

1906/2

13291

ДУХОВНЫЙ ВѢСТНИКЪ

ГРУЗИНСКАГО ЭКЗАРХАТА.

На русскомъ и грузинскомъ языкахъ.

ШЕСТИНАДЦАТЫЙ ГОДЪ ИЗДАНІЯ.

„Духовный Вѣстникъ Грузинскаго Экзархата“ выходитъ 2 раза въ мѣсяцъ, 1 и 15-го числа.

Подписная цѣна на „Духовный Вѣстникъ“ съ доставкой и пересылкой во все города Россійской имперіи: на годъ—5 руб., на полгода—2 руб. 50 к., на одинъ мѣсяцъ—40 к., отдѣльный номеръ—20 коп.

Плата за объявленія взимается: за 1 стр.—4 руб., за 1/2 стр.—2 руб., за 1/4 стр.—1 руб. За объявленія, печатаемыя нѣсколько разъ, плата по соглашенію.

Редакція открыта ежедневно, кромѣ воскресныхъ и праздничныхъ дней, отъ 10 до 2 часовъ дня.

Статьи и корреспонденціи адресуются на имя Редакціи съ обозначеніемъ имени и адреса автора, а также условій. Рукописи, по усмотрѣнію редакціи, подлежатъ измѣненіямъ и сокращеніямъ.

Авторы, желающіе получить непомященные статьи обратно, прилагаютъ при статьяхъ почтовые марки.

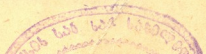
Адресъ редакціи: Тифлисъ, Экзаршеская пл., здан. Синодальной Конторы.

1—15-го мая. №№ 9—10. 1906 г.

ЧАСТЬ ОФФИЦІАЛЬНАЯ.

Распоряженія Грузинскаго Епархіальнаго Начальства.

Награждены скуфьею: Священникъ Ельгечмязскаго прихода Димитрій Фахуровъ, священникъ на вакансіи псаломщика Ялаузь-Чамскаго прихода Іоаннъ Гавріиловъ, священникъ Ивановскаго прихода Александръ Карибовъ, Священникъ Меджингертскаго прихода Евстафій Николаевъ, Священникъ Гюлябертскаго прихода Николай Пруссаниди, Священникъ Герюсинскаго прихода Александръ Севастъ-

новъ, Священникъ Сіонскаго Собора Исаакъ Чекуровъ и Священникъ Голицинскаго прихода Михаилъ Джейрановъ, 15 Марта. **Награждены набедренникомъ:** Священникъ Ортакейскаго прихода Исаакъ Архондовъ, Священникъ на вакансіи псаломщика Караклискаго прихода Θεодоръ Андріановъ, Священникъ на вакансіи псаломщика Каракуртскаго прихода Георгій Спиридоновъ, Священникъ на вакансіи псаломщика Дивикскаго прихода Θεодоръ Харитовъ, Священникъ Рехскаго прихода Николай Бакуралдзе, Священникъ Свѣчинскаго прихода Матвѣй Карташовъ, Священникъ Ново-Михайловскаго прихода Іоаннъ Рамфопуло, Священникъ Тифлисскаго 1-й Миссіонерской церкви Владиміръ Слободяниковъ и Священникъ Арзнійскаго прихода Николай Шабазовъ, Священникъ Бакинскои желѣзно-дорожной церкви Димитрій Ивановъ, 15 марта. **Опредѣлены на мѣста:** Сынъ священника Гедѣонъ Каріаули—и. д. псаломщика въ Каисхевскій приходъ, 4 марта. Сверхштатный псаломщикъ Александропольской церкви Василій Пилиповъ—и. д. псаломщика къ Эчміадзинской церкви, 7 марта. Сверхштатный псаломщикъ Боржомской Іоанно-Крестительской церкви Владиміръ Табатадзе—и. д. псаломщика въ Гуджаретскій приходъ, 9 марта. Учитель Каресской церковно-приходской школы студентъ семинаріи Николай Григоріадисъ—временно и. д. псаломщика къ Карескому Собору, 7 марта. Воспитаникъ 2 класса Тифлисскаго Духовной Семинаріи Давидъ Самадовъ—и. д. псаломщика въ Агдашскій приходъ, 2 марта. Сынъ священника Григорій Харитоновъ—и. д. псаломщика въ Ацхурскій приходъ, 13 марта. Ученикъ 2 класса Тифлисскаго Дух. Семинаріи Акакій Гелашвили и. д. псаломщика въ Аркнетскій приходъ, 13 марта. Учитель Голицынскій школы Исидоръ Банула—псаломщикомъ въ Нордъ-Остово-Култукскій приходъ, 14 марта. Діаконъ Каресскаго Собора Павелъ Стекловъ—на священническое мѣсто въ Тертерскій приходъ, 3 марта. Житель с. Итрія князь Владиміръ Чхеидзе—на псаломщическое мѣсто къ Бодавской церкви, 17 марта. Смотритель Славянскаго двухкласснаго училища Василій Яловой рукоположенъ во священника къ Сунженскому приходу, 20 марта. Діаконъ Александропольской церкви Соломонъ Анастасовъ рукоположенъ въ санъ священника къ церкви пос. Александровки, 24 марта. Бывшій ученикъ 3 класса Тифлисскаго Дух. Семинаріи Алексѣй Годерзовъ и. д. псаломщика въ Тертерскій приходъ, 29 марта. **Перемѣщены.** И. д. псаломщика Нордъ-Остово-Култукскаго прихода Моисей Кремсъ пе-

ремѣщенъ въ Зюдъ-Остово-Култукскій приходъ, 14 марта. И. д. псаломщика—священникъ Арамвартанскаго прихода Іоаннъ Папа-Михайловъ—въ Азатскій приходъ, 17 марта. Псаломщики: Хелтубанскаго прихода Алексѣй Квиникадзе и Свенетскаго—Луарсабъ Бибилюри—одинъ на мѣсто другого, 29 марта. Уволены за штатъ. Псаломщикъ Боржомской кладбищенской церкви Николай Лавасовъ—3 марта. Псаломщикъ Каисхевскаго прихода Георгій Карсаулидзе—4 марта. Псаломщикъ Чилуртъ-Эбнесскаго прихода Зурабъ Окропиридзе—6 марта. Псаломщикъ Гуджаретскаго прихода Проконій Габичвадзе—9 марта. Псаломщикъ ур. Астары Евгеній Павловскій—8 марта. Псаломщикъ Ацхурскаго прихода Феодоръ Гвелесіани—8 марта. Псаломщикъ—священникъ Арзнискаго прихода Іоаннъ Давидовъ 17 марта. Псаломщикъ Бодавскаго прихода Платонъ Картвелашвили—17 марта. Священникъ Кучатанскаго прихода Азарій Миріановъ 6 марта. Псаломщикъ Дидъ-Меджврисхевскаго прихода Мелитонъ Бедіевъ отстраненъ отъ должности, 7 апрѣля.

ЧАСТЬ НЕОФФИЦІАЛЬНАЯ.

Литургическая справка по вопросу объ автокефалии грузинской церкви.

Вопросъ объ автокефалии грузинской церкви сдѣлался за послѣднее время прямо таки злобою дня. Необходимость правительскаго разрѣшенія этого вопроса въ томъ или иномъ смыслѣ вызвала потребность всесторонняго научнаго выясненія его, благодаря чему создалась цѣлая, можно сказать, литература, направленная въ эту именно сторону. Но, тщательно комментируя туземные и иностранные источники историко-каноническаго характера, занимающіеся этимъ вопросомъ, почему то игнорируютъ источники литургическіе, которые, по нашему мнѣнію, съ пользою могли быть привлечены къ разрѣшенію этого „проклятаго вопроса“.

Дѣло въ томъ, что въ силу „Протретициона“ или „повелительнаго писанія“ патріарха антиохійскаго Теофилакта (741—751), грузины получили право посвящать Католикоса у себя,—въ Грузіи же; но при этомъ „установлено бысть въ споминаніе имѣти Патріарху Антиохійскому единому въ Иверіи и посылать Екзарха на посѣщеніе о ересѣхъ... и взимать на каждо лѣто златникъ тысячу окупленія

(ради) ароматомъ святаго мѹра“. ¹⁾ Защитники автокефалии грузинской церкви убѣждаютъ, что эта послѣдняя тѣнь зависимости груз. церкви отъ антиохійскаго престола, выражавшаяся между прочимъ, въ возношеніи имени антиохійскаго патріарха на церковныхъ службахъ, уничтожена была при патріархѣ Петрѣ III (1052—1062). Историкъ Кедринъ, напротивъ, сообщаетъ, что соборъ при Петрѣ III вмѣнилъ въ обязанность католикосу Грузіи „вспоминать въ молитвословіяхъ

¹⁾ Тактиконтъ Никова Черногорца, сл. 37. (Правосл. Палест. Сборникъ. 16 в. (т. VI, в. 1), стр. 48. С. Петерб. 1889 г.). Въ исторической литературѣ по обсуждаемому вопросу замѣтна тенденція усматривать зависимость груз. церкви отъ антиохійскаго престола, между прочимъ, и въ томъ, что первоначально грузины св. мѹро получали изъ Антиохіи. «Царь же великыя Костявтинъ, говорятъ Никонтъ Черногорецъ, посла имъ (грузинамъ) Еустафья, Патріарха Антиохійскаго, который, шедъ тамо, крести всихъ съ Царемъ,... и сотвори имъ соборнаго Епископа, вообразивъ ему божественнымъ уставомъ, подъ властью быти Патріарху Антиохійскому. Царь же Иверскыи и свѣтницѣ его уставивша патріарху антиохійскому въ поданіе ему ароматомъ святаго мѹра только тысящу сель въ земли Ивирыстѣй, яко да отъ прихода ихъ отдаюгся ароматы мѹру» (ibid., стр. 47). Право освящать мѹро у себя дома груз. церковь получила, будто бы, при патріархѣ Теофилактѣ (741-751) и то „остроты ради пугныя“ (пути между Антиохією и Грузією заняты были агарянами и потому опасно было переносить св. мѹро изъ первой въ послѣднюю), при чемъ ей вмѣнено было въ обязанность вмѣсто вышепомянутыхъ доходовъ съ 1000 грузинскихъ сель платить ежегодно антиохійскому престолу „златникъ тысящу окупленія (ради) ароматомъ святаго мѹра“. Если даже согласиться съ этимъ общепризнаннымъ фактомъ, что св. мѹро груз. церковь получала первоначально изъ Антиохіи (сомнѣваться же въ этомъ даетъ намъ поводъ и основаніе грузин. Иерусалимская рукопись № 104, въ которой, по словамъ проф. Марра (Сообщ. Импер. Прав. Палест. Общ. 1903 г. ч. II № 1), записана память о св. отцахъ Михаилѣ и Арсеніи, принесшихъ „Освященіе мѹра“ (ἁγιασμοῦ τοῦ μύρου) во Мцхету изъ Иерусалима), мы все равно заключаемъ о канонической зависимости первой отъ послѣдней на этомъ основаніи не въ правѣ, въ противномъ случаѣ неизбежно прійдемъ къ абсурдному заключенію, что до IV всел. собора всѣ христіанскія церкви зависѣли отъ Антиохіи, ибо тотъ же самый Никонтъ Черногорецъ, заявивъ, что „оттуду (изъ Антиохіи) подаешь св. мѹро всему міру, индѣ бо не освящашь мѹро“, продолжаетъ: паки же въ дѣяніяхъ иже въ Халкидонѣ святаго собора пишеть сице: яко уставлено жъ быеть мѹро всюду освящати; прежде бо отъ Антиохійскаго точью освящалось“ (ibid. стр. 47, 48). Это разъ; во вторыхъ, въ самомъ ли дѣлѣ только съ патріарха Теофилакта стали освящать у себя грузины мѹро? Въ рукописи «Общ. Распр. грам.» въ Тифлисѣ № 352 имѣется подробный и обстоятельный чинъ освященія мѹра (стр. 1—46), предварающійся слѣд. словами историческаго характера: большія смуты происходили отъ преирательства епископовъ (при мѹрорареніи), а потому боговѣнчанный царь Арчилъ, для устраненія ихъ, повелѣлъ мнѣ установить іерархическій распорядокъ; и я, Католикосъ Грузіи, убогій

антиохійскаго патріарха, какъ это дѣлалъ и первый каноликосъ, рукоположенный для иверцовъ антиохійскимъ патріархомъ Теофилактомъ".²⁾ Основываясь, между прочимъ, на этомъ сообщеніи Кедрина, нѣкоторые изъ современныхъ намъ историковъ, сомнѣвающіеся въ достовѣрности автокефаліи грузинской церкви, утверждаютъ, что установленное Протрептикономъ Теофилакта возношеніе имени антиохійскаго патріарха на богослуженіи въ Грузіи не прекращалось въ послѣдней до 1783 года и что, слѣдовательно, церковь эта никогда не была автокефальною.³⁾ Дѣйствительно, если церковь грузинская не была автокефальною, она должна была возносить на службахъ имя того патріарха, отъ котораго зависѣла, именно антиохійскаго патріарха, ибо іѵ правило Двукратнаго собора категорически говоритъ: „Аще который пресвитерь, или епископъ, или митрополить дерзнетъ отступить отъ общенія съ своимъ патріархомъ и не будетъ возносить имя его, по опредѣленному и установленному чину, въ божественномъ тайнодѣйствіи, .. таковому святыи соборъ опредѣлилъ быти совершенно чужду всякаго священства“; если же она обладала канонической автокефаліей, то могла не возносить этого имени. Итакъ, поминалось ли въ грузинской церкви на службахъ имя антиохійскаго патріарха? За разрѣшеніемъ этого вопроса мы и должны обратиться къ памятникамъ грузинской литургической письменности. Если поминаеніе антиохійскаго патріарха имѣло мѣсто въ богослужебной практикѣ грузинской церкви, это должно было сохраниться въ этихъ именно памятникахъ.

Знакомство съ этого рода источниками приводитъ насъ къ отрицательному отвѣту на поставленный вопросъ; имени патріарха Антиохійскаго въ литургическихъ памятникахъ грузинской церкви мы не находимъ не только послѣ XI вѣка, но даже и до XI-го. Въ самомъ дѣлѣ, въ пергаменномъ Евхологіѣ IX вѣка

Михаилъ, приступилъ къ освященію муро, (установивъ слѣдующій распорядокъ). Далѣе излагается этотъ распорядокъ. Эти слова насъ убѣждаютъ, что муро освящалось въ Грузіи еще до Теофилакта,—оно было освящено при католикосѣ Михаилѣ († 720), освящалось оно и до Михаила, что видно изъ того, что, за неимѣніемъ опредѣленной церемоніальной инструкціи, которую пришлось регламентировать впервые Михаилу, между епископами происходили распри и препирательства изъ за мѣста. Итакъ, право освящать у себя на мѣстѣ муро грузинская церковь получила далеко раньше Теофилакта. Если согласиться съ Никономъ Черногорцемъ, что до IV вселенскаго собора муро освящалось только въ Антиохіи и что другія церкви получили право на это только съ 451 года (согласиться же съ этимъ трудно сразу, ибо въ дѣлніяхъ IV всел. собора мы не находимъ, чтобы отцы этого собора разсуждали о чемъ нибудь подобномъ), нужно будетъ допустить, что и грузинская церковь стала варить у себя муро именно съ IV вселенскаго собора.

²⁾ Труды Киевской Духовной Академіи 1874 г., ч. II, стр. 416.

³⁾ Церковныя вѣдомости за 1906 г. № 1, стр. 11. Ср. № 4, стр. 187.

Тиф. ц.—археологич. музея № 86, приобретенномъ католикосомъ Симономъ (867—878) и заключающемъ въ себѣ литургію апостола Іакова, совершавшуюся въ Грузіи до X вѣка включительно, съ чинами хиротоній и хиротесій въ разныя церковныя и священныя должности, читаются такого рода прошенія: „помяни, Господи, и прославь католикоса Картліи Симона“ (стр. 57), „О небесной жизни и помилованіи отъ Бога преподобнаго отца нашего во Христѣ католикоса Картліи Симона и о споспѣшествованіи дѣлу рукъ его Господу помолимся“ (стр. 96);... „повелѣніемъ, избраніемъ и рукоположеніемъ преподобнаго отца нашего во Христѣ Симона, католикоса Картліи,... рукополагается братъ нашъ“... (стр. 98—99). Имени же патріарха Антиохійскаго ни въ послѣдованіи литургіи апостола Іакова, ни въ чинахъ посвященій въ разныя священныя должности, даже въ должность католикоса (стр. 137—155), ⁴⁾ мы въ этой рукописи не находимъ. Значитъ, Теофилактовъ протретионъ, предписывавшій возносить на службахъ въ Грузіи имя патріарха антиохійскаго, позабыть былъ вскорѣ же по появленіи его на свѣтъ, и этимъ то нужно объяснить тотъ переполохъ, вызванный донесеніемъ патріаршаго игумена изъ Грузіи, который при патріархѣ Петрѣ III разрѣшился помѣстнымъ соборомъ, подтвердившимъ автокефалію грузинской церкви и еще разъ напомнившимъ ей, по Кедрину и К-о, ея обязанность поминать на службахъ патріарха антиохійскаго. И что же, стали ли грузины съ этихъ поръ аккуратнѣе въ исполненіи своихъ церковно-каноническихъ обязанностей по отношенію къ антиохійскому престолу? Изученные нами литургійные списки отъ XII вѣка до 1783 года, въ которыхъ, главнымъ образомъ, должно было сохраниться имя антиохійскаго патріарха, если оно возносилось на „божественномъ тайнодѣйствіи“, приводятъ къ отрицательному выводу. На литургіи имя первосвятителя возносится, какъ извѣстно, на ектенияхъ великой и сугубой, на великомъ входѣ и при возгласѣ—„въ первыхъ помяни, Господи“... О возгласеніи имени антиохійскаго патріарха на великомъ входѣ въ древнихъ памятникѣхъ рѣчи быть не можетъ, потому что грузинскіе литургійные чины до XVII вѣка включительно на великомъ входѣ никакихъ возгласеній и возношеній въ современномъ намъ смыслѣ не знаютъ ⁵⁾; поэтому мы должны искать это имя въ трехъ остальныхъ случаяхъ или моментахъ литургіи.

⁴⁾ Чинъ посвященія въ Католикоса, имѣющійся въ этомъ Евхологіѣ, лишь одинъ разъ убѣждаетъ насъ въ томъ, что въ IX вѣкѣ католикосы посвящались въ Грузіи соборомъ груз. епископовъ; иначе грузинамъ не зачѣмъ было бы составлять или переводить особый чинъ на этотъ случай, чинъ, который не находилъ бы практическаго примѣненія.

⁵⁾ По нимъ святыя дары переносятся съ жертвенника на престолъ однимъ только діакономъ, священникъ же встрѣчаетъ ихъ въ царскихъ дверяхъ, какъ это дѣлаетъ теперь епископъ на архіерейской литургіи; переносъ этотъ совершается молча, какъ бы на литургіи преждеосвященныхъ даровъ.

Изъ XII вѣка до насъ дошли два пергаменныя Илитарія (цер. муз. №№ 757 и 922), заключающихъ въ себѣ чинъ литургій св. Іоанна Златоуста; въ нихъ мы читаемъ: „объ архіепископѣ нашемъ (имя)“... „въ первыхъ помяни, Господи, архіепископа нашего (имя)“... Тоже самое читается въ чинѣ литургій Іоанна Златоуста по пергаменной рукописи XIII вѣка цер. м. № 194, л. 3 (об.) и 8 (об.). По пергаменному Илитарію XIV вѣка настоятеля Тифл. Анчисхатскаго собора, о. П. Карбелова, заключающему въ себѣ два предыдущихъ возглашенія, на сугубой эктении говорится: „о мирѣ и прощеніи раба Божья, предстоятеля нашего (имя) архіепископа...“ Изъ XV вѣка мы знаемъ пергаменный же Илитарій Импер. публичной библиот. въ Петербургѣ № 335 (изъ собр. царевича груз. Іоанна) съ чиномъ литургій свв. Іоанна Златоуста и Василя Великаго, въ которыхъ возглашается: „объ архіепископѣ нашемъ (имя), честнѣмъ пресвитерствѣ...“ Еще молимся о здравіи и прощеніи грѣховъ раба Божья, архіепископа нашего (имя).. Въ первыхъ помяни, Господи, архіепископа нашего (имя)...“ Тоже самое повторяется въ чинахъ литургій Іоанна Златоуста и Василя Великаго по пергаменному Илитарію XVI вѣка Гелатскаго монастыря и рукописи того же вѣка Тифл. церк. муз. № 82, л. 2, 23 и 30 (об.). Въ рукописи XVII вѣка церк. муз. № 413 читаемъ: „объ архіепископѣ нашемъ (имя)...“ Еще молимся объ архіепископѣ нашемъ (имя)... Въ первыхъ помяни, Господи, благословеніемъ твоимъ благословляющаго насъ архіепископа нашего (имя)“... “) Въ чинѣ освященія муръ по рукописи XVII же вѣка „Общества грамот.“ въ Тифл. № 352 діаконъ возглашаетъ: „блаженнѣйшему архіепископу и всея Абхазіи святѣйшему католикосу многая лѣта“ (стр. 21). Въ службникахъ XVIII вѣка является и великій входъ; по рукописи, напр., цер. муз. № 225, содержащей въ себѣ послѣдованіе литургій „по чину Великой церкви и святой горы“, діаконъ возглашаетъ: „о святѣйшемъ патріархѣ нашемъ Антоніѣ...“ (на вел. экт. л. 45), на великомъ входѣ — „святого отца нашего, — царствующаго града Мцхеты—Новаго Іерусалима, — Карталиніи, Кахетіи и всея Грузіи патріарха Антонія, да помянетъ Господь Богъ во царствіи своемъ... (л. 60); „въ первыхъ помяни, Господи, святѣйшаго Антонія, Мцхеты, Карталиніи, Кахетіи и всея Иверіи патріарха... (л. 70) “). Въ рук. 1774 года цер. муз. № 317 читаемъ: (на вел. экт.) „о святѣйшемъ патріархѣ нашемъ (имя)... (л. 37 об.); малый входъ: послѣ — „и услыши ны“ — ставятъ стулъ предъ св. трапезою для архіерея, діаконъ же возглашаетъ: „блаженнѣйшему и святѣйшему отцу нашему, патріарху царствующаго града и апостольской каведры Мцхеты, Карталиніи, Кахетіи, Самцхе-Са-

*) Л. 21 (об.), 25, 54; то же и въ другихъ рукописяхъ XVII в. церк. муз. № 77 л. 10, 15, 24, 32 и № 448, л. 29.

*) То же и въ лит. Вас. Вед., л. 84, 89. См. рук. церк. муз. XVIII вѣка № 47, л. 12 и 38.

„атабаго и всея Иверіи—многая лѣта“ (л. 40 Соб.). На сугубой эктени: „се молимся о святѣйшемъ патріархѣ нашемъ (имя)...“ (л. 45). На великомъ входѣ — „архіерей начинаеть вспомянать такимъ образомъ: святѣйшаго и блаженнѣйшаго всея Иверіи патріарха Антонія да помянетъ Господь Богъ...“ Архіерей возглашаетъ: „въ первыхъ помяни, Господи, святѣйшаго и блаженнѣйшаго патріарха Мхеты, Карталиніи, Кахетіи и всея Иверіи Антонія...“ (л. 56). Мы не будемъ указывать другихъ рукописей, повторяющихъ въ существенномъ тоже самое; на основаніи ихъ можно констатировать тотъ фактъ, что въ груз. церкви за богослуженіемъ возносилось имя не антиохійскаго патріарха, а національнаго первосвятителя, называемаго то архіепископомъ, то католикосомъ (въ эктени на посвященіе въ епископа по рук. цер. м. 17 в. № 48, л. 8), то патріархомъ. Намъ могутъ возразить, что во всѣхъ перечисленныхъ нами памятникахъ и случаяхъ дѣйствующими лицами являются діаконь, священникъ и епископъ, которыхъ никто и не обязывалъ помянать антиохійскаго патріарха; но протретикону Теофилакта патріарха антиохійскаго должны были помянать католикосы только; другіе же священнослужители должны были помянать избраннаго ими главу католикоса. Прежде всего вопросъ—точно ли одни только католикосы обязывались по Теофилактову протретикону помянать на службахъ патріарха антиохійскаго, или же и другія лица? Историкъ Кедринъ, патріархъ Макарій и священникъ Михаилъ Брекъ передають содержаніе протретикона въ томъ смыслѣ, что къ этому поминовенію обязывались одни только католикосы; но передачѣ Никона Черногогорца—„установлено бысть въ споминаніе имѣти патріарху антиохійскому единому въ Иверіи“—можно думать, что къ этому обязывались всѣ священнослужители. Монахъ Ефремъ Мцире выражается такъ, что изъ его словъ можно вывести и то и другое заключеніе. Если же держаться смысла 15 правила Двукратнаго Собора—„аше который пресвитерь, или епископъ, или митрополить...“,—помянать антиохійскаго патріарха въ Грузіи должны были не одни католикосы, но и прочіе священнослужители. Въ грузинскихъ литургическихъ памятникахъ мы находимъ и такіе случаи, когда при священнослуженіи поминають восточныхъ патріарховъ вообще не только католикосъ, но и другіе члены священнаго клира, напр., по пергаменному Илитарію Гелатскаго монастыря за возгласомъ—„взрядно о пресвятѣй...“ въ числѣ живыхъ поминають „святого и великаго іерарха, патріарха антиохійскаго Іоанна; святого іерарха, патріарха александрійскаго, Савву; святого патріарха Григорія, константинопольскаго іерарха. Святого патріарха Евдемоса, всея Абхазіи католикоса и великаго іерарха; святого Іоанна, патріарха іерусалимскаго“⁸⁾. Въ чинѣ литургіи св. Іоанна

⁸⁾ Всѣ перечисленные лица святительствовали въ XVI вѣкѣ, потому Илитарій этотъ нужно относить къ XVI вѣку, а не къ XI (Г. Е. Церетели—„Пол-

Златоустаго по рукописи цер. муз. № 10 говорится: „если служить епископъ — произносить: въ первыхъ помяни, Господи, святѣйшихъ православныхъ патріарховъ, ихже даруй святымъ твоимъ церквамъ...“ (стр. 82). Если, такимъ образомъ, низшая іерархія грузинской церкви въ исключительныхъ случаяхъ, помимо своего прямого начальника, — католикоса, поминала даже такихъ патріарховъ, отъ которыхъ она вовсе не зависѣла, то тѣмъ болѣе она поминала бы патріарха антиохійскаго „единого“, если поминаеніе это являлось непремѣнною обязанностью груз. церкви вообще. Но допустимъ, что возраженіе это имѣеть нѣкоторую силу и основаніе, — у насъ имѣются и такіе памятники, въ которыхъ служащимъ лицомъ является патріархъ-католикосъ, это т. н. патріаршіе Архіератиконы; посмотримъ — кого и какъ тамъ поминаютъ. Въ рукописи 1705 года церк. муз. № 722 заключающей въ себѣ, между прочимъ, „чинъ священныя и божественныя литургіи иже во святыхъ отца нашего Іоанна Златоуста, — како подобаеть служити патріарху и прочимъ архіереямъ“, — читаемъ: на великомъ входѣ патріархъ говоритъ: „святѣйшихъ и православныхъ патріарховъ, преосвященныхъ митрополитовъ, архіепископовъ и епископовъ и весь священнической и монашеской чинъ да помянетъ...“ Если служить епископъ, а не патріархъ, онъ говоритъ: „святѣйшаго и блаженнѣйшаго господина нашего (имя), патріарха и католикоса (такой то страны)...“ (л. 10¹). Патріархъ возглашаетъ: „въ первыхъ помяни, Господи, святѣйшихъ и православныхъ патріарховъ (имя), ихже даруй святымъ твоимъ церквамъ...“ (10¹). Тоже самое мы читаемъ и въ рук. № 398 пер. м. л. 3 (об.), 17 (об.). Архіератиконовъ данной редакціи въ XVIII вѣкѣ много, но перечислять ихъ находимъ лишнимъ.

Итакъ, изъ памятниковъ литургической письменности грузинской церкви мы узанемъ, что глава этой церкви — католикосъ, поминалъ на службахъ всѣхъ вообще восточныхъ патріарховъ, какъ это дѣлаетъ каждый изъ нихъ порознь и теперь, а не патріарха антиохійскаго „единого“; епископы, священники и діаконы поминали своего католикоса. Патріархъ антиохійскій одинъ, какъ глава груз. церкви, никогда и никѣмъ не поминался; значитъ, утвержденіе — что „грузинская церковь до 1783 года находилась въ канонической подчиненности антиохійскому патріарху, подчиненности, выражавшейся въ возношеніи имени послѣдняго на службахъ (Цер. вѣд. 1906 г. № 1. стр. 11). — невѣрно и несостоятельно.

Прот. К. Кекелидзе.

ное собраніе надписей на стѣнахъ и камняхъ и приписанъ къ рукописямъ Гелатскаго монастыря“ въ „Древн. восточ.“ т. 1, в. 2, стр. 278) или XII—XIII вѣку (Кондановъ и Баградзе — „Опись памятниковъ древности въ нѣкоторыхъ храмахъ и монастыряхъ Грузіи, стр. 53, С.-Петербург. 1890).

Къ „Проекту организациі Грузинской церкви“¹⁾.

„Проектъ организациі Грузинской церкви“ составленъ делегатами всего грузинскаго духовенства въ среднихъ числахъ декабря мѣсяца 1905 года. Въ „Проектѣ“ этомъ намѣчены въ сжатомъ видѣ только основные тезисы. Мы беремъ на себя трудъ отмѣтить существенныя особенности „Проекта“, при чемъ попутно посгараемся ознакомить читателей нашего журнала (имѣемъ въ виду главнымъ образомъ мѣстныхъ) съ мнѣніями передоваго русскаго духовенства и свѣтскихъ писателей по тому или иному вопросу²⁾.

Послѣ опредѣленія церкви грузинской и цѣли ея „Проектъ“ устанавливаетъ тотъ основной тезисъ, что церковь грузинская какъ съ точки зрѣнія исторической, такъ и канонической правды имѣетъ право на независимое существованіе³⁾. „Этого же (автокефальности),—читаемъ въ проектѣ (§ 3),—требуетъ мощно и современное положеніе вещей“⁴⁾.

¹⁾ Грузинскій текстъ см. „Дух. Вѣст.“ № 3, русскій—№ 4, 1906 г.

²⁾ Матеріаломъ послужили статьи, помѣщенныя въ „Богословскомъ Вѣстникѣ“ и „Церковномъ Вѣстникѣ“ за 1905 г. Къ сожалѣнію, мы лишены возможности цитировать болѣе точно за неимѣніемъ подъ руками источниковъ.

³⁾ См. ст. „Автокефальность грузинской церкви“, С. Горгадзе „Духовный Вѣст.“ №№ 21—22 и 23—24 за 1905 г.

⁴⁾ Для поясненія этого выраженія мы приводимъ цѣликомъ весьма интересную ст. глубокоуважаемаго проф. Н. Марра: „Мысли объ автокефалии грузинской церкви“, обращенныя къ вѣрующимъ православнымъ русскимъ людямъ. „Рядъ роковыхъ недоразумѣній, неизбѣжныхъ послѣдствій той полной неосвѣдомленности, въ которую были погружены и продолжаютъ быть погруженными какъ правящія, такъ и неправящія сферы русскаго общества касательно Закавказья увѣнчались тѣмъ, что только слѣпые не могутъ видѣть и только глухіе не могутъ слышать. Но невѣжество, какъ всякая злокачественная болѣзнь, легко входитъ въ заражаемую среду полными чашами и съ трудомъ выгоняется изъ нея маленькими капельками. И неудивительно, что дѣло съ автокефалією грузинской церкви грозитъ утонуть въ мутныхъ волнахъ повального незнанія по вопросу, освѣщаемому, за рѣдкими единичными случаями, со всякой стороны, но не съ реальной. Естественно также, если въ русскомъ обществѣ этотъ чисто церковный вопросъ, притомъ по существу общерусскій, не только связывается, но и смѣшивается съ революціоннымъ движеніемъ въ Закавказьѣ и, въ частности, въ Грузіи. И это тѣмъ болѣе естественно, что авторы тѣхъ источниковъ, изъ которыхъ черпаютъ свою освѣдомленность русскіе люди, настолько сами плохо ориентированы, что не различаютъ въ Закавказьѣ основныхъ даже діаметрально противоположныхъ общественныхъ теченій; они отождествляютъ національное движеніе грузинъ, сознательно существующее лишь на газетныхъ столбцахъ и въ головахъ части бессильныхъ интеллигентовъ, съ социально-революціоннымъ дѣ-

Положеніе грузинской церкви въ государствѣ должно быть таково, что ни государство должно вмѣшиваться въ дѣла церкви, ни церковь—въ дѣла государства (§ 4). Тезисъ этотъ направленъ противъ вмѣшательства государства въ дѣла церкви. Церковь у насъ весьма часто терпитъ великія невзгоды изъ-за того, что въ важнѣйшія дѣла ея вмѣшиваются властныя лица государства и произа-

ломъ, захватившимъ умы всего рабочаго крестьянскаго населенія и успѣвшихъ дать ему соотвѣтственное воспитаніе, главнымъ образомъ, за время именно голицынскаго режима, а не позднѣе или раньше. Естественно, наконецъ, и то, что русское общество, не обладая данными для критики получаемыхъ имъ съ Закавказья свѣдѣній, принимаетъ съ поразительнымъ довѣріемъ самыя невѣроятныя, часто совершенно вздорныя сообщенія: болѣе того, находясь въ многолѣтнемъ порабоженіи односторонняго, такъ-называемаго, «русскаго», на самомъ же дѣлѣ глубоко антирусскаго освѣщенія, громадное большинство русскаго общества атрофировало въ себѣ способность выслушивать и особенно понимать то, что не соотвѣтствуетъ его нѣкоторымъ образомъ теперь уже традиціонному представленію. Нельзя же, не потерявъ окончательно головы, называть русскимъ дѣломъ то, что будто подсказывается страхомъ передъ фантастическими опасностями и что на самомъ дѣлѣ основано на глубокомъ, казалось бы, нестерпимо обидномъ для русскаго самолюбія, недовѣрїи къ моральнымъ силамъ многомилліоннаго русскаго племени, на отрицаніи творческихъ задатковъ русскаго народа? Такого рода страхи вырвали изъ рукъ стоявшихъ у вратъ Константинополя русскихъ плоды одержанныхъ побѣдъ, одухотворявшихся великою идеею освобожденія угнетенныхъ, и вполнѣдствїи натравили было Россію противъ созданія рукъ своихъ, противъ свободной Болгарїи. Тѣ же страхи удержали Россію отъ разрѣшенія вопроса объ автономїи турецкой Арменїи и, сбивъ ее съ освященнаго вѣками традиціоннаго побѣдоноснаго пути, завели въ дальне-восточныя дебри и надолго, если не окончательно, погубили громадный, честными трудами нажитый престижъ великодушнаго покровителя слабыхъ и обиженныхъ. Творилось все это будто для сохраненія status quo турецкой имперїи, на самомъ же дѣлѣ оно предало всю судьбу Малой Азіи купно съ турецкою Арменїею, всѣ плоды долготѣней творческой русской государственности въ крѣпкія германскія руки. И вотъ, оглядываясь на Кавказъ, мы видимъ, какъ такого же рода страхи передъ миражными державами будущаго, Армянскимъ царствомъ и Грузинскою республикою, на самомъ же дѣлѣ глубокое недовѣріе самихъ же русскихъ къ созидательной мощи русскаго народа и способности его къ свободному домостроительству, позорно дискредитировали русское дѣло въ глазахъ мѣстнаго населенія. Можно ли иначе судить о происходящемъ въ Закавказьѣ, когда немногіе русскіе, вздумавшіе было поднять моральное значеніе русской власти, всенародно изгоняются и чуть ли не предаются суду, довѣріе къ русскимъ властямъ въ мѣстномъ населенїи „возстанавливается“ (!) пушечными выстрѣлами и угрозою разстрѣла и опустошенія мирныхъ жителей, а частью и приведеніемъ сихъ неслыханныхъ ужасовъ въ исполненіе и истинно русскіе люди спѣшаютъ оправдать въ глазахъ свѣта подобныя дѣянїя якобы

водить въ ней весьма нежелательныя пертурбаціи. Замѣщеніе вакантныхъ мѣстъ епископскихъ, священническихъ, архимандритскихъ, діакопскихъ, увольненіе, отставка лицъ негодныхъ, или полезныхъ и почтенныхъ у насъ происходитъ иногда по произволу властныхъ людей. И это дѣлается такъ просто, къ этому всѣ такъ привыкли, что это никого особенно не занимаетъ, кромѣ лицъ непо-

во славу русскаго народа искреннимъ сочувствіемъ аджарцевъ, т. е. горстятѣхъ же грузинъ, но омусульманившихся, абхазцевъ и вообще элементовъ, менѣе всего способныхъ относиться сознательно къ поставленнымъ Россіи исторіею общественнымъ вопросамъ государственной важности!..

Въ связи со всѣмъ этимъ и поучительна постановка вопроса о грузинской автокефалии. Устраивается совѣщаніе по вопросу объ автокефалии грузинской церкви, доискиваются ея правъ на званіе автокефальной, точно это—судъ о грузинской церкви! Почти сто лѣтъ тому назадъ грузинская самостоятельная церковь безъ всякаго суда была отмѣнена по мысли военнаго генерала русскою свѣтскою властью въ нарушеніе всякой справедливости: и Божеской, и человѣческой. Казалось бы, тѣмъ болѣе въ силахъ та же власть безъ всякаго суда возстановить нарушенное право: съ православной церковной точки зрѣнія. Это было бы лишь актомъ искушенія грѣха. Причемъ тутъ фарисейскія справки книжниковъ,—кстати, и неподготовленныхъ вовсе для такой задачи,—въ геральдикѣ грузинской церкви? Вѣдь въ сущности дѣло идетъ объ ужасающемъ по послѣдствіямъ о русскомъ управленіи православною церковью въ Грузіи, и если кому либо нуженъ судъ, то суду должно подлежать столѣтнее духовно-хищническое управленіе удѣломъ Богоматери, низведшее его въ церковномъ отношеніи до мерзости запустѣнія. Для такой цѣли единственно компетентнымъ судомъ могъ бы быть новый соборъ всей восточной (православной) церкви; на немъ виновникамъ этого запустѣнія, безответственно хозяйничавшимъ въ дѣлахъ чужого, антиканонично захваченнаго католикосата, именно грузинскаго, пришлось бы самимъ представить документы для оправданія того преступнаго нерадѣнія о чудахъ грузинской церкви и того противохристіанскаго попустительства въ поправаніи церковныхъ завѣтовъ, которыя привели къ крушенію православія въ Грузіи, этому, кажется, очевидному факту. И во всякомъ случаѣ не тѣмъ бы судить, которые сами лично ускоряли это крушеніе или были его нѣмыми благодушными свидѣтелями. Грузинская церковь при всей ея обездоленности и беззащитности—выше этого суда. Она такимъ судьямъ можетъ сказать словами апостола Павла (1 Кор. 4, 3 и 4): „для меня очень мало значить, какъ судите обо мнѣ вы или какъ судятъ другіе люди; я и самъ не сужу о себѣ. Ибо хотя я ничего не знаю за собою, но тѣмъ не оправдываюсь: судія же мнѣ—Господь“. И, конечно, не грузины будутъ отвѣчать предъ престоломъ Всевышняго за заключеніе въ узы православной церкви въ Грузіи, за столѣтнее ея плѣненіе вопреки всѣмъ Божескимъ законамъ, вопреки той реальной славѣ грузинскаго благочестія, которая одна сама по себѣ могла бы внушить благоговеніе предъ грузинскою церковью и во всякомъ случаѣ должна бы быть извѣстна каждому сознательно православному русскому,

средственно заинтересованныхъ. А между тѣмъ церковь въ государствѣ есть самостоятельный духовный организмъ, который не можетъ управляться, подобно разнымъ отраслямъ государственнаго управленія—вѣдомствамъ, министерствамъ, но который долженъ жить и развиваться по своимъ внутреннимъ началамъ и законамъ. Это признаніе необходимо не только по убѣжденію самой церкви, ко-

если бы въ Россіи не дѣлалось все для того, чтобы способствовать отожде-
ствленію православія съ невѣжествомъ. Какъ велика слава по всей православ-
ной Руси о чудотворности и силѣ Иверской Божьей Матери, святыни Москвы!
Но многіе-ли знаютъ изъ несмѣтнаго числа русскихъ богомольцевъ, хотя бы и
просвѣщенныхъ, что московская икона есть лишь копія того образа, который
явился святому мужу Иверу, т. е. грузину, что самъ образъ есть плодъ рели-
гіознаго творчества грузинской церкви IX—X-го вѣка, переживавшей тогда уже
второй періодъ своего самостоятельнаго развитія?

Мірская мудрость готова придать такое направленіе всему дѣлу о грузин-
ской автокефаліи, точно у нея, кромѣ легендъ, нѣтъ никакихъ основаній, точно
она не была блестящею дѣйствительностью съ той сѣдой поры, когда Россія не
принимала еще крещенія, точно въ Грузіи и не существовало никогда цвѣту-
щей самостоятельной національной церкви. Но сказано (1 Кор. 3, 19): «муд-
рость міра сего есть безуміе передъ Богомъ, какъ написано: уловляетъ мудрыхъ
въ лукавствѣ ихъ». Дѣло, конечно,—не въ легендахъ, хотя и онѣ имѣютъ
свою цѣнность, такъ какъ въ нихъ—поэтическое отраженіе далекой дѣйстви-
тельности, не нашей, но полностью выраженія въ краткихъ дѣловыхъ лѣтопи-
сяхъ. Современная наука располагаетъ документальными объ автокефальности
грузинской церкви. Здѣсь достаточно указать, что сохранилось замѣчательное
по жизненности описаніе избранія въ IX-мъ вѣкѣ грузина Арсенія католикосомъ
Грузіи на патриаршую кафедру въ Мцхетѣ, причемъ подъ Грузією, по толкова-
нію автора, понимается вся совокупность областей съ различными грузинскими
племенами, болѣе того—вся территория распространенія церковной службы на
грузинскомъ языкѣ. И это реально явствуетъ изъ того, что въ выборахъ гру-
зинскаго католикоса участвуетъ духовенство также изъ западной Грузіи, даже
изъ области, расположенной въ бассейнѣ Чороха. Это современное событію
обстоятельное повѣствованіе рисуется полную картину выборовъ; въ немъ живо
охарактеризованы приемы различныхъ партій, названы сторонники каждаго изъ
двухъ кандидатовъ (другимъ кандидатомъ былъ епископъ Ефремъ, также гру-
зинъ), но выбираютъ одни грузинскіе епископы и архимандриты, и состояв-
шееся избраніе входитъ въ силу безъ утвержденія какой бы то ни было иной
инстанціи. И вотъ болѣе чѣмъ такимъ, можно сказать, живымъ свидѣтелямъ,
очевидцамъ устроители грузинской церкви, мало знакомые съ ея подлинною
исторією, склонны придать значеніе иноземнымъ, въ корнѣ корыстномъ легендамъ
позднѣйшаго происхожденія различныхъ обѣднѣвшихъ духовно и матеріально
патріархій! Забывается, что эти патріархи съ давнихъ поръ жили богатыми добро-
вольными вкладами грузинскихъ царей и князей и вообще подачками въ массѣ
благочестиваго тогда православнаго грузинскаго народа. Достаточно вчитаться

торая признает своим главою и правителем самого Бога, но и съ точки зрѣнія государства, потому что церковь только тогда можетъ быть нравственною опорою государства и имѣть благотворное вліяніе на ея членовъ, когда она живетъ своею самостоятельною жизнію, когда ея силы не истощаются и не искажаются давленіемъ другихъ внѣшнихъ силъ.— У государства и церкви раз-

въ текстъ немногихъ сохранившихся синодиковъ монастырей св. земли съ записями объ изо-дня въ день прибывавшихъ въ Іерусалимъ, на Черную Гору (близъ Антиохіи), на Синай и т. д. обильныхъ грузинскихъ пожертвованіяхъ въ церкви не только грузинскія, но и подвѣдомственные инымъ восточнымъ патріархамъ, — пожертвованіяхъ движимыми и доходными недвижимыми имуществами, — и станеть ясна великолѣпная по наивному пинизму легенда о запродажѣ грузинской церкви антиохійскою патріархією различныхъ іерархическихъ правъ, да и права освящать мвро, за тысячу червонцевъ въ годъ вмѣсто доходовъ съ имѣній тысячи грузинскихъ семействъ. Знаменательно, что такіа достовѣрныя сказанія, повидимому, говорятъ больше сердцу и уму современныхъ вершителей судебъ грузинской церкви, чѣмъ высокіе духовные интересы грузинской православной паствы и вмѣстѣ съ тѣмъ вообще православія! Между тѣмъ, на грузинскомъ языкѣ сохранились надежные источники болѣе древніе (какъ, напр., житіе Григорія Хандзтійскаго) и болѣе жизненные (напр., драгоценная запись іерусалимской Минеи): и по нимъ право освящать мвро грузины получаютъ отъ іерусалимской патріархіи, а не антиохійской.

Будучи независимою дома, грузинская церковь не только въ Грузіи, но и далеко внѣ ея предѣловъ (такъ, напримѣръ, въ Палестинѣ) невозбранно пользовалась свободою и сумѣла обезпечить себѣ автономное управленіе внѣ всякаго подчиненія какой-либо иноязычной патріаршей кафедрѣ. И по этому вопросу существуютъ на грузинскомъ языкѣ, отчасти и арабскомъ, любопытнѣйшіе документы. Были у грузинской церкви недоброжелатели и въ древности, но, въ концѣ концовъ, и внѣшнія церковныя, и свѣтскія власти спѣшили подтвердить исконную или давнишнюю ея самостоятельность. Даже враждебные христіанству египетскіе мамлуки, и тѣ поддерживали грузинскую церковь въ Іерусалимѣ, и тѣ не посягали на ея самостоятельное значеніе.

Вопросъ совѣмъ не въ томъ, будетъ ли грузинская церковь по названію автокефальной или нѣтъ, а въ томъ, будетъ-ли она находится и далѣе въ плѣненіи, будетъ-ли она рабою русской православной церкви, тѣмъ самымъ обрекающей и себя на рабство, такъ какъ такое отношеніе къ единовѣрной сестрѣ, — притомъ безусловно старшей, — является полнымъ извращеніемъ церковныхъ правилъ и представляетъ вопіющее противорѣчіе со словами нашего Спасителя (Іон. 15, 15): «Я уже не называю васъ рабами, ибо рабъ не знаетъ, что дѣлаеть господинъ его; но Я назвалъ васъ друзьями, потому что сказалъ вамъ все, что слышалъ отъ Отца Моего».

Но мысли и слова Учителя чужды дѣйствительнымъ руководителямъ судебъ православной церкви въ Россіи, и православные русскіе должны же, наконецъ, сознать, что это — злѣйшее зло, угрожающее бытію православія не только въ

личные задачи: государство ставить своею цѣлью охраненіе посредствомъ внѣшнихъ мѣропріятій правъ личности отъ вреднаго посягательства на нихъ извнѣ; церковь, путемъ чисто нравственнаго воздѣйствія на внутреннюю жизнь челоѣка, на его умъ, сердце и волю, имѣеть цѣлью пересоздать внутренній міръ его души по закону любви, которая есть первая и наибольшая заповѣдь Христа.

Грузіи, но и на святой Руси. Насыщенные злобою и мірскою корыстью рѣчи русскихъ іерарховъ, хотя бы и нѣкоторыхъ, быть можетъ причинять новыя язвы изстрадавшемуся тѣлу грузинской церкви, но значеніе такихъ отравленныхъ стрѣлъ для русскаго православія, несомнѣнно, еще болѣе роковое, поскольку онѣ воочію свидѣтельствуютъ объ опасномъ накопленіи мірской отравы въ лонѣхъ русской церкви. Не о томъ же-ли свидѣтельствуетъ покаянная рѣчь русскаго іерарха по поводу возмутившаго всю Грузію кощунственнаго для православныхъ устъ заявленія, будто „у грузинской церкви нѣтъ святыхъ»? Сей іерархъ, говорятъ, впоследствии призналъ, что выразился „человѣчески“ о Божественныхъ вещахъ. Но иначе, вѣдь, русскіе пастыри удѣла Богоматери и не способны говорить, когда дѣло касается грузинской церкви, ибо они не знаютъ ни внѣшнихъ, ни внутреннихъ порядковъ, не знаютъ ни грузинскаго языка, ни богатой грузинской духовной литературы, и имъ совершенно непонятны вообще духовныя потребности грузинскаго народа. И не имѣютъ ли основанія грузины, при всемъ невольномъ отчужденіи отъ знанія своей родной церкви, думать, что такіе руководители не хотятъ признать ихъ друзьями? Поскольку они и не собираются говорить имъ „слышанное отъ Отца Небеснаго“, ихъ рѣчи сплетены изъ иныхъ словесъ, и они ищутъ рабскихъ ушей.

Но грузинская церковь, начинающая приходить въ себя, уже ощущаетъ сознание, что лучше и славнѣе ей возложить на себя мученической вѣнецъ, не снимавшійся съ ея главы долгіе годы мусульманскаго политическаго гнета, чѣмъ поддаваться далѣе искушенію преходящихъ мірскихъ благъ. Въ сынахъ ея начинается все сильнѣе сказываться унаслѣдованное отъ великихъ подвижниковъ грузинской церкви стратотерпчество, и, обрѣтя вѣру въ свои духовныя силы, они могутъ присоединиться и, насколько мнѣ извѣстно, уже присоединяются къ словамъ апостола (1 Кор. 4, 10—11): „мы безумны Христа ради, а вы мудры во Христѣ: мы немощны, а вы крѣпки; вы въ славѣ, а мы — въ безчестіи. Даже донныя мы терпимъ голодъ и жажду, и наготу, и побои, и скитаемся. Злословятъ насъ... гонятъ насъ“...

Однако, такъ—ли дѣйствительно процвѣтаетъ само русское церковное дѣло? Вотъ въ этомъ-то — центрѣ тяжести при постановкѣ вопроса о грузинской автокефаліи. Развѣ русская церковь свободна? Развѣ она просвѣщенна? Развѣ она сильна? Гдѣ же свободный полетъ русской просвѣтленной вѣры, заставляющей трепетно замирать сердца вѣрующихъ чадъ приближеніемъ къ истинѣ и вдохновляющей народъ на созиданіе и украшеніе духовной церкви? Гдѣ сочные плоды научной работы русской богословской мысли, обогащающіе челоѣчество новыми руководящими началами для болѣе истиннаго и болѣе возвышеннаго пониманія реалій христіанскаго міра и сущности христіанства? Не знаменуется

Сообразно съ этимъ государство самымъ убѣдительнымъ аргументомъ въ системѣ своихъ мѣропріятій признаетъ внѣшнюю принудительную силу; основной стихіей церковной жизни является свобода. Каждая сила должна дѣйствовать въ своей области и своими особыми силами и средствами, не вмѣшиваясь въ чужую область и не противодѣйствуя другой силѣ ⁵⁾.

ли глубочайшее паденіе русскаго православія тѣмъ, что лучшіе учителя его вынуждены черпать свои силы и находить вдохновеніе въ теологическихъ работахъ церквей, ликующихъ о посрамленіи восточнаго православія? И что не свидѣтельствуешь о хирѣнии и оскудѣніи русской церкви, о затемненіи ея духовнаго самосознанія? Не преумноженіе ли изувѣрческихъ и иныхъ невѣжественныхъ сектъ, равно всякаго рода религіозныхъ суевѣрій? То-ли, что въ ея средѣ, по замѣчанію великаго русскаго мыслителя, не могутъ дышать сколько-нибудь выдающіеся богословы, и феноменальныя исключенія, вродѣ профессора Болотова, не выживаютъ, погибаютъ въ цвѣтѣ силъ отъ мертвящихъ условій застоявшейся атмосферы? Или, быть можетъ, то, что когда кафедры православнаго богословія уничтожаются въ русскихъ университетахъ за постыдность постановки дѣла, конфузившими самихъ представителей кафедръ, въ Россіи у православной церкви не оказывается достаточно научнаго авторитета и нравственныхъ силъ, чтобы хотя бы возбудить убѣдительно вопросъ о необходимости учрежденія богословскихъ факультетовъ въ русскихъ университетахъ? Нѣтъ и мощи у русской православной церкви. Нельзя говорить о силѣ организма, мясцаго сохранить равновѣсіе лишь постольку, поскольку онъ будетъ опираться на постороннюю внѣшнюю силу, на растлѣвающую свѣтскую власть. Да развѣ могъ возникнуть среди грузинъ вопросъ о восстановленіи суспендированной автокефаліи, если бы православная церковь въ Россіи жила свободною жизнью и была, дѣйствительно, могущественной? А тѣхъ, которые думаютъ, что русская церковь „сыта, богата и царственна“, не въ правѣ-ли грузины, не утратившіе еще окончательно вѣры въ силу православной церкви, встрѣтить словами апостола (I Кор. 4, 8): „вы уже пресытились, вы уже обогатились, вы стали царствовать безъ насъ. О если бы вы и въ самомъ дѣлѣ царствовали, чтобы и намъ съ вами царствовать“?

Вопросъ о грузинской автокефаліи такимъ образомъ въ данный моментъ является прежде всего вопросомъ о свободѣ русской православной церкви. Будетъ рѣшено сохранить въ неприкосновенности или съ измѣненными для вида формами плѣненіе грузинской церкви, само собою понятное, что не можетъ быть рѣчи и о духовной, внутренней свободѣ русскаго православія. Кто куетъ звенья для укрѣпленія цѣпей на узницѣ, покровительствуемой по роднымъ преданіямъ Богоматерью, тотъ тѣмъ самымъ крѣпче и крѣпче сковываетъ кандалы русской православной церкви, обезпложенной и хирѣющей, и, разоряя „Единую Соборную Церковь“, возбуждаетъ гнѣвъ Божій, ибо, какъ сказалъ апостолъ (I Кор. 3, 17): „если кто разоритъ храмъ Божій, того покараетъ Богъ; ибо храмъ Божій святъ, а сей храмъ—вы“. „С.-Петербургскія Вѣдомости“, № 29,—1906 г.

⁵⁾ Мнѣніе это позаимствовано изъ вышеуказанныхъ источниковъ.

Церковь грузинская дѣлится на 4 епархіи: 1) Карталинскую, 2) Кахетинско-Закатальскую, 3) Имеретинско-Гурійско-Сванетскую и 4) Мингрельско-Самурзаканскую ⁶⁾.

⁶⁾ Выработанный делегатами Грузино-имеретинскаго духовенства проект раздѣленія грузинской церкви на 4 епархіи извѣстный церковный канонистъ Н. Дурново признаетъ и считаетъ крайне необдуманнѣмъ. Приведемъ его мнѣніе по данному вопросу: „Правда, что грузинскій священный клиръ, вырабатывая правила о будущемъ устройствѣ своей церкви, имѣлъ въ виду неимѣніе средствъ къ безбѣдному существованію святительскихъ кафедръ. Но средства найти необходимо, и русское государственное казначейство ихъ найдетъ въ числѣ доходовъ съ церковныхъ имѣній грузинской церкви, взятыхъ въ казенное управленіе. Въ Греціи, при 2½ милліоновъ православныхъ, 35 епархій, въ Грузіи же ихъ необходимо имѣть по крайней мѣрѣ 12:3 въ Карталиніи, 2 въ Кахетіи, 2 въ Мингреліи, 4 въ Имеретіи и 1 въ Гуріи. Въ настоящее время число ихъ можно было бы ограничить хотя бы 6-ю, не забывая каноническаго правила, что іерея, недовольнаго судомъ своего епископа, судятъ 7, а въ крайнемъ случаѣ 6 епископовъ.

Съ присоединеніемъ Гуріи и Батумской области къ Имеретинской епархіи она будетъ имѣть 625 т. православныхъ; мингрельская съ Самурзаканью, — 250 т.; карталинская — 415 т. и кахетинская — 200 т. Очевидно, что имеретинская и карталинская представляются слишкомъ большими.

Мы полагаемъ-бы, что мцхетская епархіа, въ управленіи католикоса должна быть ограничена уѣздами: душетскимъ, тифлискимъ, борчалинскимъ, съ 300 тысячъ правосл., имеретинская тремя уѣздами, Имеретія, съ 460 т. правосл., мингрельская въ Чкондіи, Мингреліей, Лечхумомъ, Сванетіей и Самурзаканью, съ 315 т. правосл., алавердская — 3 уѣздами Кахетіи и закатальскимъ округомъ, съ 200 т. правосл., самтаврско-горійская уѣздами: горійскимъ, ахалкалакскимъ и ахалцхскимъ съ 210 т. правосл. До 1811 года незначительная часть горійскаго уѣзда входила въ составъ самтаврской епархіи, да и самая кафедра (нынѣ дѣвичій м—ръ) находится на границѣ горійскаго уѣзда, такъ что предоставленіе горійскому епископу званія самтаврскаго и намѣстника (викарія) католикоса было-бы вполне возможно. Что касается Гуріи, то она должна имѣть епископа миссіонера, ради грузинъ магометанъ Батумской области, которыхъ надо возвратить церкви. Это долгъ и обязанность не одного грузинскаго клира, но и всѣхъ вѣрныхъ православію грузинъ.

Гдѣ взять средства? Въ настоящее время на содержаніе епархіальныхъ управленій: имеретинскаго (11,470 р.), гурійско-мингрельскаго (10,510 р.) и сухумскаго (12,600 р.) отпускается 34,580 р. Съ перемѣщеніемъ мингрельскаго епископа въ Мартвили, а гурійскаго въ Джуматъ и съ обращеніемъ названныхъ монастырей въ кафедральные, а равно и съ назначеніемъ для епископовъ: самтаврскаго и алавердскаго кафедръ въ монастыряхъ: самтаврскомъ и алавердскомъ: и съ упраздненіемъ сухумской епархіи, образуются не малыя суммы, которыхъ, съ отпускомъ изъ государственнаго казначейства (съ доходовъ съ

Другое главное достоинство проекта это — восстановление древле-церковнаго принципа соборности. Обще-грузинскій церковный Соборъ, или помѣстный, есть высшая административно-судебная инстанція грузинской церкви. Соборъ созывается въ три года разъ. Можетъ онъ созываться и экстренно, напр., для суда надъ патріархомъ. Соборъ состоитъ изъ 40 представителей отъ духовенства, не считая архіереевъ, и 80 делегатовъ отъ мірянъ. Система эта создаетъ нѣкоторое равновѣсіе. Соблюдена она при избраніи католикоса и епископа, въ епархіальномъ соборѣ и совѣтѣ. На *помѣстномъ соборѣ* предсѣдательствуетъ католикосъ. Права и полномочія католикоса, являющагося лишь первымъ между равными — *primus inter pares*, перечислены въ § 12 ⁷⁾.

Избраніе епископовъ (§ 17) должно происходить клиромъ и народомъ данной епархіи подъ руководствомъ католикоса ⁸⁾, а *избраніе членовъ клира* (§ 23) приходомъ даннаго округа подъ руководствомъ братскаго совѣта. Такимъ образомъ, проектъ восстанавливаетъ право народа участвовать въ избраніи духовныхъ руководителей ⁹⁾.

церковныхъ имѣній) 10 тыс. рубл. будетъ вполне достаточно на содержаніе самостоятельныхъ кафедръ самтаврской, алавердской и гурійской. Таково наше мнѣніе, которое, надѣемся, раздѣлятъ всѣ благомыслящіе грузины.

„Тиф. лист.“ № 49.

⁷⁾ По уставу Антиохійской церкви кандидатъ на патріаршій санъ долженъ быть въ зрѣломъ возрастѣ, т. е. долженъ имѣть не менѣе 40 лѣтъ отъ роду, быть изъ числа антиохійскихъ архипастырей, управлявшихъ какой либо епархіей не менѣе 7-ми лѣтъ непрерывно и безукоризненно. — Онъ долженъ быть незапятнаннаго поведенія, знакомымъ съ богословскими и, насколько возможно, со свѣтскими науками. — Онъ долженъ быть въ состояніи защищать свою вѣру. — Онъ долженъ отличаться такими качествами и преимуществами, которыя бы снискали ему довѣріе, уваженіе и любовь его собственной паствы. (См. „Сообщенія Импер. прав. палат. общ.“ 1906 г. томъ XVII).

⁸⁾ По тому же уставу отъ кандидатовъ на епископскія кафедры требуется, чтобы они были: 1) безукоризненнаго поведенія, 2) чтобы имѣли установленный церковными канонами возрастъ, т. е. не менѣе 30 лѣтъ, 3) проявили свою способность служеніемъ не менѣе трехъ лѣтъ при какой либо должности въ патріархіи, при монастырѣ или епархіальномъ архіерейѣ, 4) знали языкъ той епархіи, въ которую они имѣютъ быть назначены, 5) имѣли свидѣтельство о прохожденіи курса церковно-богословскихъ наукъ и т. д.

⁹⁾ Взглядъ на каноническій строй церковнаго управленія, на архипастырство и пастырство русское передовое духовенство ужъ высказало. Такъ какъ онъ заслуживаетъ вниманія, а часть грузинскаго духовенства не знакома съ нимъ, то приводимъ его для свѣдѣнія.

Епископъ, избранный клиромъ и народомъ мѣстной церкви, есть центръ всей жизнедѣятельности въ предѣлахъ церкви, ввѣренной его попеченію.

По смыслу § 24 каждая приходская церковь имѣтъ право быть собственникомъ имущества движимаго и недвижимаго. Церковь грузинская пользуется тѣми же правами, какими обладаютъ личные собственники,—она есть юридическое лицо.

Архіерей, разъ назначенный на извѣстную кафедру, навсегда остается въ ней, не переходя на другую, исключая тѣхъ случаевъ, когда, при выборѣ новаго патріарха, кандидатъ намѣчается не изъ стороннихъ архіерейству лицъ, а изъ ихъ среды. Благодаря этому обстоятельству, архіерей на свое пребываніе въ полученной имъ епархіи не будетъ смотрѣть какъ на временную случайную стожанку, которую онъ немедленно и охотно покинетъ, какъ только откроется для него свободный путь къ переходу на другую лучшую кафедру; онъ будетъ знать, что вся его дальнѣйшая жизнь протечетъ только именно въ этой епархіи, что онъ сложитъ въ ней и свои кости, а потому онъ по необходимости болѣе тѣсно сживается съ своею епархіею, лучше узнаетъ и ближе къ сердцу приметъ всѣ ея нужды и интересы и по мѣрѣ силъ и разумнѣнія постарается удовлетворить ихъ. Епископъ не можетъ имѣть повышений и пониженій, ибо санъ епископскій безусловно равенъ и тождественъ вездѣ и повсюду. Ни одинъ епископъ ни въ чемъ іерархическаго преимущества, превосходства предъ другими не имѣетъ. Ни отъ кого не можетъ получать онъ внѣшнихъ наградъ и отличій, о которыхъ ничего не вѣдаютъ святые каноны. Каждый уѣздный городъ долженъ имѣть своего епископа. Значительный объемъ нынѣшнихъ епархій, обремененіе епархіальныхъ архіереевъ массой дѣлъ, часто не имѣющихъ ничего общаго съ его святительскимъ служеніемъ, отдаляетъ архипастырей отъ ихъ паствы. Нынѣшній архіерей не скромный служитель алтаря, а свѣтскій сановникъ. Уѣздныя архіерейскія кафедры необходимо замѣщать не юношами изъ монашескаго духовенства, которые сами нуждаются въ воспитаніи, а людьми духовно зрѣлыми, лучше всего изъ мѣстнаго духовенства, независимо отъ того, въ состояніи ли они принять монашество (какъ напр. вдовы священники) или нѣтъ.

Уѣздныя епископіи соединяются въ окружныя (губернскія или областныя), архіепископіи или митрополіи, которыя въ концѣ концовъ объединяются въ патріархъ.

Всѣ архіерейскія кафедры, начиная съ уѣздныхъ епископій, оканчивая патріархомъ, замѣщаются не по назначенію, а по свободному избранію.

Всѣ наличные церковныя округа являются естественными раіонами для созыванія троякаго рода соборовъ: уѣздныхъ—подъ предсѣдательствомъ уѣзднаго епископа, губернскихъ—архіепископа или митрополита и помѣстныхъ—патріарха. На этихъ соборахъ будутъ разсматриваться и рѣшаться самыя разнообразныя вопросы церковнаго благоустройства.

Каждый приходъ, изъ извѣстныхъ ему лицъ, самъ выбираетъ кандидата во священники, и архіерей, если найдетъ, что избранникъ прихода дѣйствительно подходящий человекъ, ставитъ его. Приходское духовенство должно состоять почти исключительно изъ священниковъ. Только по желанію прихожанъ назначаются иногда въ нѣкоторые приходы діаконы. Что же касается низшаго церковнаго причта, то онъ не числится въ составѣ приходскаго духовенства и

Какъ сказали въ началѣ, мы отмѣтили только особенности „Проекта“. Желательно, чтобы другіе подвергли его критикѣ и въ печати высказали свое мнѣніе по тому или иному вопросу.

Свящ. Илар. Джаши.

P.S. Въ январской книжкѣ академическаго журнала „Богосл. Вѣстн.“ напечатанъ „Проектъ организациі церковнаго устройства на началахъ патриарше-соборной формы“. Трудъ этотъ принадлежитъ одному изъ лучшихъ русскихъ канонистовъ, проф. Н. А. Заозерскому. Мы отмѣтимъ двѣ особенности этого проекта: 1) каждый уѣздъ имѣеть своего епископа и 2) на предстоящемъ помѣстномъ русскомъ церковномъ соборѣ голосомъ *решающимъ* обладаютъ только епископы, а прочіе—клиръ и міряне—только *совѣщательнымъ*.

С. И. Д.

По поводу статьи „Голосъ изъ Сухума“

(газ. „Колоколъ“ № 45).

Въ № 45 газеты „Колоколъ“ напечатана статья подъ названіемъ „Голосъ изъ Сухума“. Въ этой статьѣ авторъ, укрывшійся подъ псевдонимомъ „Русскій“, набрасываетъ тѣнь на дѣятельность преосвященнаго Киріона, назначеннаго на Сухумскую кафедру; выставляя его человѣкомъ узко націоналистическаго направленія и назначеніе его на означенную кафедру считаетъ пагубнымъ для русскаго дѣла въ Сухумской епархіи. Почему авторъ такъ именно смотритъ на дѣло, почему онъ находитъ вреднымъ назначеніе Киріона на Сухумскую кафедру, слишкомъ ясно, ибо ему не нравится грузинофильство грузина-епископа, очевидное дѣло, понимая любовь къ своей народности въ томъ смыслѣ, въ какомъ это понимали нѣкоторые насадители русской культуры и гражданственности на Кавказѣ. Всѣмъ памятна нетерпимость и ненависть ко всему грузинскому, стремленіе къ такому неправильно понимаемому руссификаторству, какими заражены были извѣстные дѣятели на Кавказѣ: еп. Арсеній, протоіереи Восторговъ,

состоитъ на правахъ вольно—насмныхъ церковно—служителей. Священникъ всегда остается въ приходѣ, не переходя въ другой, кромѣ случаевъ *особо исключительныхъ*.

Ястребовъ ¹⁾ и др. Теперь всѣ, кто только способенъ трезво смотрѣть на дѣло, кто не зараженъ ненавистью къ инородцамъ, ясно понимаютъ, каковы плоды дѣятельности такихъ руссификаторовъ. Нынѣшнее положеніе вещей на Кавказѣ,—всеобщее недовольство нынѣшнимъ церковнымъ строемъ, усиленіе стремленія къ сохраненію своей національной фizioноміи, пробужденіе народа въ этомъ направленіи,—все это плоды дѣятельности вышепоименованныхъ и подобныхъ имъ людей и, справедливость требуетъ сказать, въ этомъ смыслѣ они оказали народу большія услуги. Бѣда только въ томъ, что они своею дѣятельностію принесли громаднѣйшій вредъ тому дѣлу, которому они служили. Цѣлью дѣятельности сказанныхъ лицъ должно было сближеніе грузинскаго народа съ русскимъ путемъ насажденія русской культуры и гражданственности, но этимъ они не ограничились. Имъ хотѣлось еще большаго—возможно скорого обрусенія края,—окончательнаго сліянія грузинскаго народа съ русскимъ, путемъ утраты первымъ своей національной фizioноміи, своего языка, правовъ и обычаевъ. Но это оказалось невозможнымъ, напротивъ, усиленная дѣятельность въ этомъ

¹⁾ Не хотѣлось намъ выставлять личности, касаться ихъ такой или иной дѣятельности, но насъ вынуждаетъ прибѣгнуть къ этому примѣръ псевдонимнаго автора. Онъ голословно порицаетъ дѣятельность еп. Кириона и другихъ лицъ, между которыми не оставляетъ безъ своего вниманія и нашу личность; называетъ членовъ духовенства Сухумской епархіи, „бывшими лакеями и работниками“, всѣхъ грузинскихъ дѣятелей въ Абхазіи считаетъ людьми узко-націоналистическаго направленія,—вредными для русскаго дѣла и православія въ Абхазіи. Для доказательства своей такой предвзятой мысли авторъ-грузинофобъ прибѣгаетъ къ средству противопоставленія дѣятельности еп. Кириона и абхазскаго духовенства будто весьма плодотворной дѣятельности русскихъ архипастырей на Сухумской каедрѣ. Поэтому при наличности такихъ голословныхъ обвиненій грузинскаго духовенства Сухумской епархіи необходимо сказать что либо въ его защиту,—выяснить, на сколько предшественники еп. Кириона являлись носителями идеи равенства въ Церкви Христовой всѣхъ безъ различія національностей, на сколько они дѣятельно подготовляли почву для нынѣшняго печальнаго положенія церковной жизни въ Грузіи. Это вѣрнѣйшій путь доказательства грузинофобства г. Русскаго и несправедливости его обвиненій, но для этого является необходимымъ говорить языкомъ фактовъ, которые не терпятъ исключенія личностей и оставленія ихъ безъ вниманія. Съ другой стороны, насъ побуждаетъ къ этому желаніе защиты интересовъ Церкви Христовой и русскаго дѣла въ краѣ, т. е. желаніе установить правильное пониманіе русскихъ и грузинскихъ интересовъ на Кавказѣ и тѣмъ способствовать выбору правильнаго пути къ достиженію намѣченной цѣли. Принимая это во вниманіе, намъ кажется преступнымъ и вреднымъ для интересовъ Церкви Христовой и русскаго дѣла оставлять безъ вниманія факты, свидѣтельствующіе объ ошибкахъ дѣятелей на Кавказѣ и приведшихъ къ печальнымъ послѣдствіямъ.

направленіи привела къ совершенно противоположному, — къ сильному пробужденію стремленія къ сохраненію своей національности даже въ той части грузинскаго населенія, гдѣ всего меньше можно было этого ожидать. Вздумали вывести изъ школъ Мингреліи грузинскій языкъ и это подѣйствовало на народъ отрезвляющимъ образомъ, мингрельцы крѣпко прониклись идеею защиты своего литературнаго и церковно-богослужебнаго языка и въ результатъ получилось нѣчто противное той цѣли, къ которой стремились инициаторы этого дѣла. Народъ открыто сознается, что до сего времени не такъ ясно онъ понималъ необходимость защиты и основательнаго изученія этого языка и что прот. Восторговъ открылъ ему глаза. Часто теперь приходится слышать въ шутку произносимыя слова, что этому дѣятелю на нивѣ Божіей слѣдовало бы поставить памятникъ въ центральномъ мѣстѣ Мингреліи. Мало этого, такіе дѣятели носѣляли недовѣріе не только къ духовному начальству, но и къ пастырямъ церкви, сдѣлавшимся проводниками такихъ предначертаній ярыхъ обрусителей.

Если „смѣшеніе религиозной и государственной точки зрѣнія“ является зломъ и „роковымъ недоразумѣніемъ“ для представителей духовнаго вѣдомства вообще въ Россіи (Церк. Вѣст. 1905 г. № 7), то это особенно ярко выдвигается въ Грузіи, такъ какъ эта страна является единственной окраиной съ православнымъ населеніемъ; здѣсь только можетъ имѣть мѣсто это зло и роковое недоразумѣніе, ибо другіе окраинные инородцы къ ихъ счастью, какъ они выражаются, не связаны съ кореннымъ населеніемъ Россіи одной православной вѣрою. Относительно Грузіи еще больше можно сказать; здѣсь не „смѣшеніе религиозной и государственной точки зрѣнія“, а полнѣйшая замѣна первой точки зрѣнія послѣднею. Здѣсь-то именно лицомъ къ лицу можно познакомиться съ такими защитниками вѣры, которые, по словамъ „Церк. Вѣстника“, говорятъ: „пусть Церковь страдаетъ отъ того или другого закона, за то государство выигрываетъ“. Все это въ Грузіи усиливается усиленнымъ стремленіемъ къ обрусенію края. Этой задачею, какъ ни странно это, особенно сильно задаются представители русской церковной власти; среди нихъ именно имѣетъ мѣсто крайняя форма нетерпимости къ инородцамъ и ко всему тому, что служить принадлежностью ихъ національнаго облика. Такой ненависти къ грузинамъ, какую проявляютъ проповѣдники Христова ученія любви даже ко врагамъ, уваженія къ національнымъ особенностямъ каждаго народа (Кол. 3, 11), къ счастью, мы не видимъ даже въ самыхъ ярыхъ носителяхъ руссификаторскихъ идей изъ свѣтской администраціи. Только руссификаторы, облеченные въ рясы, пастыри Церкви способны называть грузинскій языкъ собачьимъ языкомъ, грузинское церковное пѣніе — собачьимъ лаемъ, проклинать весь народъ архипастырскими устами и т. д. (Рус. Вѣд. 1905 г. № 62). „Ничто столько не вноситъ розни во взаимныя отношенія

представителей Церкви и образованного общества, скажем словами священника Агеева, ничто так не отталкивает последних от первых, как именно внесение в сферу религии государственных принципов, предъ чѣмъ мы, къ сожалѣнію, не можемъ устоять, забывая, что взявшіе мечъ отъ меча и погибнуть“ (Цер. Вѣст. 1905 г. № 7).

Поэтому-то, очевидное дѣло, народъ ясно замѣчалъ, что въ такой своей дѣятельности духовенство берется не за свое дѣло, что оно при усиленной дѣятельности духовнаго начальства въ этомъ направленіи забывало или не успѣвало нести свои пастырскія обязанности въ возможной степени добросовѣстно. Пастыри теряли довѣріе паствы, ибо „за священниками-политиканами, какъ выражаются „Церк. Вѣдомости“, общество не пойдетъ, но только съ сожалѣніемъ будетъ говорить, что они занялись не своимъ дѣломъ“ (Ц. Вѣд. за 1906 г. № 8, стр. 367). Съ другой стороны, народу не нравилось это посягательство на ихъ святое святыхъ,—на нравы, обычаи, языкъ и вообще на все то, что составляетъ сущность его національнаго облика. И что удивительнаго, если грузинскій народъ сталъ отвѣчать ненавистью не къ русскому народу, а только къ тѣмъ дѣятелямъ, которые старались посѣять вражду между природными русскими и аборигенами страны—грузинами?! Слишкомъ глубоко была врѣзана въ сердцахъ грузинъ любовь къ русскому единовѣрному народу, чтобы такъ легко можно было этимъ дѣятелямъ достигнуть своей цѣли,—уничтожить въ народѣ довѣріе и любовь къ истинно-христіански расположеннымъ русскимъ людямъ. Имъ хотѣлось въ мутной водѣ ловить рыбу, „создать себѣ карьеру на притѣсненіяхъ грузинъ и на ложныхъ доносахъ“ (слова Дурново). Они „поганили“, безчестили русское имя на Кавказѣ; но, какъ и должно было ожидать, потерпѣли полную неудачу, позорно бѣжали изъ предѣловъ Закавказья, оставивъ паству и то дѣло, на служеніе которому они были призваны, доказавъ этимъ еще лишній разъ справедливость безсмертныхъ словъ Спасителя нашего о такихъ пастыряхъ. А между тѣмъ, тѣ представители русскаго народа, которые являются истинными носителями христіанской любви ко всѣмъ безъ различія ихъ національности, живутъ спокойно, пользуются расположеніемъ и довѣріемъ грузинскаго народа. Да, благодареніе Богу, политиканствовавшіе дѣятели на нивѣ Божіей бѣжали, но они,—эти „кавказцы въ рясахъ“, не намѣрены бросить свою дѣятельность, якобы на благо русскаго дѣла на Кавказѣ; имъ хочется стравить народности Закавказья и „довести ихъ до кровопролитія“. Съ этою цѣлью не перестаютъ печатать „статьи, полныя лжи, злословія и клеветы“ (С.-Петерб. Вѣдом. 1906 г. № 52).

Мы сказали, что эти руссификаторы потерпѣли неудачу и бѣжали, но этимъ, конечно, не хотимъ сказать, чтобы ихъ дѣятельность была безъ вредныхъ

послѣдствій для народа. Грузины, благодаря такимъ дѣятелямъ, въ время нахождения подъ покровомъ могущественной Державы потеряли то, что они въ вѣка своей ужасно буйной, боевой противъ враговъ церкви, жизни содержали въ полной чистотѣ,—ревность къ вѣрѣ Христовой. Въ настоящее время въ Грузіи со всѣхъ сторонъ раздаются протесты, и словомъ и дѣломъ, противъ православной вѣры, противъ Церкви и ея служителей—духовенства. Мало этого. Въ печати открыто высказываются, что руссофикаторскія стремленія представителей духовной власти довели сознание грузинскаго народа до идеи отдѣленія церкви отъ государства и дѣятельно подготовили почву для зарожденія въ народѣ *революціоннаго духа* (газ. „Шрома“ № 7, журн. „Иверія“ за 1906 годъ № 7, стр. 3 и др.).

Вотъ результаты полезной дѣятельности для государства ярыхъ руссификаторовъ; они достигли своего, если только смуты, нестроенія, гоненія противъ духовенства, отрицаніе народа отъ Церкви могутъ быть названы полезными для государства проявленіями въ народной жизни.

Выясненіе всѣхъ причинъ этого печальнаго явленія повело бы насъ очень далеко, размѣръ журнальной статьи въ настоящее время не позволяетъ намъ заняться этимъ весьма интереснымъ дѣломъ. Не отказываясь сдѣлать это въ будущемъ, мы въ данномъ случаѣ займемся разъясненіемъ нѣкоторыхъ ложно освѣщенныхъ фактовъ въ вышеупомянутой статьѣ и, или, всего вѣроятнѣе, о „Русскаго“ и сдѣлаемъ это насколько возможно въ краткихъ словахъ.

Скорбя по поводу назначенія преосв. Киріона на Сухумскую каеэдру, считая это оскорбленіемъ русскаго чувства и не надѣясь найти въ немъ „ту умѣренность, ту справедливость, тактъ, сосредоточенность,—всѣ тѣ качества, которыя столь необходимы для такой разноплеменной епархіи, какова Сухумская“, означенный авторъ назначеніе его считаетъ положительно вреднымъ, способомъ „натравить абхазцевъ на ненавистныхъ имъ грузинъ и мингрельцевъ и вызвать ту же рѣзню, какую мы видѣли въ Бакинской губерніи“. Мы въ данномъ случаѣ не беремся защищать преосв. Киріона отъ такихъ доносовъ на него, ибо это онъ самъ сумѣетъ сдѣлать. Скажемъ только, что вся его дѣятельность можетъ послужить полною гарантіею того, что онъ не будетъ такъ несправедливъ, не будетъ отличаться такою ненавистью къ не грузинамъ, какою отличались его предшественники по Сухумской каеэдрѣ по отношенію ко всѣмъ народностямъ не русскаго происхожденія,—особенно къ грузинамъ.

Всѣмъ извѣстно изъ газетныхъ источниковъ распоряженіе еп. Арсенія не читать грузинское Евангеліе на Пасху, тогда какъ прочитано было на другихъ языкахъ, даже на мертвомъ латинскомъ языкѣ, котораго изъ молящихся никто не понималъ. Болѣе двухъ третей молящихся были грузины; съ нетерпѣніемъ ждали услышать хоть разъ въ годъ чтеніе Евангелія на понятномъ для нихъ

языкъ, но ошиблись въ своемъ ожиданіи и они, овлабленные такимъ невниманіемъ къ нимъ, такимъ оскорбленіемъ ихъ религіознаго и національнаго чувства, немедленно по окончаніи Евангельскаго чтенія демонстративно вышли изъ храма.

Со времени основанія въ Сухумѣ самостоятельной кафедрѣ сухумцы лишены были возможности слышать богослуженіе на грузинскомъ языкѣ. Тоже самое примѣнялось и къ тѣмъ приходамъ съ грузинскимъ населеніемъ, священники которыхъ, къ несчастію для прихожанъ, знали русскую грамоту. Нетерпимость сухумскихъ іерарховъ дошла до того, что грузины стали жаловаться на такую несправедливость путемъ газетныхъ статей и даже Оберъ-Прокурору Св. Синода пришлось на это обратить вниманіе. Затребованы были свѣдѣнія по данному дѣлу отъ Сухумскаго епископа Арсенія, который безъ стѣсненія и донесъ, что во всѣхъ церквахъ г. Сухума и м. Очемчирь богослуженіе совершается на церковно-славянскомъ языкѣ, что бывшимъ еп. Сухумскимъ Агаеодоромъ предположено было вводить таковое же богослуженіе во всѣхъ абхазскихъ и самурзаканскихъ приходдахъ и что имъ, Арсеніемъ, разосланы богослужебныя книги на славянскомъ языкѣ съ подтвержденіемъ совершать богослуженіе по этимъ книгамъ (Отнош. еп. Арсенія отъ 17 мая 1898 г. № 968).

Посмотримъ теперь, каково было населеніе г. Сухума и м. Очемчирь, гдѣ воспрещалось богослуженіе на грузинскомъ языкѣ, даже по тѣмъ свѣдѣніямъ, которыя представлены были самимъ еп. Арсеніемъ при сказанномъ выше отношеніи (Дѣло Син. Ковторы за 1898 г. № 68) и которыя, нужно полагать, составлены не безъ извѣстной тенденціи для оправданія въ возможной степени своего распоряженія путемъ умышленнаго уменьшенія общаго числа грузинъ.

Въ 1898 году по означеннымъ свѣдѣніямъ въ гор. Сухумѣ было: русскихъ—1410, грузинъ—2336 и абхазцевъ—80 душъ обоого пола, а въ Очемчирахъ: русскихъ—57, абхазцевъ—70 и грузинъ—257 душъ и справедливо-ли, спросимъ автора-грузинофоба, оставлять 2593 ²⁾ грузина—сухумцевъ и очемчирцевъ безъ службы на родномъ языкѣ?

Во всемъ Сухумскомъ округѣ, по статистикѣ еп. Арсенія (см. тоже самое дѣло С. Ковторы), всѣхъ жителей 78109 душъ обоого пола, въ томъ числѣ грузинъ (мингрельцевъ, карталинцевъ, имеретинъ, гурійцевъ и самурзаканцевъ) 45353 души ³⁾. Изъ остальнаго же числа жителей округа (33756 д.)—абхазцевъ

²⁾ Что эта цифра далеко не соотвѣтствуетъ дѣйствительности и что грузинъ на самомъ дѣлѣ гораздо больше, можно видѣть изъ статистическихъ свѣдѣній, изданныхъ Статистич. Отдѣломъ при Канцеляріи Главнначальствующихъ на Кавказѣ подъ редакцію Кондратенко за 1886 г.

³⁾ По другимъ свѣдѣніямъ грузинъ въ Сухумскомъ округѣ—53,829 душъ обоого пола (Абхазія соч. Цхумели СПб. 1906 г. стр. 16, прим. 18 ое).

—24598, русских—2745, греков—4762, армянъ 638 и другихъ національностей—1018 душъ. Всѣхъ же православныхъ въ округѣ считается 72,729 д., неправославныхъ 5280; абхазцевъ православныхъ—20,777 д. (большинство изъ нихъ только по отчетамъ духовнаго вѣдомства считаются православными, а на самомъ дѣлѣ между ними больше фактическихъ магометанъ, чѣмъ христіанъ), магометанствующихъ—3821 д. Слѣдовательно, на 45,353 православныхъ грузина въ Сухумскомъ округѣ приходится 27,376 душъ православныхъ всѣхъ другихъ національностей и справедливо-ли такое количество православныхъ грузинъ оставлять безъ удовлетворенія духовно-религіозныхъ ихъ потребностей?

Намъ скажутъ, что въ числѣ грузинъ нельзя считать самурзаканцевъ, ничего общаго неимѣющихъ съ грузинами ⁴⁾, но такъ ли это?

Мы въ данномъ случаѣ не будемъ доказывать, что самурзаканцы принадлежатъ къ грузинской національности, потому что это и не требуетъ доказательствъ. Историческія, этнографическія, лингвистическія и антропологическія данныя дѣлаютъ это несомнѣннымъ. По нашему мнѣнію, въ дѣлѣ опредѣленія богослужебнаго языка играетъ роль не одно только національное происхожденіе народа, а главнымъ образомъ то, на какомъ языкѣ въ извѣстное данное время говоритъ та или другая народность. Несомнѣнна принадлежность самурзаканцевъ къ грузинскому племени, но они вслѣдствіе историческихъ обстоятельствъ могли потерять свой языкъ и ассимилироваться по языку съ народомъ другого происхожденія ⁵⁾. Многіе дѣйствительно такъ и думаютъ о самурзаканцахъ; не будучи знакомы съ жизнью ихъ, не понимая ихъ языка, многіе представители свѣтской и духовной администраціи убѣждены, что самурзаканцы говорятъ на абхазскомъ языкѣ. Если бы это было вѣрно, мы, не смотря на грузинское происхожденіе самурзаканцевъ, не стали бы, да и не имѣли бы никакого права, на-

⁴⁾ Еп. Арсеній не только самурзаканцевъ, но даже и мингрельцевъ, карталинцевъ, имеретинъ и гурійцевъ считаетъ отдѣльными національностями (См. Дѣло С. Конторы за 1898 г. № 68, стр. 8—11).

⁵⁾ Такое явленіе въ исторической жизни народовъ замѣчается не рѣдко. Было время, когда все побережье Черн. моря, по крайней мѣрѣ до Гагръ, было занято мингрельцами, но съ усиленіемъ магометанскаго вліянія вслѣдствіе напора Черкесовъ и Абхазцевъ, занимавшихъ пространство между Гаграми и Туапсе, а сихъ послѣднихъ на мингрельцевъ аборигены страны были оттѣснены до р. Кодоръ, которая въ XVII ст. и служила границею между Абхазіею и Мингреліею. Что же касается жителей нынѣшняго Очемчирскаго участка, то они никто иные, какъ мингрельцы, потерявшіе свой языкъ вслѣдствіе воздѣйствія на нихъ абхазцевъ. Доказательства означеннаго нашего предположенія имѣются въ достаточномъ количествѣ и объ этомъ болѣе обстоятельно постараемся высказаться въ другое время.

стаивать на томъ, чтобы въ Самурзакани вводить богослуженіе на грузинскомъ языкѣ. Но дѣло въ томъ, что самурзаканцы говорятъ на томъ же самомъ мингрельскомъ нарѣчій грузинскаго языка, на которомъ говорятъ во всей Мингрелии. Если же во всей Мингрелии богослужебнымъ языкомъ служить грузинскій, то тогоже самага, естественно, нужно требовать и для самурзаканцевъ.

Такъ и думали тѣ изъ представителей духовной власти, которые не были заражены стремленіемъ къ насильственной руссификаціи края. Мы въ данномъ случаѣ сошлемся на постановленіе Грузино-Имер. Син. Конторы и указъ Св. Синода. Въ рапортѣ своемъ, отъ 8 ноября 1897 г. за № 2032, Сухумскій епископъ Арсеній просилъ разъясненія отъ Синод. Конторы относительно того, „слѣдуетъ ли производить испытаніе въ знаніи груз. языка надъ лицами, желающими занять мѣста въ приходахъ съ абхазскимъ и мингрельскимъ населеніемъ“. Самъ же знаніе этого языка считалъ совершенно лишнимъ, такъ какъ въ эти приходы, по его словамъ, назначаются лица, знающія русскій языкъ, „*преследуя цѣль болѣе тѣсною сближенія духовенства съ паствою* (курсивъ нашъ) и развитія школьнаго образованія (Путемъ воспрещенія богослуженія и преподаванія на родномъ языкѣ?!), ибо русскій языкъ, какъ государственный, болѣе необходимъ для абхазцевъ и мингрельцевъ, чѣмъ груз. языкъ, къ тому же послѣдній въ школахъ Сухум. епархіи совсѣмъ не преподается“ (Дѣло С. Конторы за 1897 г. № 30). На означенный запросъ послѣдовало слѣдующее журнальное постановленіе Синод. Конторы: „Разъяснить преосвященному Сухумскому Арсенію, что кандидаты на священно-служительскія мѣста въ приходахъ съ мингрельскимъ населеніемъ ввѣренной ему епархіи должны подвергаться испытанію и на грузинскомъ языкѣ, такъ какъ церковно-богослужебнымъ языкомъ для нихъ служить языкъ грузинскій“ (Протоколъ отъ 11 февр. 1898 г.). Въ такомъ же смыслѣ разрѣшенъ этотъ вопросъ и Св. Синодомъ (Дѣло С. К. за 1897 г. № 30, лл. 28 и 29).

Но и это не подѣйствовало на еп. Арсенія, онъ настоялъ на своемъ; разрѣшилъ служеніе на грузинскомъ языкѣ только въ трехъ приходахъ, признавъ таковыя мингрельскими приходами, а во всѣхъ другихъ селеніяхъ, населеніе которыхъ говоритъ на томъ же самомъ мингрельскомъ нарѣчій, сталъ категорически воспрещать грузинское служеніе. 6)

Нечего говорить, что такое же было отношеніе сухумскихъ преосвященныхъ и къ школьному дѣлу, какъ это видно изъ выше приведеннаго донесенія еп. Арсенія. Какъ смотрѣлъ на это дѣло епархіальный наблюдатель д. приходскихъ школъ Сухумкой епархіи, прот. Ястребовъ, ясно видно изъ предписанія

⁶⁾ О таковой дѣятельности еп. Арсенія упоминается также и въ книгѣ „Церк. Вопросы въ Россіи“ — изд. 1896 г. стр. 88 и 211.

его учителем Илорской школы, отъ 20 окт. 1896 года за № 336, въ которомъ между прочимъ говорится слѣдующее: „Предписываю вамъ вести илладныя объясненія на одномъ только русскомъ языкѣ, не прибѣгая къ мингрельскому и абхазскому языку, тѣмъ болѣе грузинскому“. Это распоряженіе разослано было циркулярно всемъ учителямъ церк. приходскихъ школъ Сухумскаго округа и по этому одному легко себѣ представить, какова была постановка учебнаго дѣла, на сколько страдало дѣло сознательнаго преподаванія даже русскаго языка въ означенныхъ школахъ.

Находя такую постановку учебнаго дѣла неправильною и преподаваніе грузинскаго языка полезнымъ, Сухумскій Епарх. Учил. Совѣтъ затребовалъ отъ самихъ сельскихъ обществъ свѣдѣнія о томъ, необходимо-ли преподаваніе грузинскаго языка въ ихъ церковно-приходскихъ школахъ. Въ отвѣтъ на этотъ запросъ и поступили тѣ приговоры отъ сельскихъ обществъ, о которыхъ говорится въ газ. „Колоколь“. Разсмотрѣвъ означенные приговоры и признавъ требованіе ихъ заслуживающимъ уваженія, Епарх. Учил. Совѣтъ и постановилъ: „Признать преподаваніе груз. языка необходимымъ въ школахъ тѣхъ приходовъ, населеніе которыхъ говоритъ на мингрельскомъ нарѣчій грузин. языка“. Изъ этого ясно видно, что противъ утвержденія газ. „Колоколь“ и его сотрудника-грузинифоба не можетъ быть рѣчи о неправильности и недействительности этихъ приговоровъ. Преосвященный же Арсеній не согласился съ такимъ постановленіемъ Учил. Совѣта о введеніи преподаванія грузинскаго языка.

Каковы были отношенія Сухумскихъ епископовъ, особенно же еп. Арсенія, къ своей нелюбимой частвѣ, ясно могутъ показать нижеслѣдующіе примѣры.

Здѣсь мы могли бы передать одинъ возмутительный фактъ, имѣвшій мѣсто въ Сухумской епархіи и сдѣлавшійся достояніемъ печати, но находимъ нужнымъ воздержаться отъ этого, потому что тяжело для вѣрующаго чувства слышать лишній разъ рассказъ о небываломъ проявленіи ненависти къ грузинамъ со стороны архипастыря, проповѣдника вѣры, любви и милосердія христіанскаго. Желаящій можетъ познакомиться съ этимъ поступкомъ еп. Арсенія съ мингрелцами, имѣвшимъ мѣсто 25 Марта 1904 года и своею безчеловѣчностью возмущавшимъ даже представителей полиціи, въ грузинской газетѣ «Цнобисъ-Цурцели» (за 1905 г. № 2819).

Не лучшее было отношеніе Сухумскихъ архипастырей и къ священно-церковно-служителямъ не русскаго происхожденія. Въ 1894 году въ Сухумѣ произошелъ такой инцидентъ. Въ кабинетѣ Епархіальной Канцеляріи идетъ засѣданіе членовъ Попечительства о бѣдныхъ духовнаго званія. Слушали между прочимъ прошеніе одного изъ священниковъ о выдачѣ ему заимообразно ста рублей изъ суммъ Попечительства съ тѣмъ условіемъ, чтобы означенныя деньги удержаны

были изъ его содержанія. Сочувственный отзывъ одного изъ членовъ Попечительства о бѣдственномъ положеніи просителя вслѣдствіе разныхъ, для него неблагоприятно сложившихся обстоятельствъ, дѣлавшихъ необходимымъ оказать ему матеріальную поддержку, вызвалъ слѣдующее замѣчаніе помощника секретаря Автономова: „положимъ, здѣшнимъ священникамъ нельзя вѣрять“. Когда же члены Попечительства (грузины) спросили его, кого онъ разумѣетъ подъ „здѣшними священниками“, онъ не постѣснялся сказать: „конечно, не русскихъ священниковъ“. Ему было указано, что это-оскорбленіе духовенства цѣлой епархіи, въ томъ числѣ и членовъ Попечительства, находившихся въ данное время при исполненіи своихъ служебныхъ обязанностей, и потребовано отъ него взять обратно эти необдуманно сказанныя имъ слова, г. Автономовъ совершенно спокойно отвѣтилъ, что онъ этихъ словъ обратно не беретъ и этимъ онъ явно доказалъ, что оскорбленіе было нанесено туземному духовенству края обдуманно и съ цѣлью. Доведено было это до свѣдѣнія Сухумскаго Преосвященнаго, но, конечно, это нисколько не повліяло на служебное положеніе храбраго канцеляриста и, очевидное дѣло, иначе и не могло быть.

Сами Сухумскіе епископы съ презрѣніемъ относились къ грузинскому духовенству. Слѣдовало какому нибудь представителю свѣтской власти, или даже частному лицу не грузинской національности, взвести ложное обвиненіе на священника и для послѣдняго не существовало средствъ къ оправданію. Въ м. Очемчирахъ авторъ этихъ строкъ былъ свидѣтелемъ того, какъ еп. Арсеній на просьбу духовенства безъ провѣрки не давать вѣры доносамъ представителей свѣтской администраціи, враждебно расположенной къ нему, сказалъ, что онъ больше вѣритъ „русскому чиновнику“, чѣмъ мѣстному духовенству. Эти же слова были высказаны еп. Арсеніемъ и покойному нынѣ моквинскому священнику Іессею Жорданіа, просившему Владыку назначить слѣдствіе для разслѣдованія дѣла по доносу участковаго начальника на этого священника.

Мало этого, высшіе представители духовной власти въ Сухумской епархіи являлись дѣятельными агентами жандармской полиціи и всякихъ „русскихъ чиновниковъ“. Но такъ какъ почвы для такой дѣятельности въ Сухумскомъ округѣ почти совсѣмъ не было, такъ какъ тамъ не имѣла мѣста, по крайней мѣрѣ въ то время, противоправительственная пропаганда, то, чтобы этимъ агентамъ выслужиться предъ жандармеріею въ дѣятельности по фискальной части, они часто прибѣгали къ ложнымъ доносамъ. Извѣстно конфиденціальное письмо еп. Арсенія къ ректору Казанской Духовной Академіи, отъ 21 Марта 1900 года, въ которомъ Архипастыръ сообщалъ, что студентъ означенной Академіи, уроженецъ Сухумской епархіи, имѣлъ „сношеніе съ лицами, состоящими подъ надворомъ, агитировавшими противъ всего русскаго“ и въ которомъ онъ просилъ держать

содержаніе этого письма въ тайнѣ, „такъ какъ жандармская полиція, говоритъ въ письмѣ, *дѣйствуетъ въ данномъ случаѣ негласно*“.

Достойна-ли такая дѣятельность архипастырей одобренія, причлествуетъ-ли она носителямъ апостольскаго служенія, объ этомъ предоставимъ судить читателямъ, а мы отмѣтимъ между прочимъ то, что этимъ въ глазахъ народа ронялось достоинство служителей алтаря, дѣятельно подготовлялась почва для неудовольствій противъ духовенства и самой церкви; ускорялся процессъ образования той глубокой пропасти, которая теперь стала отдѣлять пастырей отъ пасомыхъ. Сѣялись недобѣріе и вражда между русскими и народностями не русскаго происхожденія, плоды каковой дѣятельности руссификаторовъ мы теперь пожинаемъ обильно.

Вслѣдствіе этого духовенство Сухумскаго округа было на столько унижено, что свѣтская администрація края не отличала его представителей отъ простыхъ прихожанъ. Одинаково она писала свои приказы какъ о священникахъ, такъ и объ его прихожанахъ сельскому старшинѣ, забывая умышленно, что священникъ въ государствѣ занималъ такое же офиціально-служебное положеніе, какъ и самъ участковый начальникъ, не считавшій его достойнымъ личной съ нимъ переписки по служебнымъ дѣламъ. Вотъ образецъ этихъ приказовъ. „Приказъ Илорскому старшинѣ, № 4630 отъ 27 Января 1897 года *Предписываю Вамъ немедленно, взявъ съ собою священника Зосима Хелаи, Кемача и Петра Варданіевыхъ (прихожане означеннаго священника), самому лично явиться въ участковое управленіе*“. Такіе и еще болѣе оскорбительные для духовенства приказы были обычными явленіями, чѣмъ ронялось достоинство пастырскаго служенія; оно ставилось и въ дѣйствительности становилось въ глазахъ народа ниже служенія сельскаго старшины.

Укажемъ еще на нѣсколько примѣровъ, доказывающихъ нетерпимость Сухумскихъ архипастырей къ грузинамъ.

Русскіе въ гор. Сухумѣ составляютъ около 23% всего населенія, а инородцы—77% и при такомъ процентномъ соотношеніи русскихъ и не русскихъ причтъ Сухумскаго кафедральнаго собора состоитъ изъ одного протоіерея, трехъ священниковъ, трехъ діаконовъ и четырехъ псаломщиковъ, изъ коихъ только одинъ священникъ-грузинъ, а всѣ остальные-русскіе, не понимающіе туземныхъ языковъ. Кромѣ этого собора въ Сухумѣ имѣется еще два церкви (кладбищенская), но и въ причтъ этой церкви нѣтъ ни одного грузина.

Во второклассныя церковно-приходскія школы Сухумскаго округа учителями назначались почти исключительно одни русскіе

Сухумская епархія—миссіонерская. Цѣлью ея основанія было просвѣщеніе свѣтомъ христіанскаго ученія абхазцевъ-магометанъ, живущихъ исключительно въ Сухумскомъ округѣ. Слѣдовательно и кафедра и канцелярія Сухумской

епархіи не должны были упускать из виду интересов инородческаго населенія округа, а между тѣмъ въ Сухумской епархіальной канцеляріи отъ секретаря и до послѣдняго писца всѣ русскіе, не знающіе мѣстныхъ языковъ. Грузины и абхазцы, прїѣзжавшіе въ гор. Сухумъ съ просьбою къ архинастырю или за справками въ канцелярію, должны были по городу искать переводчика. Не нужно при этомъ забывать, что во всемъ Сухумскомъ округѣ русскіе составляютъ не болѣе 3,6⁰/₀ всего населенія, а остальные 96,4⁰/₀—всѣ инородцы (Дѣло С. Конторы за 1898 г. № 68). Не ужасная-ли это нетерпимость со стороны предшественниковъ епископа Киріона? Гдѣ же та „справедливость“, о которой ратуеть г. Русскій и носителями которыхъ, по его увѣренію, являлись русскіе архинастыри, занимавшіе Сухумскую кафедру?!. Не странно-ли послѣ всего этого слышать обвиненіе гонимыхъ грузинъ Сухумскаго округа въ узкомъ націонализмѣ и нетерпимости къ русскимъ?!

Г. „Русскій“ обвиняетъ грузинское духовенство и вообще грузинъ въ томъ, что будто они, управляя до присоединенія Абхазіи къ Россіи духовно краемъ, „своимъ неумѣреннымъ грузинизмомъ“ довели дѣло до того, „что Абхазцы ушли въ магометанство“. Несправедливо и это увѣреніе грузинофоба.

Усиленіе магометанства на самомъ дѣлѣ произошло со времени утвержденія русской власти на Кавказѣ (Кавказъ, Абхазія, Аджарія и Шавшетія. Путевыя замѣтки графини Уваровой ч. II, стр. 207). Главною причиною этого явленія были военныя дѣйствія Россіи противъ горцевъ. Зародилась въ этихъ послѣднихъ страшная ненависть къ посягавшимъ на ихъ свободу русскимъ, а вмѣстѣ съ этимъ и къ исповѣдуемому ими христіанству. «Мы сами, говоритъ Ев. Марковъ, больше всего виноваты въ развитіи среди горцевъ ненависти къ русскимъ и ихъ искусственнаго стремленія къ Турціи, ибо мы питали въ нихъ религиозный фанатизмъ неумѣреннымъ разстройствомъ ихъ хозяйственнаго быта». (Очерки Кавказа стр. 68—69). „Строгія мѣры, говоритъ г. Романовскій, и разореніе, которыми мы пытались побѣдить первое сопротивленіе воинственныхъ племенъ“ и самыя неудачи ихъ въ войнѣ не могли не усиливать этой вражды и ненависти къ побѣдителямъ и все это „ускоряло распространеніе между ними убѣжденія въ необходимости соединиться для совокупнаго отпора“ (Кавказъ и Кавказ. война. Романовскаго стр. 310). Это стремленіе магометанъ-горцевъ разрѣшилось мюридизмомъ на Кавказѣ и какое вліяніе имѣло это религиозно-политическое ученіе для православія въ краѣ, извѣстно каждому хоть сколько нибудь знакомому съ этимъ движеніемъ среди горцевъ.

Проповѣдники мюридизма съ 20 хъ годовъ прошлаго столѣтія стали проникать и въ Абхазію. Результатомъ этого и было усиленное движеніе абхазцевъ въ пользу магометанства. Какъ сильно было возбужденіе противъ русскихъ и

исповѣдуемой ими православной вѣры, объ этомъ ясно свидѣлствуютъ Н. А. Волконскій, Евг. Марковъ и др. (Война на Кав. и мюродизмъ съ 1824 по 1834 г. Волконскаго, стр. 65; Марковъ. Очерки Кавказа, стр. 360—363; акты археогр. комиссiи т. V, стр. 780—800 и др.). О томъ, какъ грузины бывшей Турецкой Грузiи послѣ 40-хъ годовъ прошлаго столѣтiя „постепенно перешли въ магометанскую религiю“, свидѣлствуетъ Л. С. Исарловъ (Письма о Грузiи, Тиф. 1899 г. стр. 266—267).

Мы въ данномъ случаѣ объ этомъ больше не будемъ распространяться. Матерiаловъ для доказательства высказаннаго нами положенiя объ усиленiи магометанства именно послѣ утвержденiя русскаго владычества на Кавказѣ очень много и въ нихъ разберется будущiй историкъ миссiонерской дѣятельности правосл. духовенства среди горцевъ-магометанъ. Скажемъ только о томъ, что послѣ нашествiя турокъ подъ начальствомъ Омеръ-паши, быстро прошедшаго съ оружиемъ въ рукахъ оставленныя безъ боя русскими войсками Абхазiю, Самурзаканъ и Мингрелию, настроенiе абхазцевъ стало возбужденнымъ. Особенно обострилось дѣло съ 1864 года, т. е. со времени упраздненiя абхазскаго княжества и выселенiя владѣтельнаго князя Абхазiи М. Шервашидзе въ Россiю. Волненiя, вызванныя этими мѣрами, разрѣшились открытымъ возстанiемъ и убiйствомъ начальника края и сопровождавшихъ его лицъ въ 1866 году.

Были приняты мѣры къ улаженiю дѣла въ Абхазiи, но никакъ дѣло не утѣчивалось успѣхомъ. Всѣ старанiя свѣтской администрацiи безъ оружiя привести абхазцевъ къ повиновенiю и спокойствiю не могли имѣть желаемыхъ послѣдствiй, потому что волнующiйся народъ не довѣрялъ ей. Ея обѣщанiя по усмиренiю даровать полное прошенiе виновнымъ не повлiяли на народъ. Нуженъ былъ посредникъ между народомъ и мѣстною администрацiею и такимъ лицомъ явился прот. Мачаварiани. Онъ во всѣхъ народныхъ волненiяхъ въ Абхазiи самоотверженно исполнялъ роль примирителя народа съ администрацiею. Неоднократно вызывается на такой подвигъ, идетъ къ разъяренной, волнуемой, готовой никого не щадить толпѣ абхазцевъ, рискуя своею собственною жизнью въ интересахъ служенiя народу, церкви и государству. И дѣйствительно при появленiи его возстанцы какъ будто на время забывали все, вступали съ нимъ въ переговоры и дѣло улаживалось, возстанiе утихало, абхазцы заявляли, что они будутъ вѣрить только словамъ прот. Мачаварiани, лучшей гарантiи имъ и не хотѣлось. Сколько нужно было самоотверженiя, любви и преданности дѣлу служенiя интересамъ Церкви и Государства, чтобы рѣшиться на такой шагъ, идти, по человѣческимъ соображенiемъ, на явную опасность лишиться жизни?!

Это ясно свидѣлствуетъ, что прот. Мачаварiани не былъ наемникомъ, способнымъ въ критическую минуту бросить свою паству подобно вышепоименованнымъ дѣтелямъ на Кавказѣ, а истиннымъ пастыремъ, полагавшимъ „душу

свою за овцы" и не слѣдовало поэтому набрасывать тѣнь на его дѣятельность.

Къ указанному выше времени вслѣдствіе репрессивныхъ мѣръ правительства и воздѣйствія Турціи и проповѣдниковъ исламизма абхазцы окончательно ушли въ магометанство. Съ 1869 года же начинается славная дѣятельность еп. Гавріила на миссіонерскомъ поприщѣ среди абхазцевъ. Главнымъ его помощникомъ въ этомъ св. дѣлѣ былъ прот. Мачаваріани. О дѣятельности Мачаваріани на этомъ поприщѣ съ похвалою отзывается преосв. Киріонъ (Кратк. очеркъ ист. грузинск. церкви за XIX ст. стр. 130).

Благодаря трудамъ еп. Гавріила и его сподвижника пр. Мачаваріани, въ продолженіе какихъ нибудь 7—8 лѣтъ Абхазія сдѣлалась страной христіанскою. Еп. Киріонъ, говоря о дѣятельности прот. Мачаваріани въ этотъ періодъ времени, называетъ эту дѣятельность неусыпной и безкорыстной, успѣвшей обработать болѣе $\frac{3}{4}$ населенія всей Абхазіи къ православію (ibid. стр. 131).

Къ прискорбію, опять настали трудныя времена для христіанства въ Абхазіи. Послѣдняя Русско-Турецкая война имѣла пагубное вліяніе на судьбы христіанъ-абхазцевъ. Русскія войска по распоряженію начальника края генерала Кравченко, безъ боя оставили всю Абхазію до границъ Самурзакани и беззащитные абхазцы очутились въ полномъ распоряженіи высадившихся въ гор. Сухумѣ и въ нѣкоторыхъ другихъ мѣстахъ турокъ. Большая часть христіанъ-абхазцевъ, по принужденію турокъ, выселилась въ Турцію и хотя они по истеченіи нѣсколькихъ лѣтъ стали возвращаться на свои родныя мѣста, но уже въ Турціи успѣли привить къ нимъ магометанскія понятія. Они стали возвращаться въ Абхазію нафанатизированными уже магометанами. Фанатизмъ этотъ усиливался ненавистью и недоверіемъ къ русскимъ, по ихъ воззрѣніямъ, бросившимъ ихъ въ критическую минуту на произволъ судьбы. И снова пришлось сказаннымъ дѣятелямъ на миссіонерскомъ поприщѣ оглашать Абхазію своею проповѣдью, опять подготовили было почти всѣхъ абхазцевъ къ возвращенію въ лоно православної Церкви, но тутъ произошла перемена въ правленіи, которая устранила еп. Гавріила отъ миссіонерскихъ трудовъ въ этой странѣ. вмѣстѣ съ преосв. Гавріиломъ фактически устраненъ былъ отъ таковой дѣятельности и главный его сподвижникъ въ этомъ дѣлѣ прот. Мачаваріани.

Въ 1885 году утвержденъ былъ для Сухумской епархіи новый штатъ, возстановлена была опять Сухумская кафедра. По этому штату дѣятельный миссіонеръ Мачаваріани получилъ мѣсто настоятелл Сухумскаго кае. собора и сфера его дѣятельности естественно ограничилась однимъ только Сухумомъ. На поприщѣ миссіонерской дѣятельности выступили другія лица, мало знакомыя съ мѣстными условіями страны и обычаями народа. И съ прискорбіемъ приходится отмѣ-

чать теперь, что тѣ густо населенныя мѣста Абхазіи, которыя прежде были христіанскими селеніями, теперь уже служатъ центрами магометанства. Правда, испытанный миссіонеръ и теперь сумѣлъ бы повліять на ходъ миссіонерскаго дѣла, но главное препятствіе къ этому заключалось въ томъ, что, по странному недоразумѣнію, онъ попалъ въ немилость власть имѣвшихъ, примѣшались людскія страсти къ св. дѣлу. Пишущему эти строки извѣстенъ такой случай. Прот. Мачаваріани, по званію председателя Учил. Совѣта и Епархіальнаго Братства, предпринимаетъ объѣздъ приходоѡ, вездѣ народъ встрѣчаетъ съ радостію, вездѣ жаждутъ слышать отъ него слова утѣшенія и наставленія въ вѣрѣ и онъ самъ идетъ на встрѣчу этимъ стремленіямъ народа, давно уже лишеннаго возможности видѣть и слышать не только поповшаго въ немилость любимаго ими пастыря, но и своего мѣстнаго архипастыря. Дошли до начальства свѣдѣнія о томъ, что о. протоіерей проповѣдывалъ по селеніямъ и что къ нему собиралась масса народа и это послужило поводомъ тайныхъ разспросовъ и разслѣдованій того, о чемъ бесѣдовалъ командированный самимъ начальствомъ пастырь Церкви съ своими чадами. Не было-ли въ этихъ бесѣдахъ чего-либо противнаго стремленіямъ духовнаго начальства въ дѣлѣ скорѣйшей руссификаціи края. Человѣкъ, который во все время своего больше чѣмъ 50-ти лѣтняго служенія, не падая и живота своего, былъ преданъ дѣлу распространенія въ народѣ православной вѣры и русской гражданственности, весьма полезную и усердную дѣятельность котораго высоко цѣнили и щедро поощряли наградами представители какъ духовной, такъ и свѣтской высшей администраціи края, наклонѣнъ, въ глубокой старости своимъ ближайшимъ начальствомъ подозрѣвается въ неблаговидныхъ противоправительственныхъ стремленіяхъ! Но настоящая причина въ такомъ отношеніи къ маститому труженнику на нивѣ Божіей заключалась въ его популярности въ народѣ. Вышесказанные разспросы и разслѣдованія о содержаніи проповѣдей любимаго пастыря удивляли народъ и производили на ихъ религіозное настроеніе удручающее впечатлѣніе. И проповѣдникъ слова Божія принужденъ былъ сложить оружіе свое въ борьбѣ съ магометанствомъ.

Послѣднее случайное миссіонерскіе путешествіе прот. Мачаваріани было въ 1893 году, когда онъ сопровождалъ еп. Агаѡдора во время его поѣздки въ Гу даутскій участокъ. *Случайное*, говоримъ потому, что еп. Агаѡдоръ, предпринимавъ путешествіе съ миссіонерскою цѣлью, нашелъ нужнымъ прибѣгнуть къ помощи его, какъ опытнаго миссіонера и человѣка, пользовавшагося въ народѣ большимъ уваженіемъ, но это съ 1885 года былъ почти только единственный случай Пишущій эти строки, какъ мѣстный тогда благочинный, былъ свидѣтелемъ той радости и почти энтузіазма, съ которыми встрѣчалъ его народъ, того уваженія, г равнечагаго съ слагоговѣніемъ, съ которымъ относились къ нему бывшія когда-т

его духовныя дѣти, теперь уже по волѣ судьбы магометане по вѣрѣ. Бывали моменты во время этого миссіонерскаго путешествія, когда неосторожныя слова и дѣйствія со стороны чиновъ полиціи, сопровождавшихъ Владыку, вызывали протесты народа, переходившіе въ волненія, направленные какъ противъ чиновъ полиціи, такъ и вообще противъ всей миссіи. Иногда такое возбужденіе народа готово было уже перейти въ дѣйствіе, но стоило появиться о. протоіерею среди народа, какъ все принимало нормальное теченіе, страсти улегались, поднятыя для нанесенія оскорбленія дѣйствіемъ палки опускались и бросались и, благодаря кроткимъ увѣщаніямъ, наставленіямъ и проповѣди прот. Мачаваріани, миссія даже и въ такихъ селеніяхъ достигала нѣкотораго успѣха.

Таково было вліяніе этого истиннаго, по призванію миссіонера. Безпристрастная исторія миссіонерскаго дѣла въ Абхазіи оцѣнить его труды, а въ настоящее время мы объ этомъ больше не будемъ распространяться, ибо наша задача въ данномъ случаѣ заключается не въ томъ, чтобы писать исторію миссіонерской дѣятельности прот. Мачаваріани, а отмѣтить только несправедливость „рясофорныхъ кавказцевъ“—грузинофобовъ въ родѣ корреспондента газ. „Колоколь“, набрасывающихъ тѣнь на славную его дѣятельность. Не даромъ же такъ высоко цѣнили его приснопамятный еп. Гавріиль. Онъ въ своемъ прощальномъ словѣ, произнесенномъ въ гор. Сухумѣ во время послѣдняго его посѣщенія въ 1885 году, съ особою похвалою отозвался о миссіонерскихъ трудахъ о. протоіерея. Говоря объ успѣхахъ миссіонерскаго дѣла въ Абхазіи, отдавая дань справедливости трудамъ духовенства абхазскаго, прот. Мачаваріани называетъ своимъ главнымъ помощникомъ и главною причиною достигнутыхъ успѣховъ.

Газета „Колоколь“ священниковъ Абхазіи этого славнаго періода миссіонерской дѣятельности въ краѣ называетъ *бывшими лакеями и работниками прот. Мачаваріани* (курсивъ нашъ). Но эти „бывшіе лакеи“ много услугъ оказали дѣлу православія въ Абхазіи. Еп. Гавріиль въ своихъ отчетахъ не разъ упоминаетъ о весьма трудныхъ условіяхъ ихъ жизни въ Абхазіи, о матеріальной ихъ необезпеченности, о тяжкихъ бѣдствіяхъ, которымъ подвергалось духовенство отъ дурнаго климата, отъ неимѣнія удобныхъ помѣщеній и другихъ условій. Священно-служители подвергались изнурительнымъ болѣзнямъ и преждевременной смерти. Перечисляя священниковъ, не вынесшихъ климата Абхазіи и оставившихъ послѣ своей смерти женъ и дѣтей въ бѣдственномъ положеніи, еп. Гавріиль говоритъ, что „такая быстрая смертность служащихъ въ Абхазіи по духовному вѣдомству, вмѣстѣ съ скуднымъ жалованіемъ, ими получаемымъ, и со всякими неудобствами жизни ведетъ къ тому, что мало кто соглашается занимать мѣсто пастыря въ этомъ краѣ“ (Отчетъ Общ. воз. прав. хр. на Кавказѣ за 1877 г. стр. 13—14). Поэтому преосв. Гавріилу приходилось назначать на священниче-

скія мѣста людей хотя и съ домашнимъ образованіемъ, но подготовившихся къ сему званію въ разныхъ монастыряхъ, при чемъ обращалось особенное вниманіе на знаніе абхазскаго языка (Отчеты... за 1868 г. стр. 21 и 24; за 1870 г. стр. 4; за 1877 г. стр. 13 и др.).

Не смотря на всѣ эти неблагопріятныя условія, духовенство Абхазіи, можно сказать, самоотверженно служило дѣлу просвѣщенія абхазцевъ свѣгомъ христіанскаго ученія и его дѣятельность была плодотворна. „Въ немъ, замѣчаетъ еп. Гавріиль, есть одно доброе, весьма полезное и необходимое для людей, посвятившихъ себя миссіонерскому служенію, достоинствъ, это, такъ сказать, выносливость, или терпѣливое перенесеніе всѣхъ матеріальныхъ лишеній и умѣніе принаравливаться къ данной средѣ и обстоятельствамъ, нравамъ и обычаямъ, качества, которыми рѣдко обладаютъ лица, не посвящающія себя жизни въ подобныхъ условіяхъ“ (Отчетъ за 1874 г. стр. 12). Отчеты Общества возст. Прав. христіанства на Кавказѣ, съ похвалою отзываясь о миссіонерскихъ трудахъ вообще духовенства Абхазіи, обращаютъ особенное вниманіе на іеромонаховъ: Антонія, Аванасія (Жорданія), Григорія, Виссаріона (Мицаберидзе), а также и на священниковъ: Георгія Ахвледіани, Іосифа Бердзенова, Качахидзе, Гоголашвили и др. (Отч. за 1875 г. стр. 13—14; 1876 г. стр. 5, за 1877 г. стр. 13 и другіе).

Для полноты характеристики самоотверженной и безкорыстной дѣятельности духовенства въ Абхазіи достаточно упомянуть о тѣхъ трудахъ и лишеніяхъ, на которые оно добровольно рѣшилось во время послѣдней Русско-Турецкой войны. Духовенство Абхазіи, по словамъ отчета, „какъ предъ самымъ началомъ войны съ Турціею, такъ и спустя нѣсколько времени послѣ вторженія турокъ въ Сухумъ твердо оставалось въ своихъ приходахъ, подвергаясь величайшимъ опасностямъ отъ некрещенныхъ абхазцевъ“. Но когда турки высадились въ Сухумъ, Гудаутахъ и Очемчирахъ и такимъ образомъ заняли всю Абхазію до границъ Самурзакани; когда махаджиры ¹⁾ тысячами разсѣялись по абхазскимъ селеніямъ и съ озлобленіемъ преслѣдовали все христіанское и христіанъ, оставаться духовенству въ своихъ приходахъ значило-бы обрекать себя на неминуемую смерть и священно-церковно служители поэтому стали мало по малу удаляться въ бодѣ безопасныя мѣста, отвозя съ собою самыя цѣнныя предметы церковной утвари. Тѣмъ не менѣе нѣкоторые изъ нихъ рѣшались оставаться въ своихъ приходахъ и дѣйствовать въ пользу Правосл. Церкви.

¹⁾ Махаджирами именовались тѣ абхазцы, которые, въ 1866 году будучи насильно выслены правительствомъ въ Турцію, (газ. «Моск. Вѣд.» за 1867 г. № 130), теперь вслѣдствіе войны получили возможность вернуться на родину и мстятъ ненавистнымъ для нихъ русскимъ и вообще христіанамъ.

Такъ, Лыхненскій священникъ Іоаннъ Гегія остался въ своемъ приходѣ, но махаджиры, узнавъ, что онъ внушаетъ и уговариваетъ своихъ прихожанъ остаться вѣрѣ христіанской и русскому правительству, задушили его (Отчетъ Общ. за 1877 г. стр. 11—12). Миссіонеры іеромонахъ Виссаріонъ и зять его, священникъ Ахвледіани, не хотѣли оставить Абхазію, не смотря на очевидную опасность для ихъ жизни. По словамъ того же отчета, „на нихъ сдѣланъ былъ доносъ турецкому пашѣ въ томъ, что они возбуждаютъ абхазскихъ жителей противъ турокъ. Ихъ схватили и связанныхъ привели на военный корабль къ Шевкетъ пашѣ, который послѣ краткаго разспроса и приговорилъ ихъ къ разстрѣлію. Когда ихъ поставили противъ солдатъ съ заряженными ружьями, они выпросили себѣ нѣсколько минутъ для того, чтобы помолиться и пріобщиться Св. Таянъ. Въ это время, къ ихъ счастью, одинъ полковникъ турецкой службы, родомъ изъ абхазскихъ князей, знавшій іеромонаха Микаберидзе, когда послѣдній былъ священникомъ въ домѣ абхазскаго владѣтельнаго князя Шервашидзе, вступился за него предъ пашей. Къ нему присоединились и многіе другіе изъ абхазскихъ князей, знавшіе и уважавшіе пастыря и успѣли уговорить пашу отпустить его и священника Ахвледіани» (Отчетъ Общ. за 1877 годъ стр. 11—12). Два псаломщика были взяты въ плѣнъ въ Турцію и съ большимъ трудомъ освобождены оттуда при помощи нашего посла. Вообще духовенство во время этой войны перенесло много лишеній и потерь и своею самоотверженною дѣятельностью въ пользу церкви и престола поставило себя на высотѣ своего призванія (ibid. стр. 12). Вслѣдствіе всего этого отчеты общества воз. прав. хр. на Кавказѣ по справедливости называютъ абхазскихъ священниковъ достойными сотрудниками еп. Гавріила въ дѣлѣ просвѣщенія абхазцевъ свѣтомъ христіанскаго ученія (ibid. за 1874 г. стр. 14). Поэтому, много грѣха нужно взять на себя, чтобы рѣшиться такъ порицать абхазское духовенство, какъ это дѣлаетъ сотрудникъ газ. «Колоколь».

Что же подвигало абхазское духовенство на такіе подвиги?—Оно въ своей трудной миссіонерской дѣятельности поощряемо было главнымъ образомъ примѣромъ самоотверженной дѣятельности еп. Гавріила. Его ежегодныя миссіонерскія путешествія по Абхазіи, его всегдашнее участливое отношеніе къ положенію духовенства, его совѣты и поощренія сильно дѣйствовали и настраивали служителей церкви къ безропотному перенесенію всѣхъ лишеній и невзгодъ, а съ другой стороны, его такое отношеніе къ духовенству поднимало значеніе послѣдняго въ глазахъ народа.

Въ настоящее же время, къ прискорбію, дѣятельность духовенства въ Абхазіи почти совершенно парализована. Магометанство все больше и больше дѣлаетъ успѣхи въ краѣ. Мѣстные архипастыри мало интересовались утверждени-

емь христіанства въ Абхазіи. Какъ поверхностно смотрѣли они на дѣло миссіонерства въ Абхазіи, можно видѣть изъ письма секретаря Сухумской епархіальной Канцеляріи къ священнику о. Іоанну Кереселидзе. Изъ этого письма видно, что въ сел. Челоу въ 1892 году произведено было крещеніе магометанствовавшихъ абхазцовъ, составленъ былъ списокъ новокрещенныхъ, коихъ по списку оказалось 172 души обоего пола. Сообщено было объ этомъ немедленно оберъ-прокурору свят. синода и экзарху Грузіи. Но произошло обстоятельство, которое сильно обезпокоило Владыку Агаѳодора; онъ вздумалъ провѣрить списокъ и, къ ужасу его, оказалось, что окрещено менѣе на 14 человекъ. Это страшно обезпокоило владыку именно потому, что послана была уже телеграмма оберъ-прокурору. „Поэтому, говорится въ письмѣ, Владыка предлагаетъ Вамъ (т. е. священнику Кереселидзе) немедленно отправиться въ Челоу и окрестить недостающее число душъ и списокъ представить ему». Письмо написано было 1 мая, въ Очемчирахъ, гдѣ о. Кереселидзе имѣлъ жительство, оно при благоприятныхъ условіяхъ могло получиться 16 мая, а требовалось, чтобы о. Кереселидзе доставилъ списокъ вновь окрещенныхъ 18 или 19 числа того же мѣсяца. Челоу расположенъ отъ Очемчиръ приблизительно на разстояніи 25 верстъ, Кереселидзе могъ туда выѣхать 17 мая, 18-го окрестить 14 душъ (требовалось не какъ не меньше), а 19-го числа онъ долженъ былъ лично доставить списокъ Владыкѣ въ Сухумъ, сдѣлавъ для этой цѣли никакъ не меньше 40 верстъ. Интересный документъ! Онъ свидѣтельствуетъ о томъ, съ какою поспѣшностью архиепископы эти производили крещеніе абхазцевъ^{*)}. Они старались не о подготовленіи новокрещаемыхъ, не о предварительномъ наставленіи ихъ въ правилахъ вѣры, а только о пополненіи списка; имъ нужно было только въ глазахъ оберъ-прокурора и экзарховъ Грузіи заслужить вниманіе. И, нужно имъ отдать справедливость, въ этомъ они были очень искусны.

Въ 1897 году въ гор. С.-Петербургѣ намъ пришлось бесѣдовать о судьбахъ христіанства въ Абхазіи съ однимъ высокопоставленнымъ лицомъ, имѣвшимъ на дѣла въ Свят. Синодѣ не маловажное вліяніе. Рѣчь зашла о дѣятельности еп. Гавріила, каковую сановникъ называлъ не заслуживающей вниманія, но дѣятельность одного изъ сухумскихъ русскихъ епископовъ, не понимавшаго языка паствы своей, не знакомаго съ миссіонерскимъ дѣломъ ни теоретически, ни практически, совершенно не умѣвшаго вести миссіонерскія бесѣды съ магометанствовавшими и во время бесѣды съ народомъ его сопровождавшихъ усердно запиравшагося въ отдѣльныхъ комнагахъ отводимыхъ ему квартиръ,—ставилъ

^{*)} Объ этомъ же имѣются свѣдѣнія и въ русскихъ источникахъ (см. Церк. Вопросы, стр. 98).

очень высоко. Его называли истинным миссионеромъ, напоминавшимъ проповѣдниковъ апостольскаго вѣка, восхищался его миссионерскими бесѣдами, проносимыми будто въ большинствѣ случаевъ подъ открытымъ небомъ, гдѣ либо подъ тѣнью вѣковыхъ деревьевъ. Мы, звавшіе Владыку, сопровождавшіе его при его миссионерскихъ путешествіяхъ, недоумѣвали, откуда могли быть въ Петербургѣ такія ложныя свѣдѣнія о дѣятельности этого архипастыря. Оказалось, что сановникъ зналъ обо всемъ этомъ изъ письма Владыки. Забывъ о своей малоспособности къ миссионерскому дѣлу, о томъ, что онъ въ своихъ миссионерскихъ трудахъ опирался всего больше на штыки и нагайки полицейскихъ чиновъ и стражниковъ,—забывъ, какъ онъ въ вѣдствіе возмущеній народа, не выносившаго оскорбленій вооруженныхъ миссионеровъ, неоднократно бѣжалъ изъ селеній Джерды, Ачандары и др., не смотря на заявленія народа, что онъ возмущенъ дѣйствіями полиціи и что противъ проповѣдниковъ вѣры ничего не имѣютъ, забывъ все это, Владыка въ своихъ письмахъ занимался самовосхваленіемъ и въ Петербургѣ, конечно, вѣрили его увѣреніямъ.

Священникъ Кереселидзе послѣ этого бѣгства означеннаго епископа сумѣлъ окрестить въ сел. Джерды больше ста душъ абхазцевъ-магометанъ, о каковомъ фактѣ Владыка довелъ начальству, приписавъ это, конечно, своимъ миссионерскимъ трудамъ и способностямъ. Сухумскимъ епископамъ послѣдняго періода хотѣлось чужими трудами устраивать свое дѣло. Священникъ Кереселидзе считался очень искуснымъ въ миссионерскомъ дѣлѣ, объ этомъ ясно свидѣтельствуютъ и приводимые нами факты. Онъ много услугъ оказалъ сухумскимъ епископамъ въ этомъ родѣ и слѣдовало корреспонденту „Колокола“ по этому одному воздержаться отъ порицанія сего дѣятеля на миссионерскомъ поприщѣ.

Приведемъ еще одинъ примѣръ. Въ началѣ 1897 года жители сел. Линдау, православные эстонцы, подали еп. Арсенію прошеніе, въ которомъ ходатайствовали объ опредѣленіи къ нимъ священника, знающаго эстонскій языкъ. Кажется, требованіе достойное полнаго уваженія и удовлетворенія, но не такъ угодно было преосвященному посмотреть на дѣло. Вотъ подлинныя слова отношенія сухумской епархіальной канцеляріи по этому дѣлу на имя благочиннаго священника о. Л. Джикія: „Сухумская епарх. канцелярія имѣетъ честь покорнѣе просить Ваше В. благословеніе объявить жителямъ сел. Линдау, Гумистинскаго участка, Андрею и Веллеру Давидовымъ Энгелю и Ивану Рауге, что на прошеніе ихъ объ опредѣленіи къ нимъ священника знающаго родной ихъ эстонскій языкъ резолюція Его Преосвященства, отъ 18/20 января за № 106, послѣдовала такова: „ходите въ церковь и молитесь Богу“ (Отнош. Сух. еп. канц. отъ 25 января 1897 г. за № 148).

Трудно сказать какой глубокой смыслъ можетъ скрываться въ этой резо-

люші, представляющей изъ себя отвѣтъ не на вопросъ, но во всякомъ случаѣ ясно характеризуетъ еп. Арсенія, какъ архипастыря и обрусителя, не терпѣшаго другого языка, кромѣ русскаго.

При такомъ оригинальномъ взглядѣ на дѣло миссіонерства нечего и говорить о воодушевленіи духовенства. Никто его не поощрялъ *), никто не старался о защитѣ его интересовъ, о поднятіи моральнаго его значенія въ глазахъ народа и, естественно, дѣло миссіонерства погибло въ Сухумской епархіи. О регулярныхъ ревизіяхъ абхазскихъ приходо́въ архипастырями рѣчи и не могло быть; паства никогда не слышала живаго слова своего архипастыря. Еп. Арсеній совѣмъ и не посѣщаль абхазскихъ селеній и потому таковыя ревизіи поручались епархіальному наблюдателю церк.-пр. школь протоіерею Ястребову, а сей послѣдній при своихъ ревизіяхъ занимался только производствомъ экзаменовъ надъ священно-церковнослужителями, провѣркою ихъ познаній и выставленіемъ отмітокъ въ особой тетради.

Нужно упомянуть и о томъ, что руссификаторскія стремленія новоявленныхъ миссіонеровъ не остались тайною для народа и потому эти стремленія не могли не повліять на успѣхъ миссіонерскаго дѣла въ Абхазіи.

Пресвященный Гавріиль и протоіерей Мачаваріани, повторяемъ, не были наемниками: они горѣли ревностію исключительно о славѣ Божіей, о спасеніи находившихся въ невѣдѣніи истинной вѣры, но никогда не примѣшивали къ

*) Самымъ лучшимъ показателемъ такого или иного отношенія архипастыря къ подвѣдомому ему духовенству при вышшемъ церковномъ строѣ служить поощреніе лучшихъ его представителей наградами. Посмотримъ, что скажутъ официальные источники относительно этого за послѣдніе семь лѣтъ управленія еп. Арсеніемъ Сухумской епархіею.

По свѣдѣніямъ еп. Арсенія, въ 1898 году въ Сухумской епархіи всѣхъ приходо́въ было 95. Во всѣхъ этихъ приходахъ было сто съ лишнимъ священниковъ, изъ коихъ грузинъ было—65, грековъ—14 и 23 русскихъ (Дѣло С. Конторы за 1898 г. № 68, лл. 7—13). За 1899, 1900, 1901, 1902, 1903, 1904 и 1905 годы, по представленію еп. Арсенія, удостоены наградъ 39 священнослужителей, изъ коихъ грузинъ было—три, два абхаза, а всѣ остальные рускіе (см. „Церк. Вѣд.“ за означ. годы). Такимъ образомъ, изъ 79 священниковъ не русскаго происхожденія, по представленію еп. Арсенія, удостоены наградъ только пять человекъ (6,3%), а на долю 23 русскихъ священниковъ и нѣсколькихъ монаховъ выпало за тѣже годы—34 награды, выдаваемыхъ святѣйшимъ Синодомъ, т. е. около 140%‰, не говоря уже о тѣхъ наградахъ, которые даются непосредственно мѣстными епархіальными начальниками. Эти цифры краснорѣчиво говорятъ о томъ, на сколько еп. Арсеній способенъ былъ обнаруживать „справедливость“ и терпимость къ священникамъ не русскаго происхожденія.

этому дѣлу Божию какичъ либо земныхъ цѣлей, будучи убѣждены, что эти земныя цѣли явятся неизбежными послѣдствіями просвѣщенія народа въ религіозно-нравственномъ отношеніи,—что „вѣра, выражаясь словами Пл. Иоселіани, есть вѣрнѣйшее звено въ союзѣ народовъ для ихъ единенія“. И, дѣйствительно, опытъ доказалъ правильность взгляда опытныхъ миссіонеровъ. Послѣдующіе дѣятели, какъ мы говорили выше, стали явно, не скрывая даже отъ народа, примѣшивать къ дѣлу миссіонерства свои руссификаторскія стремленія. Имъ хотѣлось достигнуть руссификаціи края возможно скорѣе, безъ соблюденія даже самой необходимой послѣдовательности. Но у каждаго народа есть чувство самохраненія, соблюденія своихъ національныхъ особенностей, особенно же языка и потому, когда народу стало извѣстно о такихъ стремленіяхъ духснаго начальства и проповѣдниковъ вѣры, оны стали недоверчивымъ къ миссіонерскимъ проповѣдямъ и, естественно, теперь абхазцы стали упорно отстаивать свою магметанскую вѣру, связавъ съ нею свою національность; въ ней одной стали видѣть спасеніе своихъ бытовыхъ особенностей отъ посягательства христіанскихъ проповѣдниковъ. Иначе и не могло быть, ибо „*требованіе отъ вѣры какой бы то ни было полицейской службы, скажемъ словами Ю. Θ. Самарина, есть ничто иное, какъ своего рода проповѣдь невѣрія, можетъ быть, опаснѣйшая изъ всѣхъ по ея общепонятности*“.

Намъ необходимо сказать еще нѣсколько словъ о дѣятельности еп Гавріила среди абхазцевъ.—По словамъ г. Русскаго, „Киріонъ и его друзья придерживаются *крайнихъ грузинскихъ воззрѣній*; они утверждаютъ, что абхазцы 15 вѣковъ слушали Богослуженіе и учатся въ школахъ на грузинскомъ же языкѣ“ (Колоколь № 45).

Этими словами, очевидно, хотятъ сказать то, что грузины всегда отличались и теперь отличаются крайней нетерпимостью къ инородцамъ, къ ихъ языку и бытовымъ особенностямъ. Таковъ смыслъ выписанныхъ выше словъ и поэтому находимъ нужнымъ сказать нѣсколько словъ для возстановленія истины и для огражденія абхазцевъ отъ пропаганды среди ихъ такихъ идей, рассчитанныхъ на то, чтобы посѣять между абхазцами и грузинами братоненавистничество.

Мы не станемъ говорить въ данномъ случаѣ о терпимости и свободѣ совѣсти въ древней Грузіи (см. объ этомъ историч. справку г. С. Горгадзе, Дух. Вѣсти. Груз. Экзархата за 1905 г. №№ 23—24), а укажемъ только на мнѣніе еп. Гавріила относительно языка, на которомъ должно происходить Богослуженіе въ Абхазіи.

Какое значеніе преосв. Гавріиль придавалъ служенію на родномъ для абхазцевъ языкѣ, объ этомъ можно судить изъ того факта, что во время служенія литургіи главнѣйшіе возгласы послѣ произнесенія ихъ на славянскомъ или

грузинскомъ языкахъ онъ заставлялъ переводить на абхазскій языкъ, чтобы народъ понималъ смыслъ произносимыхъ словъ. (Отчетъ Общ. за 1868 г. стр. 31). По его мнѣнью, въ Самурзакани, „гдѣ господствуетъ языкъ мингрельскій очень близкій къ грузинскому и гдѣ народъ понимаетъ по грузински, Богослуженіе по прежнему нужно совершать на грузинскомъ языкѣ“, а въ абхазскихъ приходахъ по мѣрѣ замѣщенія ихъ священниками, знающими русскій языкъ, вводитъ Богослуженіе на славянскомъ языкѣ. (Отчетъ Общ. за 1868 г. стр. 43). Впрочемъ, нужно замѣтить, что служеніе на слав. языкѣ онъ рекомендовалъ потому только, что для абхазцевъ и грузинская служба была почти также непонятна, какъ и славянская и слѣдовательно въ данномъ случаѣ служенію на славянскомъ языкѣ, какъ языкѣ государственно-богослуженномъ, по его мнѣнью, нужно дать предпочтеніе. Но во всякомъ случаѣ и служеніе на слав. языкѣ дѣлается необходимымъ только въ силу того обстоятельства, что на абхазскій языкъ не переведены богослужебныя книги.

Съ самаго основанія своего Общество возст. прав. христіанства на Кавказѣ было озабочено переводомъ богослужебныхъ книгъ на горскіе языки. Въ отчетѣ Общества за 1862 и 1863 годы упоминается, что составлена была коммисія для перевода такихъ книгъ на языки горцевъ и съ этою цѣлью создавалась письменность для тѣхъ племенъ, у которыхъ она не существовала, въ томъ числѣ и для абхазцевъ (Отчетъ за 1862—1863 г. стр. 9—14). Этою коммисіею въ 1864 г. составлена была абхазская азбука, которая главнымъ образомъ предназначалась для употребленія въ школахъ Абхазіи (Отчетъ за 1864 г. стр. 11); переведена была на абхазскій языкъ книга подъ заглавіемъ: „Доброе чтеніе православнымъ“ и отпечатана въ числѣ 2400 экземпляровъ, каковыя и „отосланы и въ Абхазію для безмездной раздачи ученикамъ школъ и другимъ лицамъ“ (Отчетъ за 1865 г., стр. 26 и 27). Но, къ сожалѣнію, этимъ и закончилось дѣло и перевода богослужебныхъ книгъ на абхазскій языкъ не послѣдовало. А этотъ пробѣлъ сильно чувствовался и необходимость такого перевода ясно сознавалась еп. Гавріиломъ.

Въ 1868 году во время своего перваго миссіонерскаго путешествія въ Абхазіи преосв. Гавріиль познакомился съ княгиней Кесаріей Шервашидзе (урожд. Дадіани) и убѣдившись въ ея заслугахъ въ дѣлѣ обращенія абхазцевъ въ христіанство и въ отчужденіи ея абхазскаго языка, началъ уговаривать ее посодѣйствовать въ дѣлѣ перевода необходимыхъ молитвъ на этотъ языкъ. „Я упросилъ ее, говорить преосвященный въ своемъ отчетѣ, какъ превосходно знающую абхазскій языкъ и способную, вмѣстѣ съ священникомъ Гегіа и при участіи прот. Мачаваріани, составить комитетъ и попытаться перевести по абхазски первоначальныя молитвы, Вѣрую, 10 заповѣдей и, что воз-

можно, изъ литургій и воскресныхъ евангелій“ . „Добрая княгиня, продолжаетъ онъ, не смотря на свои не молодыя лѣта, будучи еще очень энергичною, видимо была рада порученію и обѣщалась исполнить его“ (Отчетъ за 1868 годъ стр. 25 и 26).

Въ силу такого своего убѣжденія о необходимости богослуженія для абхазцевъ на ихъ родномъ языкѣ, еп. Гавріилъ настаивалъ улучшить тогдашній составъ абхазскаго духовенства. Въ этихъ видахъ онъ въ 1873 году возбудилъ ходатайство предъ Обществомъ возст. прав. христіанства на Кавказѣ „о приговореніи на священническія должности въ Абхазіи благонадежныхъ кандидатовъ изъ воспитанниковъ духовной семинаріи съ тѣмъ, чтобы воспитанники эти для большаго успѣха проповѣднической ихъ дѣятельности, были предварительно ознакомлены въ семинаріи же съ абхазскимъ языкомъ“ . Но Совѣтъ Общества отклонилъ это ходатайство и это мотивировалъ трудностью найти учителя, получившаго богословское образованіе съ знаніемъ абхазскаго языка, неимѣніемъ учебниковъ и вслѣдствіе этого непроизводительностію расхода на содержаніе учителя абхазскаго языка. Въмѣсто введенія преподаванія абхазскаго языка въ Тифлисской духов. семинаріи Совѣтъ общества рѣшилъ учредить пять стипендій при Ставропольской духов. семинаріи для абхазскихъ дѣтей. По мнѣнію Совѣта, эта мѣра имѣла ту практическую выгоду, что избавляла Общество отъ расходовъ по содержанію учителя абхазскаго языка, который для природныхъ абхазцевъ нѣтъ никакой необходимости изучать“ . Между тѣмъ абхазскіе дѣти, по мнѣнію Совѣта, „ознакомившись съ богословскими науками въ семинаріи, усвоятъ вполне русскій языкъ, что дастъ имъ возможность отправлять въ своихъ церквахъ богослуженіе *на славянскомъ языкѣ*, съ объясненіями его на абхазскомъ“ (Отчетъ за 1873 г. стр. 26 и 27).

Въ данномъ случаѣ Совѣтъ Общества въ своихъ сужденіяхъ ошибался. Преподаваніе абхазскаго языка въ семинаріи, хоть на нѣкоторое время, существенно было необходимо для успѣховъ миссіонерскаго дѣла въ Абхазіи и оно никакъ не лишне было для самихъ абхазскихъ дѣтей. Дѣло въ томъ, что Общество возст. прав. христіанства на Кавказѣ съ самаго начала своего основанія задалось цѣлью создать письменность, какъ мы выше говорили, для горныхъ народовъ, въ томъ числѣ и для абхазцевъ, и перевести на эти языки богослужебныя книги. А для того, чтобы съ успѣхомъ могли быть переведены на абхазскій языкъ богослужебныя книги, нужно было создать, такъ сказать, богослужебный языкъ, выработать разныя богословскіе термины для абхазскаго языка, а это можно было достигнуть болѣе успѣшно основаніемъ кафедры этого языка. Здѣсь преподаватель совмѣстно съ учениками изъ абхазцевъ выработалъ бы необходимѣйшіе богословскіе термины и перевелъ бы нужныя книги на аб-

хазскій языкъ. Значить въ этомъ смыслѣ ходатайство еп. Гавріила заслуживало полного вниманія и уваженія. Время показало и то, что надежды на стипендіатовъ въ Ставропольской семинаріи не оправдались. Изъ этихъ стипендіатовъ одинъ только посвятилъ себя служенію церкви и то не абхазецъ, а самурзаканскій мингрелецъ, которому только по рукоположеніи пришлось изучить абхазскій языкъ. Куда же дѣвались остальные стипендіаты Общества, особенно абхазцы? Они не пожелали посвятить себя служенію церкви вслѣдствіе не подготовленности своей для такой дѣятельности среди абхазцевъ и неимѣнія возможности вести богослуженіе на понятномъ для народа языкѣ.

Изъ всего этого ясно, что еп. Гавріиль и его сподвижники не были заражены „крайнимъ грузинизмомъ“, ненавистью къ абхазцамъ. Напротивъ, они были воодушевлены истинно христіанскою любовью къ нимъ и всемѣрно старались выдвигать дѣятелей изъ среды абхазцевъ, даже женщинъ. Примѣры успѣшной дѣятельности нѣкоторыхъ женщинъ въ Абхазіи въ пользу православія навели еп. Гавріила на мысль о томъ, что «полезно было бы для распространенія и утвержденія христіанской вѣры въ Абхазіи выбрать нѣсколько женщинъ-туземокъ, проникнутыхъ пламеннымъ усердіемъ къ вѣрѣ Христовой, подготовить ихъ къ миссіонерской дѣятельности, и затѣмъ послать ихъ для проповѣди Евангелія среди самихъ семействъ, преимущественно же среди женской половины населенія». Даже поручилъ прот. Мачаваріани озаботиться пріисканіемъ достойныхъ лицъ, на которыхъ можно было бы возложить эту обязанность (Отчетъ за 1874 г. стр. 4).

Повторяемъ, еп. Гавріиль и его сподвижники не были заражены болѣзненною національною исключительностью и ненависти къ инородцамъ. Они въ своей дѣятельности, можно сказать, руководились завѣтами св. Апостоловъ (Колос., III, 11; Галт., III, 28) и Отцовъ Церкви, утверждавшихъ, что не нужно „придавать значенія различію языковъ, когда насъ объединяетъ одна вѣра“ (слова Іоанна Злат. см. Сообщенія Имп. Прав. Палест. Общ. 1906 г. т. XVII, вып. 2, стр. 175).

Сухумскими же русскими епископами ровно ничего не сдѣлано для перевода книгъ свящ. Писанія и богослужебныхъ на абхазскій языкъ.

По словамъ г. „Русскаго“, назначеніемъ еп. Киріона „хотятъ показать духовенству, что оно напрасно въ теченіе 20 лѣтъ самостоятельнаго существованія Сухумской епархіи послушно, по долгу совѣсти, исполняло повелѣнія своихъ русскихъ архиепископовъ“. Но при такихъ обстоятельствахъ, при такомъ направленіи дѣятельности означенныхъ архиепископовъ, преступно и противно было бы духу апостольскаго ученія (Дѣян. 4. 19) со стороны духовенства епархіи быть „послушнымъ“ и, *по долгу совѣсти*, не поднимать голоса на защиту интере-

совъ церкви, но, къ счастью, это не такъ было. Въ потребныхъ случаяхъ духовенство поднимало свой голосъ, просило и требовало отъ своихъ архипастырей быть на стражѣ интересовъ православія въ Абхазіи.

Въ 1897 году на сѣздѣ депутатовъ отъ духовенства Сухумскаго округа возбужденъ былъ вопросъ о наблюдавшемся въ жизни абхазцевъ печальномъ явленіи усиленія магометанства. Участники сѣзда ходатайствовали предъ мѣстнымъ архіереемъ (Арсеніемъ) о разрѣшеніи имъ имѣть сужденіе о причинахъ этого прискорбнаго явленія и о тѣхъ мѣрахъ, какія необходимо предпринять духовенству для болѣе дружнаго воздѣйствія на народъ въ цѣляхъ защиты интересовъ христіанства въ епархіи.

Безъ сомнѣнія это было въ миссіонерской дѣятельности духовенства отрадное воодушевленіе, достойное поощренія и одобренія со стороны архипастыря-начальника епархіи. Но не такъ посмотрѣлъ онъ на дѣло, онъ не далъ сѣзду духовенства разрѣшенія имѣть сужденіе объ этомъ важномъ вопросѣ, сказавъ, что *это не ихъ дѣло* и этимъ въ корнѣ было убито стремленіе духовенства къ исполненію своихъ обязанностей въ миссіонерской епархіи. Духовенство, не соглашаясь въ данномъ случаѣ съ мнѣніемъ своего архипастыря, прибѣгло къ послѣднему для него средству:—обратилось въ Грузино-Имеретинскую Синодальную Контору съ просьбою назначить строгое разслѣдованіе для выясненія причинъ того печальнаго явленія, которое наблюдалось въ Сухумскомъ округѣ относительно усиленнаго стремленія абхазцевъ-христіанъ въ магометанство. Синодальная Контора вмѣсто назначенія просимаго разслѣдованія дѣла переслала жалобу еп. Арсенію для соображеній и доставленія нужныхъ свѣдѣній и, какъ и всегда, у сильнаго безсильные оказались виновными. Архипастырь въ своихъ рапортахъ на имя Грузино-Имеретинской Синодальной Конторы отъ 28 мая 1899 г. за № 1227 и отъ 16 іюня 1900 г. за № 1516, сталъ обвинять самихъ священниковъ въ неспособности къ несенію миссіонерскихъ обязанностей и около 20-ти священниковъ представилъ къ увольненію, съ чѣмъ Синодальная Контора, конечно, не согласилась (Дѣло Син. Конторы за 1899 г. № 96).

Что можетъ сдѣлать духовенство при такомъ строѣ церковнаго управленія, при такомъ безмысленномъ режимѣ, при обращеніи церкви въ орудіе обрусительнаго стремленія духовнаго вѣдомства?!

Корреспондентъ ратуетъ, что грузины бойко тамъ выживали многихъ дѣятелей изъ края. Увѣряю автора этого сообщенія, что русскіе дѣятели на Кавказѣ, проникнутые истинною христіанскою любовью ко всѣмъ безъ различія національностей и вѣрою въ то дѣло, которому таковыя служатъ, всегда будутъ чувствовать себя спокойно и съ уваженіемъ всѣ будутъ къ нимъ относиться.

Но что удивительнаго, если еп. Арсеній, человекъ полный злобы и ненависти къ грузинамъ, способный переносить эту ненависть даже на покойниковъ, оскорбившій все населеніе гор. Сухума и вообще всей Абхазіи своимъ отказомъ разрѣшить внести тѣло славнаго дѣателя на нивѣ Божіей, всѣми любимаго кафедральнаго протоіерея, Д. Мачаваріани, въ Сухумскій кафедральный соборъ и отказавшагося служить по немъ заупокойную литургію ¹⁰⁾,—что удивительнаго, повторяю, если такому человеку ничего больше не остается, какъ уйти, оставивъ епархію и не любимую паству?! Что удивительнаго, если русскіе учителя Гальской второклассной школы, не знавшіе языка народа, которому они служили—его нравовъ и обычаевъ, не понимавшіе его психологіи, не любившіе его и не поднимавшіе стакана вина безъ того, чтобы не сказать, чтобы „*издохли тунгузы*“ (такъ они именовали абхазцевъ самурзаканцевъ), что удивительнаго, повторяю опять, если такіе учителя принуждены были оставить свою школу?! Что удивительнаго, если всѣмъ насильственнымъ обрусителямъ края, въ родѣ протоіереевъ Восторгова, Ястребова и другихъ, пришлось очистить поле дѣятельности?!

Не задолго предъ своимъ бѣгствомъ изъ гор. Сухума еп. Арсеній въ сел. Илори назначилъ вторымъ священникомъ человека, не знающаго ни одного слова по грузински или по мингрельски, на которомъ говорятъ илорцы. Священникъ оказался добросовѣстнымъ,—оставилъ сел. Илори, заявивъ, что онъ считаетъ себя совершенно бесполезнымъ для прихожанъ. Заявилъ объ этомъ еп. Серафиму и тотъ совершенно справедливо замѣтилъ этому священнику, что ему не слѣдовало идти въ такой приходъ, языка котораго онъ не понимаетъ. Говорятъ, что священникъ оказался настолько храбрымъ, что осмѣлился сказать преосвященному, что и онъ долженъ былъ подумать объ этомъ прежде, чѣмъ согласиться на занятіе Сухумской кафедры ¹¹⁾.

Не будемъ говорить о другихъ дефектахъ, имѣвшихъ мѣсто въ управленіи Сухумской епархіею, потому что и сказанное достаточно ярко рисуетъ положе-

¹⁰⁾ Прот. Мачаваріани скончался въ январѣ мѣсяцѣ прошлаго 1905 г. и ненависть къ нему со стороны еп. Арсенія доходила до того, что онъ, не смотря на ходатайство представителей полиціи, городского самоуправления и народа, не хотѣлъ разрѣшить внести его тѣло въ соборъ и отказался служить заупокойную обѣдню. Вслѣдствіе такого ужаснаго проявленія человеконенавистничества со стороны проповѣдника вѣры, любви, мира и всепрощенія народъ, глубоко оплакивавшій своего любимаго пастыря, на столько былъ взволнованъ и оскорбленъ, что осмѣлился нанести оскорбленіе своему архипастырю.

¹¹⁾ О томъ, какъ Сухумскіе епископы вслѣдствіе незнанія языка паствы *дѣлались смѣшными въ глазахъ послѣдней*, можно видѣть изъ „Церк. Вопросы“, стр. 98; свѣдѣнія взяты авторомъ книги изъ „Русской Бесѣды“.

не дѣлъ въ этой епархіи, ясно показываетъ, на сколько проявляли предпріятельности еп. Киріонъ по Сухумской кафедрѣ „ту умѣренность, ту справедливость, тактъ, сосредоточенность“,—эти по истинѣ необходимыя качества для такой разноплеменной епархіи, какова Сухумская, которыхъ (качества) авторъ—грузинофобъ не хочетъ найти въ грузинѣ—епископѣ. „Русское чувство“ можетъ оскорбляться назначеніемъ грузина-епископа на Сухумскую кафедру, которая, оказывается, потому только учреждена, чтобы тамъ сидѣлъ обязательно „Русскій епископъ“! („Колоколь“ № 45; курсивъ вездѣ нашъ). Неужели, въ самомъ дѣлѣ, цѣлью учрежденія кафедры могло служить это, а не возможно лучшее удовлетвореніе религиозныхъ нуждъ православнаго населенія и привлеченіе магометанъ въ христіанство возможно лучшей постановкой миссіонерскаго дѣла въ краѣ? Почему же грузинское, греческое, эстонское и вообще другихъ инородцевъ чувство считается неспособнымъ оскорбляться при наличности всѣхъ тѣхъ несправедливостей, которыя были чинимы яркими руссификаторами?! Въ дѣйствительности, грузинское чувство сильно оскорблялось, грузины страдали, терпѣли, постепенно озлоблялись, теряли вѣру, образовывалась пропасть между пастырями и паствою,—страдало и дѣло насажденія русской культуры и гражданственности на Кавказѣ. Все это ясно замѣчалось тѣми, у которыхъ разумъ не былъ помраченъ эгоистическими стремленіями,—желаніемъ соиздать свое счастье на несчастіи народа, но заявлявшихъ объ этомъ открыто считали врагами Россіи и для таковыхъ не оказывалось мѣстъ въ предѣлахъ Закавказья.

Надѣмся, что подобныя ошибки въ будущемъ не будутъ имѣть мѣста на Кавказѣ,—что представители духовной власти не будутъ примѣшивать къ дѣлу Божіему, служенію церкви, служенію политическимъ интересамъ, предоставивъ это всецѣло представителямъ свѣтской власти. Это необходимо, ибо, по справедливому выраженію „Церков. Вѣдомостей“, „христіанство, перерождая душу инородца, не посягаетъ на его племенные особенности. Работа истинныхъ работниковъ христіанства не національная, не руссификаторская, а исключительно духовная, нравственная“¹²⁾ (Церк. Вѣд. за 1906 г. № 9, стр. 440).

Надѣмся и убѣждены, что преосв. Киріонъ своею дѣятельностью въ Абхазіи восстановитъ миръ и братское единеніе между всѣми національностями Сухумской епархіи, а полныя злобы и человѣконенавистничества рѣчи расноносныхъ бѣглецовъ изъ Закавказья и вообще всѣхъ грузинофобовъ въ родѣ г. „Русскаго“ не приведутъ къ тому результату, котораго они добиваются, а именно, братоненавистничества и братоубійственной рѣзни въ Абхазіи.

Архим. Аверосій.

¹²⁾ Курсивъ нашъ.

По поводу статьи: „Еъ вопросу о преобразованіи церковнаго управленія въ Грузіи“ („Церковныя Вѣдомости“ №№ 13 — 14 за 1906 г.).

Вопросъ объ автокефальности Грузинской церкви обращаетъ на себя вниманіе „Церковныхъ Вѣдомостей“. Въ этомъ органѣ печати въ настоящемъ году былъ напечатанъ рядъ статей, дающихъ, къ сожалѣнію, одностороннее и не лишенное безпристрастія освѣщеніе означеннаго вопроса. Должно быть для непредубѣжденныхъ лицъ не тайна, что вызванъ этотъ вопросъ исключительно неотложными и насущными нуждами церковной жизни въ Грузіи, что вращается этотъ вопросъ „вокругъ да около“ положеній и доводовъ *чисто-церковныхъ*, покоится на почвѣ церковной и имѣетъ цѣлью церковныя задачи. Дѣло въ томъ, что грузинское духовенство, ясно понявъ всѣ болячки церковнаго организма Грузіи, зависящія отъ установившейся въ 1811 году системы управленія ея церковными дѣлами, и, вдобавокъ, дорожащее интересами православія, прямо и рѣшительно поставило вопросъ о возстановленіи Грузинской церкви въ ея автокефальныхъ правахъ, видя въ этомъ единственное средство къ оздоровленію этого организма. . . Съ 1721 года — со временъ основанія Святѣйшаго Синода, Русская церковь, въ сферу вліянія которой вступила церковь Грузинская съ 1811 года, является до послѣдняго времени слугою бюрократіи, прислужницею правительства и этимъ она низводитъ себя на степень учрежденія, служащаго какъ будто только земнымъ, мірскимъ интересамъ. Въ этомъ отношеніи Грузинская церковь, какъ церковь окраинно—инородческая, особенно зарекомендовала себя. Черезъ посредство разныхъ церковно-общественныхъ учреждений Грузинскаго епархата (начальныхъ церковно—приходскихъ школъ, духовно-учебныхъ зведеній и части приходскихъ церквей и т. д.) настойчиво проводилась въ жизнь грузинъ идея ихъ „*обруснѣнія*“, съ каковою идеею не должна имѣть ничего общаго никакая церковь. . . Между тѣмъ разные церковные дѣятели въ Грузіи въ большинствѣ являлись правительственными чиновниками, смотрѣвшими на явленія церковно-общественной жизни грузинъ съ тенденціозно-политиканской точки зрѣнія. Обстоятельство это отталкивало многихъ членовъ отъ искренне-сердечнаго духовнаго союза съ церковью и наводило ихъ на мысль о вредности этого учрежденія. Понимая все это, грузинское духовенство, не безъ горячаго участія общества вѣрующихъ грузинъ, во имя святой цѣли *спасенія церкви*, пришло къ тому заключенію, что грузинская церковь могла бы осуществлять свое назначеніе въ жизни подъ благодатною сѣнью автокефальности. Вотъ на нашъ взглядъ—единственно правильная и объективная точка зрѣнія на возникновеніе означеннаго вопроса. . . Между тѣмъ разные авторы, исходя изъ узко-эгоистической и мелочно-тенденціозной точки зрѣнія,

вкривъ и вкось разсуждаютъ объ автокефальности грузинской церкви. Она объясняютъ самое возникновеніе вопроса объ автокефальности церкви стремленіемъ грузинъ къ совершенному отдѣленію отъ Россіи, т. е. тѣмъ баснословнымъ сепаратизмомъ, который, не имѣя реальной почвы для своего существованія въ жизни грузинъ, ютится лишь въ фантазіи разныхъ благодѣтелей ихъ. . . Кста-ти сказать, — „пресловутый грузинскій сепаратизмъ“ — излюбленный конекъ, на которомъ выѣзжаютъ разные чиновники, которыхъ за бездарность и неспособность къ исполненію своихъ обязанностей, связанную съ ихъ нетактичностью въ дѣйствіяхъ и грузинофобствомъ, слѣдовало бы отрѣшить отъ должности и предать суду. . . Но мы скажемъ отъ себя, что можетъ быть вызванъ грузинскій сепаратизмъ скорѣе не автокефальностью грузинской церкви, при которой грузины останутся вѣрными православію, а *инославіемъ*, могущимъ распространиться въ Грузіи въ томъ случаѣ, если церковь эта не будетъ возстановле-на въ ея автокефальныхъ правахъ.

„Церковныя Вѣдомости“, уступая мѣсто на своихъ страницахъ статьямъ, направленнымъ противъ автокефальности грузинской церкви, не даютъ мѣста у себя произведеніямъ, опровергающимъ ложные и неосновательные доводы этихъ статей. . . А произведеній послѣдняго рода появилось въ послѣднее время много на русскомъ языкѣ. Очевидно, эти произведенія къ цѣлямъ „Ц. Вѣдомостей“ не подходятъ.

Въ № № 13—14 „Церковныхъ Вѣдомостей“ за 1906 годъ напечатано письмо анонимнаго сельскаго грузинскаго священника *), направленное противъ автокефальности грузинской церкви. Письмо это изобличаетъ автора въ незна-ніи церковной исторіи, церковныхъ каноновъ, современнаго состоянія религіозно-нравственной жизни грузинъ и духа евангельскаго ученія. . . Иначе чѣмъ—же объяснить вопросъ автора: „Дѣйствительно нужна—ли намъ автокефалія, полез-на-ли она? . . .“ Всякій здравомыслящій человѣкъ, отвѣтитъ ему, не можетъ не сочувствовать свободѣ совѣсти и родной церкви и не можетъ не со-знавать всѣхъ пользъ и красотъ этой свободы. Далѣе спрашиваетъ авторъ: „*неужели русскіе думаютъ, что автокефалію желаютъ всѣ грузинскіе свя-щенники и народъ?*“ Очевидно, авторъ или не живетъ въ Грузіи и потому не знаетъ дѣйствительнаго состоянія вопроса объ автокефаліи, или же хотя жи-ветъ въ ней, умышленно скрываетъ таковое состояніе этого вопроса съ очевид-ною цѣлью „кому то угодить“ и „кого то укусить“. . . Лучшею выразительни-цею общественнаго мнѣнія является пресса. И грузинская пресса безъ различія

*) Среди грузинскаго духовенства и общества высказывается сомнѣніе о при-надлежности этого письма грузинскому священнику.

направлений *единогласно* высказывается въ пользу автокефальности церкви, и не помнится, чтобы когда-нибудь въ ней говорили противъ нея. Многочисленные представители грузинскаго духовенства всѣхъ четырехъ епархій экзархата на сѣздахъ постановили въ разное время— возбудить соответствующее ходатайство объ автокефальности церкви. Представители дворянства, горожанъ и вообще вѣрующихъ грузинъ разныхъ частей Грузіи возбудили такое же ходатайство. Желаніе духовенства и паствы было поддержано четырьмя епископами Грузіи: преосвященными Леонидомъ, Георгіемъ, Евѣиміемъ и Петрою (преосвящ. Кирионъ, живя въ Грузіи, тоже поддерживалъ это желаніе), подавшими Экзарху Грузіи Николаю докладную записку по означенному вопросу въ ноябрѣ мѣсяцѣ 1905 г. *) И вотъ послѣ всего этого говорить, что не всѣ грузинскіе свя-

*) Въ № 39 газеты: «Колоколь» появилась заѣтка о томъ, что изъ нынѣшнихъ 5 грузинскихъ епископовъ двое являются убѣжденными противниками автокефальности Грузинской церкви. По этому поводу въ газетѣ «Цнобисъ—Пурцели» № 3018 появилось письмо г-на Вальсамона, который въ этомъ письмѣ задаетъ такимъ вопросомъ: «кто эти два епископа? Леонидъ и Кирионъ твердо стоятъ за автокефалію. Въ Грузіи состоятъ на службѣ три епископа: Георгій, Евѣимій и Петръ. Интересно знать, кто изъ послѣднихъ трехъ епископовъ является убѣжденнымъ противникомъ автокефальности грузинской церкви».

Впервые на этотъ вопросъ отозвался преосв. Петръ, епископъ Алавердскій, который въ № 3036 газеты «Ц.—Пурцели» пишетъ между прочимъ слѣдующее: «считаю священнымъ долгомъ заявить публично предъ грузинскимъ народомъ, что я—горячій сторонникъ возстановленія автокефальности Грузинской церкви. Такое мое направленіе извѣстно. По данному вопросу въ присутствіи одного изъ грузинскихъ епископовъ въ юлѣ и августѣ прошлаго года нѣсколько разъ бесѣдовалъ съ однимъ высокопоставленнымъ духовнымъ лицомъ. Въ концѣ докладной записки объ автокефальности Грузинской церкви, поданной 16 ноября 1905 года, въ числѣ подписей четырехъ грузинскихъ епископовъ есть и моя подпись».

Преосвящ. Георгій, епископъ Гурийско-Мингрельскій, присоединяясь къ мнѣнію преосвящ. Петра, добавляетъ: «мой взглядъ на автокефалію ни для кого не секретъ: онъ извѣстенъ грузинскимъ епископамъ, экзарху Николаю, котораго «Колоколь» считаетъ сторонникомъ автокефаліи, грузинскому духовенству г. Тифлиса, самому Вальсамону и всѣмъ тѣмъ свѣтскимъ лицамъ, которыя въ 1905 г. въ г. Тифлисѣ на разныхъ собраніяхъ горячо обсуждали вопросы, имѣющіе отношеніе къ нашей церкви. Епископы съ радостью ждали моей хиротоніи во епископа въ той надеждѣ, чтобы я совместно съ ними дѣйствовалъ для достиженія цѣли. Я оправдалъ ихъ надежду. Кто знаетъ обстоятельства дѣла, тотъ не припишетъ мнѣ бѣдноты духа».

Преосвященный Евѣимій епископъ Горійскій въ грузинской газетѣ «Промма» по данному вопросу пишетъ между прочимъ слѣдующее: «преосвященные

щенники и народъ желаютъ автокефалію—*чистѣйшій вымыселъ*, сочиненный съ злою цѣлю помѣшать осуществленію ея мирнымъ и легальнымъ путемъ къ обоюдной пользѣ двухъ братскихъ единовѣрныхъ народовъ.

Возможно, что найдется среди грузинскаго духовенства и народа и горсть антиавтокефалистовъ, но едва ли автокефалисты грузины, во имя исповѣдуемыхъ ими принциповъ свободы совѣсти, будутъ имъ препятствовать пребывать въ блаженномъ невѣдѣніи относительно того, что въ данное и на будущее время дѣйствительно полезно для обновленія и расцвѣта церковной жизни грузинъ.

Авторъ высказываетъ опасеніе, чтобы святѣйшій синодъ, если онъ дастъ автокефалію грузинской церкви, не сдѣлался отвѣтственнымъ предъ судомъ вселенской церкви, ибо дарованіе автокефаліи, по его мнѣнію, будетъ имѣть слишкомъ горькія и несчастныя послѣдствія. Очевидно, авторъ не знаетъ того, что не отъ святѣйшаго синода русской церкви грузинская церковь получила свою автокефалію. Отсюда понятно, что синодъ не можетъ отнять у грузинской церкви того, чего онъ ей не давалъ, нуждаясь самъ въ каноническомъ устройствѣ. Насколько вопросъ касается отвѣтственности предъ судомъ вселенской церкви, синодъ будетъ отъ нея свободенъ только тогда, когда опираясь на государственную власть, не будетъ препятствовать грузинской церкви въ осуществленіи ея автокефальныхъ правъ, исторически и канонически ей принадлежащихъ и по настоящее время.

Авторъ, причисляя себя къ группѣ умѣренныхъ грузинскихъ священниковъ, признается, что нѣкоторые экзархи по общечеловѣческой слабости *оплали различіе между русскими и грузинами* и итаетъ себя надеждою, что этого уже не повторится. Смѣемъ увѣрить автора, — что ни одинъ изъ экзарховъ, *если останется нынѣшняя система управленія церковію грузинскою*, при всѣхъ своихъ прекрасныхъ качествахъ не будетъ въ состояніи стоять на высотѣ своего архипастырскаго призванія въ Грузіи. Исходя изъ этого положенія, грузинское духовенство и паства не могутъ успокоиться въ дѣлѣ исканія свободы церковной и въ томъ случаѣ, если *во главѣ грузинской церкви станетъ экзархъ грузинъ*, даже извѣстный прекрасными качествами ума и сердца *).

Петръ и Георгій возвѣщаютъ обществу, что они являются сторонниками автокефальности грузинской церкви. Идея эта не есть принадлежность одного или двухъ епископовъ: она достояніе всѣхъ насъ, грузинскихъ епископовъ, . . . наше рѣшеніе есть соборное. . . и пусть будетъ увѣренъ тотъ, кто меня подозреваетъ въ несочувствіи автокефальности, что я никогда не отрѣшусь отъ своего желанія относительно того, чтобы наша Грузинская церковь была автокефальна“.

* На дняхъ въ Тифлисѣ сталъ циркулировать слухъ о готовности одной части грузинскаго духовенства перерѣшить постановленія декабрьскаго делегатскаго

Авторъ называетъ автокефалистовъ и въ ихъ числѣ составителей „проекта о реорганизаци Грузинской церкви“ отщепенцами и новаторами, попирающими ногою апостольскія правила и создающими новую оригинальную церковь съ своими новыми канонами. Увѣряемъ автора, что въ „проектѣ“ делегатовъ грузинскаго духовенства нѣтъ ничего такого, чего не было бы въ русской духовной печати. Въ цѣлой массѣ русскихъ епархіальныхъ вѣдомостей и богословскихъ журналовъ напечатано множество всевозможныхъ проектовъ церковнаго управленія, изъ коихъ по радикальности взглядовъ, въ нихъ высказанныхъ, грузинскій проектъ занимаетъ далеко не первое мѣсто. Въ немъ нѣтъ и ничего такого, что шло бы въ разрѣзъ съ догматами Христовой церкви. Слѣдовательно, грузинскій проектъ не противорѣчитъ апостольскимъ правиламъ и духу ученія Христовой церкви. . .

Быть можетъ автора раздражаетъ то обстоятельство, что въ грузинскій проектъ внесенъ пунктъ объ автокефальности Грузинской церкви. Но вѣдь, помимо грузинскаго духовенства и паствы, многіе русскіе архіереи и ученые, и въ ихъ числѣ высокопресвящ. Антоній Петербургскій и экзархъ Грузіи Николай, такъ или иначе подходятъ къ рѣшенію этого вопроса. Всѣ они соглас-

собранія въ смыслѣ сохраненія института экзарховъ, *зависимыхъ* отъ русской церкви, но не поставляемыхъ свыше, какъ это было до сихъ поръ, а выбираемыхъ самимъ духовенствомъ и паствою. Затѣмъ этотъ слухъ появился въ формѣ положительнаго сообщенія на страницахъ офиціознаго «Кавказа».

Не знаемъ, чѣмъ объяснить этотъ поворотъ въ тактикѣ одной (впрочемъ очень незначительной) части нашего духовенства. Но каковы бы ни были причины этого прискорбн. факта, одно во всякомъ случаѣ несомнѣнно: если эга тактика найдетъ себѣ сочувствіе въ массѣ или хотя бы даже въ *значительной* части грузинскаго духовенства, то можно съ увѣренностью предсказать, что всѣ здравомыслящіе грузины отвернутся отъ своего духовенства и отъ всей православной церкви.

Въ самомъ дѣлѣ, неужели идущіе на компромиссъ съ русскимъ синодомъ наши духовные отцы не понимаютъ той простой истины, что вопросъ о радикальныхъ измѣненіяхъ въ устройствѣ и управленіи нашей церковью не есть просто вопросъ объ историческихъ или каноническихъ правахъ грузинской церкви, а вполне конкретный фактъ, диктуемый желѣзной необходимостью всей нашей современной дѣйствительности?!. Неужели этимъ отцамъ духовнымъ неизвѣстно, что полная автокефалія грузинской церкви, объявленіе ея частнымъ союзомъ и отдѣленіе ея отъ государства,—все это такіе вопросы, разрѣшеніе которыхъ никоимъ образомъ не можетъ быть передано грузинскимъ духовенствомъ на долгое усмотрѣніе русскаго синода или предполагаемаго всероссійскаго патріарха?!

Гностикъ.

ны въ одномъ: нынѣшняя система управленія церковными дѣлами въ Грузіи своему назначенію не отвѣчаетъ и потому слѣдуетъ ее замѣнить *новою* системою, отвѣчающею совершеннымъ назрѣвшимъ потребностямъ церковной жизни грузинъ. Грузинское духовенство и общество вѣрующихъ грузинъ желаютъ, чтобы эта *новая система* вылилась въ автокефалію Грузинской церкви. Что автокефалія эта не противорѣчитъ вопреки увѣреніямъ автора принципамъ единенія церквей и политическаго единства грузинъ съ русскими, объ этомъ въ „Духовномъ Вѣстникѣ“ ясно и основательно говоритъ его редакторъ, свящ. Никандръ Покровский въ статьѣ: „Обособленіе и единеніе“ (№ 4, 1906 г.).

Р. С. Статья эта въ типографіи уже окончена была наборомъ, когда мы получили № 8 (1906 г.) грузинской духовной газеты: „Мцкемси“ Въ немъ по поводу разобранной нами статьи, напечатанной въ №№ 13—14 „Церковныхъ Вѣдомостей“, пресвящен. Леонидъ, епископъ Имеретіи пишетъ между прочимъ слѣдующее: „Если повѣрить автору ея, выходитъ, что вопросъ объ автокефальности грузинской церкви группою грузинскаго духовенства вопреки сознательному и твердому убѣжденію огромной части того же духовенства, по которому (убѣжденію) автокефальность родной церкви не только полезна, но, наоборотъ, дѣло пагубное, предвѣщающее несчастіе, и потому духовенство не было и въ настоящее время не является ея сторонникомъ. Подумайте же сами, что долженъ думать послѣ этого святѣйшій синодъ о моей совѣсти и честности, когда я словесно и письменно убѣждалъ его—синодъ, что автокефалію требуетъ грузинское духовенство, что это непоколебимое убѣжденіе духовенства, никакая земная сила не можетъ вырвать этого убѣжденія изъ его разума, не пойдетъ ради него духовенство ни на какой компромиссъ и, если предстоить будетъ нужда, готово пойти на жертвы, лишь бы осуществить свое сердечное пожеланіе и т. д. Правда, я не имѣлъ полномочія отъ духовенства къ защитѣ отъ его имени автокефальности предъ синодомъ,—но развѣ такое полномочіе необходимо было для меня послѣ тѣхъ пространныхъ обоснованныхъ и твердыхъ петицій, которыя духовенство отослало въ прошломъ году въ синодъ? . . . Петиціи эти обеудило и обработало все духовенство; никто его къ тому не принуждалъ; по собственному желанію и волѣ ихъ покрыло оно своими подписями. Неужели былъ для меня нуженъ еще документъ, важнѣе и яснѣе этого документа; вотъ это обстоятельство дало мнѣ смѣлость *отъ имени духовенства* разсуждать объ автокефальности. Обращаю особенное вниманіе грузинскаго духовенства на слѣдующее обстоятельство: это не въ первый разъ говорятъ въ русской прессѣ, что грузинское духовен-

ство не желает и не просило автокефалии; его утрашаютъ, его обманываютъ, пользуются его именемъ и сочиняютъ ложныя петиціи разныя лица вреднаго направленія. Едвали можно оскорблять духовенство сильнѣе этого! Молчать послѣ этого—преступленіе; духовенство немедленно должно высказаться, что не позволить никому обижать его имя, никому не позволить отъ его имени писать петиціи объ автокефальности. . . и если о ней многое написано и пишется, это произошло и происходитъ съ его согласія и желанія. . . Это обстоятельство оградить духовенство наше отъ оскорбленій посредствомъ печатнаго слова въ будущемъ,—освободить меня лично отъ того мерзкаго и оскорбительнаго обвиненія, что будто я по внушенію злаго умысла вводилъ синодъ въ заблужденіе, когда отъ имени духовенства записалъ автокефалію, облегчить Кавказской администраціи и синоду дѣло рѣшенія вопроса объ автокефаліи въ нашу пользу и обнаружить, кто въ настоящее время среди насъ стоитъ за автокефалію и кто противъ нея“.

ИСТОРИЧЕСКАЯ СПРАВКА

по вопросу объ автокефальности грузинской церкви.

(ОТВѢТЪ г. В. САМУИЛОВУ *)).

IV

Въ четвертыхъ,—не покидавшее грузинъ XVII вѣка сознаніе необходимости точно исполнять каноническій порядокъ, выразившееся въ томъ, что кукосонскій митрополитъ Никифоръ, намѣстникъ антиохійскаго патріарха, будучи избранъ на мѣсто умершаго католика Захаріи (1603—1634) и не имѣя возможности рукоположиться въ Антиохіи, гдѣ въ это время были смуты изъ за патріаршаго престола, обратился съ просьбою о рукоположеніи къ московскому патріарху и, получивъ отказъ, вслѣдствіе бывшаго сомнѣнія въ чистотѣ православія грузинской церкви, убѣдительно просилъ царя Теймураза отпустить его для рукоположенія въ Іерусалимъ; иначе, говорилъ онъ, рукоположеніе будетъ не „по порядку“ (Церк. вѣд. стр. 10—11).

Такимъ образомъ, этотъ аргументъ для отрицанія автокефальности грузинской церкви устанавливаетъ: 1) въ XVII вѣкѣ послѣ смерти като-

*) См. № 8 «Дух. вѣстн. груз. экзархата».

ликоса Грузіи Захаріи на его мѣсто былъ избранъ кукосонскій митрополитъ Никифоръ, 2) этотъ Никифоръ состоялъ намѣстникомъ антиохійскаго патріарха, 3) по каноническому порядку избранный кандидатъ долженъ былъ получить рукоположеніе въ Антиохіи и 4) за невозможностью выѣхать для рукоположенія въ Антиохію, Никифоръ обратился съ просьбою о рукоположеніи его въ католикосы къ московскому патріарху, но послѣдній вслѣдствіе сомнѣнія въ чистотѣ православія грузинской церкви въ просьбѣ ему отказалъ, почему Никифоръ послѣ этого сталъ проситься для принятія рукоположенія въ Іерусалимъ.

Откуда архимандритъ Никандръ (на него ссылается г. Самуиловъ) заимствовалъ такія свѣдѣнія, предложенныя имъ читателямъ въ качествѣ непреложной истины?! Положительно изъ добраго „сокровища“ сердца своего, отъ избытка котораго возглаголали уста его! И такое утверженіе наше, думаемъ, нисколько не грѣшитъ противъ истины, ибо письменные источники, коими пользовался (?) архимандритъ сей, не содержатъ въ себѣ ничего подобнаго высказанному имъ, что ясно и усматривается изъ нижеслѣдующаго.

1) Насколько намъ извѣстно, изъ источниковъ, бывшихъ въ рукахъ архимандрита Никандра, наиболѣе опредѣленно говорить о католикосѣ Захаріи лишь Пл. Иоселіани, по хронологіи котораго католикосъ этотъ дѣйствительно правилъ церковью между 1603—1634 г. г. Въ виду сего можно было-бы думать что свѣдѣнія о *преемникѣ* католикоса Захаріи архимандритъ Никандръ заимствовалъ именно у сего историка—археолога. Однако, Пл. Иоселіани, не обмолвясь ни единымъ словомъ о выборѣ на мѣсто умершаго католикоса Захаріи кукосонскаго митрополита Никифора, прямо указываетъ на занятіе освободившагося католикосскаго престола Эвдемсомъ I (Иоселіани. Краткая исторія грузинской церкви, стр. 150), каковое событіе подтверждается и другими письменными памятниками съ болѣе или менѣе подробнымъ освѣщеніемъ обстоятельствъ дѣла. Изъ сихъ памятниковъ мы узнаемъ, что политическій разрывъ между царями карталинскимъ и кахетинскимъ вызвалъ неурядицу и въ сферѣ церковной. Когда вторгшійся въ Грузію въ 1614 году Шахъ-Аббасъ I принудилъ покинуть Карталинію католикоса Іоанна Авалова (1611—1615 г.), скончавшагося впослѣдствіи въ Гуріи (во дни католикоса имеретинскаго Малахіи), то на мѣсто его по желанію кахетинскаго царя Теймураза I былъ избранъ некресскій епископъ Захарія Джорджадзе (1615—1631), бывшій раньше придворнымъ священникомъ (1605

—1613), братъ Теймуразовскаго сахлхуцеса (гофмаршала) Нодара, а въ Карталини около того же времени избрали католикосомъ Θεодора (Θεοδοσία, 1614 - 1616). Послѣдній, однако, пробылъ на своемъ посту недолго, такъ какъ съ воцареніемъ въ Карталини Багратъ-Мирзы, сей царь пожаловалъ въ католикосы своего шурина Христофора Амилахори (1616 - 1660), занимавшаго раньше самтаврскую архіепископію. Такимъ образомъ, во дни святительства католикоса Захаріи, въ Грузіи было двоевластіе, которое не прекратилось и со смертію Захаріи, ибо кахетинцы во главѣ съ Теймуразомъ I на мѣсто скончавшагося католикоса, какъ мы уже сказали выше, поставили Эдемоса I Діасамидзе (1630—1642), дядю царской невѣстки Елены Левановны (супруги царевича Давида), лишь послѣ мученической кончины коего и воссоединились карталинскія и кахетинскія церкви подъ властью католикоса Христофора (Пл. Юсселиани. Историческій взглядъ на состояніе Грузіи подъ властью царей магометанъ, стр. 37—38; Тифлисъ 1849 г. Свящ. П. Карбеловъ. Иерархія груз. церкви, стр. 112—126). Спрашивается, *когда же и кѣмъ* могъ быть избранъ въ грузинскіе католикосы кукосонскій митрополитъ Никифоръ, важнѣйшій поклонникъ способностей котораго (Переписка груз. царей съ россійск. госуд., стр. 6 и далѣе) царь Теймуразъ „послѣ умершаго католикоса Захаріи“ выбралъ въ преемники ему своего родственника Эдемоса I Діасамидзе?

2) Изъ источниковъ, имѣвшихся въ распоряженіи архимандрита Никандра, не видно, чтобы архимандритъ Никифоръ былъ *наместникомъ антиохійскаго патріарха*. „Переписка груз. царей съ россійск. госуд.“ этотъ почти единственный источникъ, говорящій объ архимандритѣ Никифорѣ, называетъ его „грекомъ Никифоромъ, архимандритомъ всей Иверіи, Карталини, Кахетіи и митрополитомъ кукосонскимъ“ — и только (стр. XXVII). Кто сей грекъ Никифоръ, и въ какихъ отношеніяхъ онъ стоялъ къ восточнымъ патріархамъ — это вопросы пока еще спорные, ожидающіе належащаго своего освѣщенія. По крайней мѣрѣ, когда профессоръ А. Хахановъ заявилъ (Церк. вѣд, стр 187), что „Никифоръ былъ архимандритомъ *святаго гроба* и управлялъ имѣніями *іерусалимской* патріархіи въ Иверіи, Карталини и Кахетіи“, то самъ г. Самуиловъ (ibid.) признался, что „дѣйствительно... относительно нареченнаго кукосонскаго митрополита *трудно утверждать его наместничество отъ антиохійскаго патріарха*“.

Свящ. К. Цинцадзе.

(Продолженіе слѣдуетъ).

ქართული განყოფილება

რაზაა ღაპა?

(პასუხი თბილელ დიაკონებს და მედავითნეებს).

ეს იყო 1848 წელს. ქ. ფრანკფურტში მიიწვიდა ერთი როტშილდთაგანი ხეივანში დასეირნობდა, როცა მასთან მივიდნენ ორი მუშა და მიმართეს მას ამ სიტყვებით: „ბატონო ფონ-როტშილდ! გავგიგია, რომ თქვენ გულკეთილი კაცი ბრძანდებით და ვგსურს გავიყოთ თქვენი ქონება.“ „დიდის სიამოვნებით,—მიუგო დაუყოვნებლივ როტშილდმა და დინჯად ამოიღო ჯიბიდან ფულის ქისა,—აქვე გავიყოთ. სულ ადვილი საანგარიშოა: მე მაქვს სულ 40 მილიონი გულდენი (მუშებს სიხარულით თვალები გაუბრწყინდათ) და გერმანიაშიც 40 მილიონი ნემეცია. მაშასადამე, თითოეულს ერგება თითო გულდენი. აი თქვენ ორს თქვენი წილი“. უთხრა თუ არა ესა, ჩაუდგა მათ ხელში ორი გულდენი და წარბშეუხრელად განაგრძო სეირნობა.

სწორედ ამ ამბავს მოგვაგონებს თბილელ დიაკონების და მედავითნეების ამიერიდგან ცნობილი მოთხოვნები. მხოლოდ ამ ორ ფაქტის შორის რამოდენიმე საგულისხმეო განსხვავებაა „წვირილმანებში“. იქ, ფრანკფურტში, მუშებმა მოინდომეს გაყოფა მდიდარ როტშილდის ქონებისა, ხოლო აქ, თბილისში, დიაკონები და მედავითნეები, რომელთაც ნამდვილ მუშაობისა და მუშაობისა, რასაკვირველია, არა ეტყობათ რა, სმელ ლუკმის ჰატრან სამღვდელოების ქონების გაყოფით აპირობენ თავის მდგომარეობის გაუმჯობესობას. ფრანკფურტელი მუშები კმაყოფილი, შეიძლება ნასიამოვნებიც კი დარჩნენ როტშილდის ახარებულ საჩუქრით, თბილელი დიაკონები და მედავითნეები კი, რომელთაც თბილელ სამღვდელოებამ მიართვა მსგავსივე საჩუქარი, გაიძახიან: არამც თუ თქვენ, თბილელი სამღვდელოებავ, არამედ მთელ ეპარქიის სამღვდელოებამ და არა მარტო ჩვენ, არ მელ მთელ ეპარქიის დიაკონ-მედავითნეებს უნდა გავუყოთ თქვენი ქონება (ნამდვილი „კომუნისმი“ რა-ლა!). თბილელ დიაკონებს და მედავითნეებს, როგორც ეს მათი წერილიდან სჩანს, ძლიერ უყვართ თავიანთ თავის მუშებთან, ხოლო მღვდლებისა კაპიტალისტებთან და ქარხნებ-ფაბრიკების ჰატრონებთან შედარება. დეე, იყოს ასე. მაგრამ არსად, არასოდეს და არც ერთს გონიერ მუშას არ მოუთხოვნია,

რომ ესა და ეს მუშა გააძვევთ, რადგანაც იგი „კოლექსიკი სეკრეტარია“ და უბრალო მუშის ადგილი არ შეჭყურისა, ხოლო თბილელი დიაკონები და მედავითნეები თხოულობენ, რომ თბილისში ამა და ამ მღვდლებმა დასცალონ ადგილები, რადგანაც იგინი მღვდლები არიან და დიაკონ-მედავითნეების ადგილები მათ არ შეშვენათ. არსად არ მოუთხოვნიათ მუშებს, ჩვენს უფროს მუშას, რომელსაც თვეში სამი თუმანი ეძლევა, წაართვით თვიურად ხუთი მანეთი და ეს ხუთი მანეთი ჩვენ მოგვიმატეთ, რადგანაც ჩვენ ნაკლები გვეძლევაო. ისინი ებრძვიან დამქირავებლებს: მოგვიმატეთ ქირა, რადგანაც არსებული ქირა ცოტაა და არ გვყოფნისო. დიაკონები და მედავითნეები კი ნამდვილ დამქირავებლებს—სასულიერო მთავრობას და საზოგადოებას ხმას ვერ სცემენ, რადგანაც იციან, რომ იმათგან ვერაფერს მიიღებენ და უფროს მუშებს—მღვდლებს მიდგომიან, გინდათ თუ არ გინდათ, თქვენი პატარა ლუკმიდან ჩვენც მოგვიტყებთო.

აი მხოლოდ ეს უკიდურესი და სამწუხარო განსხვავება თბილელ დიაკონ-მედავითნეებსა და ნამდვილ მუშების შორის იყო დედა-პაპარი ჩემის წერილისა, რომელიც დაიბეჭდა 1905 წლის „სასულიერო მოამბის“ 23—24 ნომერში („შენიშვნები თბილისის ქართველ სამღვდლოების 12 დეკემბრის კრების შესახებ“). ხსენებული ჩემი წერილი მხოლოდ ნასახი, მხოლოდ ერთი ნაწილი იყო იმ აღმაშფოთებელ ძალმომრეობისა, რომელიც დიაკონ-მედავითნეებმა ჩაიდინეს 12 დეკემბრის კრებაზედ. ამიტომ არ მეგონა, თუ დიაკონები და მედავითნეები კრინტს დაძრავდნენ ჩემის წერილის წინააღმდეგ. მაგრამ ამ შემთხვევაში ერთი სრულიად უბრალო და ადვილად გასაგები პსიხოლოგიური კანონი მოქმედობს. ესთქვათ, ვინმე კოპწია და თავის სილამაზის მოტრფილად ქალს ერთი ვეება და სახიჩარი მუწუკი გამოუვიდა სახეზედ. იგი ჯერ თითქოს ყურადღებას არ აქცევს ამ მუწუკს, მაგრამ როცა სარკეში დაინახავს მას, ან ვაი-ვუის მოთქმას მოჰყვება და ან თავს იმით ინუგეშებს, რომ სარკე სტყუის, თორემ როგორ შეიძლება, რომ ასეთი მუწუკი მქონდესო. თბილელ დიაკონებ-მედავითნეებმაც სწორედ ამ ნუგეშის გზას მიმართეს და სამი თვის სიჩუმის შემდეგ „სასულიერო მოამბის“ მერვე ნომერში დასტამბეს კოლექტიური გოდება, რომლის უმეტესი ნაწილი, თითქმის $\frac{9}{10}$ ჩემ წინააღმდეგ არის მიმართული, და შესაბრალის კილოთი თავიდან ბოლომდინ იმას მოთქვამს, რომ მწიორის წერილი ძლიერ ცუდი სარკეა ჩვენის მოქმედებისაო. ვეთანხმები, რომ ცუდია ჩემ მიერ წამოყენებული სარკე, მაგრამ იმით არის ცუდი, რომ... მკრთალია, ბუნდოვანია, ვიწროა და სავსებით ვერ ასურათებს თბილელ დიაკონ-მედავითნეების 12 დეკემბრის კრებაზედ მოქმედებას. მაგრამ ვეცდები შევასწორო ქვემოლ.

დიაკონების და მედავითნეების წერილი თითქოს დამარღვეველი პასუხია

ჩემის ზემოხსენებულ წერილისა, მაგრამ ნამდვილად კი პირდაპირ თუ უნე-
 ჯლივთ სავესებით და, წარმოიდგინეთ, ძლიერ საგულისხმოთაც ამტკიცებს
 ჩემს წერილში გამოთქმულ ჰაზრებს. და ვერ გააგია, რაზეა დავა ჩემსა და
 დიაკონ-მედავითნეებს შორის. რას მედავებით, მამებო და ბატონებო!? მე
 მოგახსენებდით, რომ თქვენ თქვენი რთული მოთხოვნილებები, რომლის
 გულდასმით განხილვისათვის ბლომა დრო იყო საჭირო, წამოაყენეთ ისეთ
 დროს, როცა სამღვდლოებას ეროვნულ ეკკლესიის საჩქარო, სამკვდრო-სა-
 სიცოცხლო საკითხები ჰქონდა გადასაწყვეტი და თითო საათი მთელი წლე-
 ბი უღირდა, ე. ი. მზათ იყავით რამოდენიმე მანეთისთვის საბოლოოდ და
 სამარცხვინოდ ჩაგეშალათ დიადი საქმე ავტოკეფალურ ეკკლესიის მართვა-
 გამგეობის წესდების შემუშავებისა,—და თქვენც თქვენს დღევანდელ წერი-
 ლში არ უარ-ჰყოფთ ამასა და მხოლოდ იმითი იმართლებთ თავსა, რომ თუ
 მაშინ არა, მაშ როდისლა მოვესწრებით სამღვდლოების სრულ კრებასაო.
 ძლიერ მსუბუქი და თხელი საბუთია! მე ვამტკიცებდი, რომ ძალდატანებით,
 რომელიც თქვენ, როგორც ეკკლესიის მსახურთ, არ შეგშენით, და ტერ-
 რორისტულად მოაწერინეთ ხელი თბილელ სამღვდლოებას იმ პირობებზედ,
 რომ ამიერიდგან გაძლიონ შემოსავლის ორი მეხუთედი ნაცვლად წინანდელ
 ერთ მეოთხედისა. თქვენც, ამხანაგებო, თითონვე აღიარებთ თქვენს წერილ-
 ში, რომ თქვენი ხმა დარჩებოდა ხმად მლაღადებლისა უღაბნოსა შინა, თუ
 მღვდლებისთვის „ძალა არ დაგეტანებინათ“, მოთხოვნილებათა დაქმყოფილება
 „ქნერგეულად არ მგეტოხვათ“ და ძუძუს-მწოვარა ბავშვის ტირილით „არ შე-
 გქმისებინათ“. კარგი ტირილია, როცა კინალამ შავი რაზმელები დაუსიეთ
 სამღვდლოებას! მე სწორედ ასე მესმის თქვენი მაშინდელი მუქარა, რომ
 სანამ ჩვენს მოთხოვნილებას არ დაქმყოფილებთ, ვერც ერთი ვერ გახვალთ
 აქიდგანაო... მე ვამბობდი, რომ თბილელ სამღვდლოებას შემოსავლის $\frac{2}{5}$
 მიცემის „თანახმოობით“ გადააქარბა თავის უფლებას, რადგანაც „დღეს თბი-
 ლისის სამღვდლოება ასე თუ ისე საქართველოს სამღვდლოების მოწინავე
 რაზმად ითვლება; მისი ჰაზრთა დენა, მისი დადგენილება ხშირად მთელ
 ქართველ სამღვდლოებისთვის საერთო ხდება... უმკველია, რომ სოფლელი
 დიაკონ-მედავითნეები დღეს-ხვალ წარუდგენენ სამღვდლოებას ასეთსავე
 მოთხოვნილებებს და პირველ საბუთად თბილელ სამღვდლოების დადგენი-
 ლება ექნებათ“—მეთქი. თქვენც თქვენის პასუხით იმასლა ამტკიცებთ, რომ
 ჩემი ზემორე მოყვანილი სიტყვები უტყუარი წინასწარმეტყველება ყოფილა,
 რადგანაც თვითონვე ბრძანებთ, რომ „როგორც იმიერთ მისცეს მაგალითი
 თბილელს, ისე თბილელმა მღვდლებმა მისცეს მაგალითი სოფლელ მღვდლებ-
 საო“. მე აღშფოთებული ვიყავი იმ გარემოებით, რომ საქმარისი იყო ხუთი-
 ოდე წუთით პასუხის დაგვიანება მღვდლებისგან და თქვენ გაიფიცებოდით.
 თქვენც, ძმებო, არ უარ-ჰყოფთ, რომ მართლა გაიფიცებოდით, მხოლოდ

წარბშეუხრებლად თავს იმართლებთ იმითა, რომ თქვენ ვითომ „მღვდლებს“ ეუთყვებით და აჩა ერს“. რა არის ასეთი თავისუფლება, თუ არა სიტყვების თამაშობა და ან ვინ გასურთ დააჯეროთ მაგ სოფიზმებით!? თქვენი გაფიცვა, რასაკვირველია, იმაში გამოიხატებოდა, რომ ერი ღვთიმსახურების და მღვდელმოქმედების დროს უთქვენოდ დარჩებოდა, თორემ პირად მღვდელს თავის კერძო ლოცვების დროს არც დიაკონი ესაქიროება და არც მედავითნე. მე ვწერდი, რომ თქვენ მოითხოვეთ, გადაყვანილ იქნენ თბილისიდან ის მღვდლები, რომელთაც შტატით დიაკონების და მედავითნეების ადგილები უჭირავთ, და იმავე დროს ხმა არ ამოგიღიათ იმ დიაკონებზე, რომელთა რიცხვი გაცილებით მეტია, მედავითნეები დაიბრიყვეს და მათი ადგილები დაიჭირეს იმავე თბილისში,—და თქვენც თქვენს საპასუხო წერილში ამოწმებთ ამ ფაქტსა, მხოლოდ 1) როცა დაინახეთ, რომ თქვენი მოთხოვნილება ერთობ უმსგავსი რამე გამოდგა, თერთმეტი მღვდელი ექვსად აქციეთ და 2) დიაკონების კი მედავითნეების ადგილებზე არსებობას ისეთი რამეებით ასაბუთებთ, რასაც მხოლოდ ის თუ დააჯერებს, ვისაც თავის დღეში არც მღვდელი უნახავს, არც დიაკონი და არც მედავითნე *).

ეს იყო და ეს უმთავრესი ჰაზრები ჩემის წერილისა და თქვენც თქვენს საპასუხო წერილში საკმაოდ ამტკიცებთ ყველაფერს ამას. მაშ რაზეა ჩვენ შორის დავა, ბატონებო? ჩემის წერილის რომელი ჰაზრი გნებავთ დაარღვიოთ? შემოსავლის განაწილებაზე ხომ არა? ჰო? მაშ შევჩერდეთ ამაზედ.

აი მე ამის შესახებ რას ვამბობდი წინა წერილში: „რა მხრითაც გინდა შეადარო ერთმანეთს მღვდელი და დიაკონი—განათლებით, თუ შრომით, თუ პასუხის-მგებლობით,—არც ერთ მხრით და არც ერთს შემთხვევაში დიაკონს შემოსავლის შესამედის მეტი აღარ ერგება“. არა გჯერათ, ძმებო, ამ სიტყვების სიმართლე? მაგრამ თქვენ როგორ დაიჯერებთ, როცა თვითონ მე, ავტორსა, არა მჯერა. მე მხოლოდ დიაკონების სიბრალულმა მათქმევინა ზემოხსენებული სიტყვები, თორემ ვინც გულზედ ხელს დაიდებს და ღვთის წინაშე მიუდგომელად იტყვის, ის იძულებული იქნება სთქვას, რომ დღევანდელ მედავითნეებს და მათ ადგილებზე მყოფ დღევანდელ დიაკონებს ერგებათ საძმო შემოსავლისა ყოველ მანეთში არა ორი აბაზი, როგორც თვითონ თხოულობენ, არა $3\frac{1}{3}$ კაპ., როგორც მე ვურჩევდი სამღვდელოებას, არა ხუთი შაური, როგორც დღემდინ იღებდნენ, არამედ გაცილებით ნაკლები**).

*) სარწმუნო წყაროდან გავიგეთ, რომ სოფლელ მედავითნეთა ერთ ჯგუფს განუშრახავს სიხოვოს ვისაც ჯერ არს, რომ თბილისიდან პირველსავე შეძლებისათნავე გადაიყვანონ ის დიაკონები, რომელთაც მედავითნეების ადგილები უჭირავთ. ავტორი.

**) სოფლებიდან ხმა მოდის, რომ ზოგიერთ მღვდელმა თურმე წინადადება მისცეს მედავითნეებს, ან შემოსავლის მანეთში ერთ აბაზს დააჯერდით და ან სადაც მოაწონთ, იქ ეიბრძანდით. ავტორი.

და აი რატომ. დავანებოთ თავი იმას, რომ საეკლესიო საბუთების წარმოება პირდაპირი მოვალეობაა მედავითნესი, სადაც დიაკონი არ არის, მაგრამ უმეტეს შემთხვევაში მედავითნესგან საბუთების წარმოება მხოლოდ თვის ბოლოს თავის სახელ და გვარის მოწერაში გამოიხატება და ნამდვილი წარმოება კი მღვდლის კისერზეა. ნურას ვიტყვი იმაზედაც, რომ მღვდელმოქმედებათა უმეტეს შემთხვევაში მედავითნის როლი „უფალო შეგვიწყალოს“ და „ამინის“ კალობით განისაზღვრება. არც იმას მივაქციოთ ყურადღება, რომ კრებულის საქმეებში პასუხისმგებელი უმეტეს ნაწილად და ხშირად ერთად-ერთი მღვდელია. ამას ყველაფერს თავი დავანებოთ და ამ შემთხვევაში საზომად მივიღოთ პოპულარული განათლებაში დახარჯულ დროს, ენერჯის და ფულის რაოდენობა და მიღებულ განათლების ცენზი, თუნდაც მხოლოდ ეს უკანასკნელი — განათლების ცენზი. ქართლ-კახეთის ეპარქიაში 674 დიაკონში და მედავითნეში სამილაა სემინარია დამთავრებული (ამ სამში ქართველი ერთილაა), ხოლო დანარჩენები არიან მონასტერში და შინ ნასწავლნი, სასულიერო სასწავლებლის დაბალ კლასებიდან გამოსულნი და იშვიათ შემთხვევაში სასულიერო სასწავლებელ გათავებულნი. წარმოვიდგინოთ, რომ 674 დიაკონ-მედავითნეში გარდა სამის სემინარიელისა დანარჩენებს სულ სასულიერო სასწავლებელი გაუთავებიათ (რაც მხოლოდ სიზმარში შეგვიძლიან წარმოვიდგინოთ.) იყოს ასე. ვთქვათ, რომ 671 სასულიერო სასწავლებელში „კურს-დამთავრებულნი“ რომელსამე სხვა სამსახურში, სხვა უწყებაში შევიდნენ. მერე რას მიიღებდნენ? ორთა შუა რიცხვით არა უმეტეს 25—20 მანეთისა თვეში და ისიც ქალაქში, სადაც ცხოვრება ძვირია. მაგრამ დღეს ხომ სოფლის უკანასკნელ, სრულიად უვიც მედავითნესაც ეძლევა ამდენი, თუ სახეში ზვიღებთ მუქთა ბინას და სოფლის ცხოვრების შედარებით იაფობას, ხოლო სასულიერო სასწავლებელში მართლა კურს-გათავებულ მედავითნეებს სოფლებში და ქალაქის ყოველ მედავითნეს გაცილებით მეტი ეძლევათ.

გარდა ამისა: 1) ყოველი მედავითნე, შთამამავლობით გლეხი, მედავითნედ დანიშვნის დღიდანვე ხდება საპატოო მოქალაქე და არამც თუ თითონ, მისი შვილებიც კი, მაშინ როდესაც ნამდვილი მუშაკი — სოფლის მასწავლებელი მხოლოდ ხანგრძლივ სამსახურის შემდეგ ეღირსება ამ ხარისხს; 2) მედავითნეების შვილებს უფლება აქვთ უფასოდ მიიღონ სწავლა სასულიერო უწყების ყველა სასწავლებლებში და უტყუარი ფაქტია, რომ ამ სასწავლებლებში კრებულთა დაბალ წევრების შვილები გაცილებით მეტია მღვდლების შვილებზე; 3) მედავითნის სიბერე უზრუნველყოფილია სახელმწიფო პენსიით, რომელიც თუმცა დიდი არაა (100 მან.; თუ დიაკონობა მიიღო, 200 მან.), მაგრამ სხვა უწყებათა მოხელეთათვის ხშირად ხელმიუწლომელია; 4) მედავითნის ქვრივობებს ეძლევათ ხან ერთჟამიერი, ხან

დრო-გამოშვებითი დახმარება უწ. სინოდის და საეპარქიო სამზრუნველოს თანხიდან, ყოველწლიური პენსია და სხვანი და სხვანი. ეს ყველაფერი უფრო მეტად ითქმის დიაკონზე და მის ქვრივ-ობლებზე. სჩანს, რომ დიაკონები და მედავითნეები ისე არ ყოფილან დაჩაგრულნი და დაბეჩავებულნი, რამდენათაც ჰგოდებენ. სად, როდის და რომელ უწყებაში მიიღებდნენ დიაკონები და მედავითნეები თავიანთ განათლებისა და შრომისდაგვარად იმაზედ მეტს სასყიდელს და სხვა და სხვა უპირატესობას, რასაც დღეს სასულიერო უწყებაში იღებენ? — ვერსად, ვერასოდეს და ვერც ერთ უწყებაში.

მაგრამ ნუ დავივიწყებთ, რომ 1) მე აქ მაგალითად ავიღე სასულიერო სასწავლებელში კურს-დამთავრებული დიაკონი და მედავითნე და ნამდვილად კი ძნელად თუ ათში ერთს გაუთავებია სასულიერო სასწავლებელი და დანარჩენი ცხრა სასულიერო სასწავლებლის დაბალ კლასებიდგან გამოსულნი, მონასტრებში და სოფლის სკოლებში ნასწავლნი და შინაურ განათლებისანი არიან, მაშინ კი როდესაც, როგორც ქვემოთ დავინახავთ, მღვდლების მესამედზე მეტს უმაღლესი და საშუალო განათლება მიუღია (სასულიერო სასწავლებელში კურს-დამთავრებულებს არ ვიღებთ სახეში), — და 2) ფრიად დიდი ნაწილი მედავითნეებისა ხშირად 5—10 წლის განმავლობაში, სანამ რამეს შეიძენს და წელში გაიმართება, უცოლ-შვილოდ რჩება, მაშინ კი როდესაც ყოველი მღვდელი კანონით ვალდებულია, რომ ჯერ კიდევ მღვდლობამდინ შეებას ოჯახის უღელში.

აი, ერთ მხრით, ეს დაუმსახურებულნი უპირატესობანი, რომელნიც სხვა უწყებათა მოხელეებთან შედარებით ეძლევა დიაკონ-მედავითნეებს, და მეორე მხრით, ის ვეებერთელა განსხვავება, რომელიც არსებობს მღვდლისა და მედავითნეს შორის განათლების, შრომის და ოჯახის პირობების მხრით, — მქონდა სახეში, როცა წინა წერილში დავსვი ასეთი კითხვა: „იმ სოფელელ მღვდელმა, რომელმაც საშუალო განათლება მიუღია და ხუთ-ექვს შვილსა ზრდის სხვა და სხვა სასწავლებლებში, თბილისელ სამღვდლოების მიზაძვით, მისცეს თუ არა მანეთში ორი აბაზი იმ დიაკონს, რომელსაც სასულიერო სასწავლებლის კარებიც არ უნახავს და საკუთარ თავის მეტი არავინა ჰყავს შესანახი?“ — და ის დასკვნა გამომყავდა, რომ მედავითნეს მესამეზედ მეტი არ ეკუთვნის-მეთქი. მესამედის მიცემას იმით ვასაბუთებდი, რომ „საეკლესიო კრებულის დაბალ წევრების მდგომარეობას უსათუოდ ესაქიროება ასე თუ ისე გაუმჯობესება“ — მეთქი. ე. ი., უფრო მარტივად რომ ვსთქვათ, სასურველია მღვდლებმა მედავითნეებს აღმოუჩინონ ძმური, მამა-შვილური ქონებრივი დახმარება და მისცენ მათ შემოსავლის მესამედი, თუნდაც მედავითნეები ამის ღირსნი აღარ იყვნენ. აი ეს ჰაზრი იყო გატარებული ჩემს წინა წერილში. თორემ თუ მიუდგომლობაზე, კანონზე და ნამდვილ ღირსებაზე მიდგა საქმე, მაშინ მედავითნეებს, როგორც ზემოთ დავინახეთ, ერ-

გებათ არა ხუთი შაური, როგორც დღემდინ იღებდნენ, არამედ გაჭიჯებით ნაკლები. მღვდელს 75 კაპ. და მედავითნეს 25 კაპ. იმ დროს დაუწესდათ, როცა ორივე ერთნაირის განათლებისა, ე. ი. უსწავლელნი იყვნენ დღეს კი მღვდელმა განათლებით და შრომითაც წინ გაასწრო მედავითნეს და უწინდელზე მეტ სასყიდლის ღირსია.

ლიაკონები და მედავითნეები სტატისტიკურ ცნობებსა მთხოვენ იმის დასამტკიცებლათ, რომ მღვდლები ცოლ-შვილიანები და უფრო მაღალ განათლებისანი არიან, ვიდრე ლიაკონები და მედავითნეები: „ალბათ სტატისტიკური ცნობები ექნება ბ. მწირსაო“. დიახ, მაქვს და აი მოგახსენებთ. პირველი სტატისტიკური ცნობაა თვით გონება, რომელიც ამ შემთხვევაში როგორღაც დავიწყებით ჩემს ოპონენტებს და რომელიც გვეუბნება, რომ მღვდელი ვალდებულია ჯერ კიდევ მღვდლობამდინ დაოჯახიანდეს, მაშინ კი როდესაც მედავითნეს სრული უფლება აქვს, რომ როცა ინებებს, მაშინ შეეხასოჯახოს უღელში, ხოლო თუ ვინმე მღვდელთაგანი ან დაქვრივდება და ან უშვილო გამოვა, ეს არაფერს ამტკიცებს საერთო მოვლენის წინააღმდეგ. სტატისტიკური ცნობანი, რომელიც ლიაკონებს და მედავითნეებს მოჰყვათ „ცნობის ფურცლიდამ“, შეეხება მთელს საქსარხოხოსს, ხოლო ჩვენი საკითხი—ქართლ-კახეთის ეპარქიას და ამიტომ სტატისტიკური ცნობებიც ქართლ-კახეთის ეპარქიას უნდა შეეხებოდეს. აი ეს ცნობები, რომელიც ინახება ექსარხოხის კანცელარიაში.

1904 წელს (1905 წლის ანგარიში ჯერ არ შემდგარა) ამ ეპარქიაში იყო: აკადემიული 4 დეკანოზი, 7 მღვდელი და, რასაკვირველია, არც ერთი ლიაკონი და მედავითნე; სამინარეული 12 დეკანოზი, 241 მღვდელი, 3 ლიაკონი (ამავე რიცხვში ორი რუსი) და არც ერთი მედავითნე; სასულიერო სასწავლებლის და შინაურ განათლებისა 411 მღვდელი, 115 ლიაკონი და 111 მედავითნე. გამოდის, რომ ეპარქიის მღვდლების მესამედზე მეტი საშუალო და უმაღლესი განათლებისაა, 118 ლიაკონში სამსლა მიუღია საშუალო განათლება და მთელ ეპარქიაში არ ყოფილა არც ერთი ლიაკონი საშუალო განათლებისა.

ამ მრავალმნიშვნელოვან სტატისტიკასთან მ. ცინცაძე გვიქადაგებს: „საქართველოს სამღვდლოების დღეგატა კრებამ მღვდლისა და მედავითნის განათლების ცენზი ერთგვარი დაწესა—საშუალო განათლება (§ 23); ხოლო საშუალო განათლების ვაცი რომ წავიდეს მედავითნეთ, ამისათვის საჭიროა, რომ თვით სამღვდლოებამ მეტი პატივი და თანაგრძობა გამოუცხადოს მედავითნეთ, —სამშო შემოსავლისაგან $\frac{1}{3}$ მიცემაც ამ თანაგრძობისა და პატივისცემის გამოხატველია“ (სასულ. მოამბე“ 1906 წლისა № 4, გვ. 10—11). სავსებით ვეთანხმებით მ. კალისტრატეს იმაში, რომ დღეგატა კრების დადგენილება ცენზის შესახებ მართლაც გონიერია, მაგრამ

თვით მ. კალისტრატეს სილოგოზმის დასკვნა ლოლიკურად არ გამომდინანეობს წინ მოყვანილ საბუთიდგან. სამღვდლოებამ „მეტი პატივი და თანაგრძობა“ უნდა გამოუცხადოს სწორედ საშუალო განათლების მედავითნეს, ე. ი. მომავალს, რომელიც ჯერ კიდევ არ ვიცით, მოგვევლინება თუ არა ოდესმე,—და არა დღევანდელ მედავითნეს, რომელიც მონასტერმა და „გულ-კეთილ“ ბლოღოზინმა შეჰქმნა. მაშასადამე, შემოსავლის ორი მეხუთედის მიცემა ჯერ-ჯერობით იქნება არა პატივი და თანაგრძობა მომავალ განათლებულ მედავითნესადმი, არამედ დღევანდელ მდგომარეობის მოწონება და სამუდამოდ დაკანონება იმ სამწუხარო მოვლენისა, რომ მედავითნეთა ინსტიტუტი მომავალშიაც კვლავინდებურად უვიცი დარჩეს და სამღვდლოების შემოსავლის თითქმის ნახევარი ისეთ პირებს მიეცეს, რომელთაც ფერისცვალების მონასტერში, სიონში, ანჩისხატში, ქაშვეთში და დიდუბეში „სტაროყოების“ დროს უსწავლიათ მედავითნეობა. საერთოდ მ. ცინცაძის მიერ რჩეული წესი შემოსავლის განაწილებისა ძლიერ საგულისხმოა. ყოველ შემთხვევაში, ჩემის ჰაზრით, თუ ვინმე წააგებს ამ წესის შემოღებით, მხოლოდ დიაკონები და მედავითნეები. ზნეობრივად კი ეს წესი ორივე მხარესთვინ საზარალოა, რადგანაც დაბადებს მათ შორის ქიშპს და იმაზედ მეტს უთანახმოებას, რაც აქამომდე იყო. სასურველია, რომ მ. ცინცაძის პროექტი წარედგინოს ეპარქიის სამღვდლოების მომავალ კრებას განსახილავად.

დარჩა რამოდენიმე წერილმანი, რომლებზედაც საჭიროდ მიმაჩნია მხოლოდ მოკლე პასუხი გავცე ჩემს ოპონენტებს. მე ვამბობდი, რომ 12 დეკემბრის კრებაზედ დღეგატების არჩევაში „თეთარ სამღვდლოებამ თითქოს ძალდატანებით წაართვა ბერებს ის უფლება, რომელიც უკანასკნელთ დღემდინ ეკუთვნოდა“, ე. ი. დეპუტატების არჩევაში ხმა. დიაკონები და მედავითნეები კი ამბონენ: „კრებამ ბერებს კი არ წაართვა ეს უფლება, არამედ თვით მათ წაართვეს თავის თავს ეს უფლება, როცა ბერობის აღთქმასა სდებდნენ“. ძმებო და ამხანაგებო! ჩვენ სულ სხვა და სხვა წერტილებზედ ვდგვართ. მე მოგახსენებთ იმ წეს-რიგზე, რომელიც დღემდის არსებობდა და როელიც ბერებს სამღვდლოების კრებაზედ ხმას აძლევდა. თქვენ კი ბძინებთ იდეალურ წესრიგზე, რომელიც შეიძლება სულ სხვანაირი იყოს, ვიდრე მე და თქვენ გვგონია. ყოველ შემთხვევაში ან მღვდელს და ან ბერს უფრო შეჰფერის ამ საგანზე პასუხი და მსჯელობა, ვიდრე თქვენ.

თქვენ ძლიერ გაინტერესებთ ჩემი ვინაობა: ან მღვდელია და თვითონ რამე დააკლდა, ან დიაკონის აჯილზედ მყოფი მღვდელიაო. თითქოს, ამხანაგებო, სულ ერთი არ იყოს, ვინ გამოთქვა ჩემ მიერ გამოთქმული ჰაზრები—მღვდელია, ბერმა თუ ერმა! თქვენ უნდა ებრძოლოდ ჩემს ჰაზრებს, თუ არ მოგწონთ, და არა ჩემს პიროვნებას. ამას მოითხოვს სულ უბრალო სამწერლო ეთიკა, თუ თქვენ გწამთ იგი. თქვენ ჩემ ჰაზრების სიყალბეს იმიტ

ამტკიცებთ, რომ მე, როგორც თქვენ ბრძანებთ, „ფსევდონიმს ამოვეფარე“. მაგრამ ეს არაფერი საბუთია— მთელ ქვეყნიერებაზედ ძნელად თუ ოც მწერალში ერთი აწერს ქურნელ-გაზეთში პირდაპირ თავის სახელს და გვარსა, მაგრამ ეს, მგონი, კიდევ იმას არ ნიშნავს, რომ დანარჩენი ცხრაშვიდი სტყუიან. მე მიკვირებთ იმისთვის, რომ „ფსევდონიმს ამოვეფარე“. მ. ილ. ჯამმა სრული სახელი და გვარი მოაწერა, და ეუბნებით „ქრელი“ ხარო. მაშე მიბრძანეთ, რა ენით შეიძლება თქვენთან მსჯელობა?

თქვენ გიკვირთ ჩემი სიტყვები: „მრევლს არ უნდა და სასურველიცაა, რომ არ უნდოდეს ისეთი არც მღვდელი, არც მთავარი და არც მედავითნე, რომელიც მხოლოდ ფულისათვის ემსახურება ეკკლესიას. შორს ეკკლესიისაგან, ანგარება!“ მე არ მესმის, ამხანაგებო, რამ აგაღელვათ! ამას გაიძახის დღეს მთელი სამღვდლოება, ამ იდეალისკენ მიისწრაფის მორწმუნე ნაწილი საზოგადოებისა. ვისაც ამ სიტყვების დიადი ჭეშმარიტება არა სწამს, იგი არამც თუ ეკკლესიაში არ უნდა მსახურებდეს, მორწმუნეთა რიცხვიც კი არ უნდა ერიოს. თქვენ კი ამის პასუხად ამოგიწერიათ სახარებიდგან რამოდენიმე სტრიქონი, რომელსაც ჩემგან აღძრულ საკითხთან არა აქვს რა საერთო, და საერთოდ თქვენ თქვენს წერილში ხშირად აწუხებთ წმ. სახარებას, მაშინ კი როდესაც ამ საკითხის გადაწყვეტაში უფრო საჭირო იყო გონება და საცხოვრებისა გამოცდილება... ცოტა ჭკემოდ თვითონვე ამტკიცებთ, რომ თქვენ მართლა მხოლოდ ფულისთვის ემსახურებით ეკკლესიას, რადგანაც მტკიცედ გრწამთ, რომ „ცარიელ ჯამში ხელს არავენ ჩაჰყოფს“ ეს ნაადრევი წინასწარმეტყველება. ეს ერთი. მეორეა და—თქვენ უფრო მალალ რწმენისა და ლტოლვილებისა ეგონეთ სამღვდლოებას და საზოგადოებას და ნეტავიმც ისე უკაბედად და ცუდი მხრით არ გამოგვაშკარავებინათ თქვენი ზნეობრივი ფიზიონომია.

თქვენ სწერთ: მღვდლები უსწავლელ დიაკვანს რჩეობდნენ ვიდრე ნასწავლსა და ამის მისაღწევად ყოველ საშუალებას ხმარობდნენო. ადამიანმა უნდა დაჰგო და სამუდამოდ უარჰყო სინილისი, ეს სიტყვები რომ ამოუშვა პირიდან. პირველად, მედავითნეების დანიშვნა სრულებით არ ეკითხება მღვდლებსა, მათ ნიშნავს საეპარქიო მთავრობა და, მეორედ, მღვდლები ნასწავლ მედავითნეებს უფრო ეშურებოდნენ, ვიდრე უსწავლელს, ამისი აუარებელი საბუთი მგონი ყველას საკმაოდ აქვს. აზა მიჩვენეთ თუმც ერთი შიძთხვევა, როცა მღვდელს ეთხოვოს, ჩემი მედავითნე არ ვარჯა, რადგანაც ნასწავლია, და გთხოვთ, რომ უსწავლელი მედავითნე დამინიშნოთო. ქვემოდ განავრძობთ: „სწორედ ამ მიზეზით ხდება, რომ მინამ ქალაქში აღვიღოს ელირსებოდეს ნასწავლი, ჯერ კახიანი უნდა სოფელში იყვეს და იცადოს, ვიდრე წყალობის თვალით შემოხედავდეს ვინმე, გაუნათლებელი დიაკონები კი თბილისში დაუბრკოლებლივ კაი ალაგებს შოულობენ“ რა გნებათ, რომ

სტკეათ მაგითა? ის ხომ არა, რომ თბილელი მედავითნეები და მათ ადგილზედ მყოფი დიაკონები, ე. ი. ჩემი ოპონენტები უსწავლელნი და გაუნათლებელნი არიან? თუ ასეა, გეთანხმებით და სიტყვას ვერ შეგიბრუნებთ, რადგანაც ძლიერ ცხადი ფაქტია.

თქვენ იმითი ასაბუთებთ დიაკონ-მედავითნეების თანამდებობის არსების საქიროებას, რომ „ჩვენში თუ სხვაგან, თუ საქიროება არ ყოფილიყო, არც დააწესებდნენ, არ შემოიღებდნენ ამ თანამდებობსაო“ თუ რამდენათ საქიროა თქვენი თანამდებობა საქმისათვის, ამაზედ სრულებით საქირო არ არის ვილაპარაკოთ მ. ილ. ჯაშის წერილის შემდეგ (იხ. „სას. მოამბე“ № 8), მაგრამ ერთ რამეს კი გეტყვით. ეკკლესიის მსახურნი ხართ, ასე თუ ისე სოფლელ გლეხზე მალა უნდა იდგეთ, მაგრამ თქვენ ამ სიტყვებით სულ სხვას ამტკიცებთ. ტეტიაც კი მიხვდა, რომ იმაში, რაც არსებობს და რაც დროთა განმავლობაში დაწესებულა, ბევრი რამეა მეტი და მავნებელი, — და თქვენ კი იძახით, რომ საქირო არ ეყოფილავით, არც კი დააწესებდნენ ჩვენს თანამდებობსაო. გამოადის, რომ ყოველნაირი თანამდებობა, რაც ოდესმე შემოუღიათ, დროის შესაფერისი წეს წყობილება, რომელიც ოდესმე დაწესებულა, და ერთობ ყველაფერი, რაც არსებობს, წმიდა, ხელ-უხლებელი და სამუდამოა და, მაშასადამე, არც რეფორმებია საქირო, არც პროგრესი და არც ევოლიუცია. ასეა არა?

კიდევ ბევრი რამე ითქმის მ. მ. დიაკონების და ბ. ბ. მედავითნეების წერილის „ღირსების“ და „სიმართლის“ შესახებ, მაგრამ ამ დროებით ეს ვაკმაროთ.

დასასრულ, პროტესტს ვუცხადებ თბილელ დიაკონებს და მედავითნეებს სამწერლო ეთიკის შელახვის და დარღვევისაგამო. ჩვენგან ვარჩეული წერილი დიაკონ მედავითნეების კოლლექტიური წერილია და მის ელფერი თვით დიაკონ მედავითნეების ელფერია. და აი ამ კოლლექტიურ წერილში ვხედავთ ისეთ მარგალიტებს, როგორც, მაგალითად: „მწირს მწერლობის სდგურდელი აშლია“ (ნუ დაგავიწყდებათ, რომ დიაკონ-მედავითნეების ჰაზრით მწირი მღვდელია), „თბილელ მღვდლებს გაუბრტყელებათ თავიანთ ნაშასხურობითს სიაში“, „არც თუ ქადაგება-სწავლა-დარიგების წარმოთქმა ეხადისუბათ მღვდლებს და, თუ დასკირდებათ, სხვა წიგნებიდგან უნდა გადმოაწერონ მზა მზარეულად“, „ზოგიერთი მღვდლები თბილისში გამბტყეულდნენ“ და სხვანი და სხვანი. რას ნიშნავს ასეთი უკადრისი სიტყვები მთელ კოლლეგიისა, თუ არ თვით კოლლეგიის შეუზნებლობას?! დიაკონი თუ მედავითნე როგორ სწირავს იმ მღვდლებთან, რომლებსაც ასეთ სიტყვებით იხსენიებს? ვაფრთხილებთ მ. მ. დიაკონებს და ბ. ბ. მედავითნეებს, რომ მომავალში სრულიად უყურადღებოდ და უპასუხოდ დავტოვებთ მათ პასუხს, თუ უფრო ახლო არ შეისწავლიან სამწერლო ეთიკას. ერთობ დიაკონ-მე-

ღობა, წესი და სიყვარული. არიან დიაკონ-მედავითნეთა შორის ისეთი გრდავითნეების დღევანდელი წერილი იმ მძაღვ გრძნობას ჰბადებს მკითხველში, რომელსაც ჰქვია „თავგასულობისაგან აღშფოთება“.

მწერი.

შენიშვნა:

ძლიერ კარგი იქნება, რომ ამის შემდეგ მოსაზრებანი საქმო შემოსავლის გაყოფის შესახებ წარედგინოს სამღვდლოების კრებას განსახილველად, და ჩვენის გამოცემის ფურცლებზე კი მათ ნაცვლად იბეჭდებოდეს წერილები საღმრთო, უფრო მეტად საყურადღებო, საკითხების შესახებ.

რედ.

ჩემს ოპონენტებს ქალ. ტფილისის დიაკონებს და მედავითნეებს.

(დასასრული *).

გადავიდეთ მედავითნეებზე და განვიხილოთ მათი მნიშვნელობა. ეხლანდელი მედავითნე ასრულებს ორს მოვალეობას: წამკითხავის და მკალო ბლისას. წამკითხავები გაჩნდნენ I საუკუნეში. იგინი ეხმარებოდნენ ღვთის მსახურებაზე და ეკუთვნოდნენ ეკლესიის კრებულს. მე-II-ე საუკუნეში მათ მიეცათ ნება ქადაგებისა საეკლესიო კრებებზე. რა მნიშვნელობა ქონდათ მათ მე-III-ე საუკუნის დასაწყისში, ეს სჩანს იმავე დროის მწერლის კომპოდიანის სიტყვებიდან: „თქვენ ხართ ხალხში ყველინი, — ეუბნება ის წამკითხავებს, — თქვენ ხართ ქრისტეს მნათობნი, გახსოვდეთ თქვენი ღირსება და ნუ დაივიწყებთ მას. მე-III-ე საუკუნეში ქადაგების თქმა დაევალოთ ეპისკოპოსს და მღვდელს, ამისთვის წამკითხავებმა დაჰკარგეს თავიანთი მნიშვნელობა და ჩაირიცხნენ ეკლესიის მოსამსახურეთა ჯგუფში. ამავე საუკუნის შუახანებში რომის პაპიმ კორნელიმ წამკითხავები მოაქცია ეკლესიის მეკარეთა და დამკრულველთა გუნდში. ამის შემდეგ წამკითხავები ვალდებულნი იყვნენ ცოდნოდან შექანიკური კითხვას. იმ დროიდან დაწყებული დღევანდლამდის წამკითხავებს სხვა არივითარი მნიშვნელობა არა ჰქონიათ ეკლესიაში ¹⁾.

*) იხ. „სასულ. მოამბე“ № 8.

1) „ჰენზ. საეპ. უწყ.“ № 2.

მგალობელნი, როგორც განსაკუთრებული წოდება, აღრე გაჩნდნენ ეკლესიაში. მათი თანამდებობის დაარსება გამოიწვია არა მარტო ღვთის-მსახურების წესების გაფართოვებამ, არამედ საქიროებამ გაეწიათ წინააღმდეგობა მწვალებელთათვის (გნოსტიკები, მანიქეველნი), რომელნიც, გალობის საშუალებით იზიდავდნენ ხალხს და ავრცელებდნენ თავიანთ ცრუ სწავლას, რადგანაც მგალობელნი საქირონი იყვნენ ეკლესიისთვის, ამიტომ შემდეგში ჩარიცხულ იქმნენ კრებულში. მე-IV-ე საუკუნეში მათ მიეცათ უფრო მეტი მნიშვნელობა და დაევალოთ დამორჩილებოდნენ საეკლესიო კანონებს.

რომ წერილი არ გაგრძელდეს, მოკლედ მოვსჯით სიტყვას. შემდეგში წამკითხავის და მგალობლის შოვალეობის შესრულება მიენდო ერთს პირს, რომელსაც ეხლა ჩვენ ვუწოდებთ მედავითნეს. რა არის ეხლანდელი მედავითნე? განა შეიძლება ითქვას იმაზე, რომ იგი არის „ყვავილი ხალხში, მნათობი ქრისტესი?“ „ჩვენი მედავითნეები,—ამბობს გაზ. „ცერკოვნი ვესტნიკი“, სრულიად გაუნათლებელი არიან, იგინი აკვირებენ კაცს საღვთისშეტყველო საგნებისა და საეკლესიო ისტორიისა უცოდინარობით ²⁾ კარგი მედავითნე ყოვლის უპირველეს არის კარგი წამკითხავი და მგალობელი; მხოლოდ შეგნებული და მოწიწებით კითხვა-გალობა შესაძლოა მარტო საღვთის შეტყვევლად ხადაგზე ჩვენი მედავითნეთა კონტინგენტსაკი უმეტეს ნაწილად სრულიად უსწავლელები ანუ სასულიერო სასწავლებლიდან და სემინარიის დაბალ კლასებიდან გამორიცხული მოწაფეები შეადგენენ. მედავითნეებად მიდიან ადვილი შრომის მოყვარენი, ზარმაცნი, გონებაგანუვითარებელნი. ყველა ეს გვაიძულებს ვიფიქროთ, რომ აწინდელ მედავითნეს არა აქვს და არც შეიძლება ჰქონდეს ცოცხალი ნათესაობრივი კავშირი სამრევლოსა, ტაძარსა და მღვდელთან.

მედავითნე შეტყვევით ითვლება სასულიერო წოდებაში; იგი არ არის ხელდასხმული, მწესდება მარტო „რეზოლიუციით“. მედავითნეების მოვალეობას ზოგიერთგან—უმეტეს ნაწილად ქალაქებში—ასრულებენ მგალობლები და მოყვარულნი საეკლესიო წიგნების კითხვისა, ე. ი. გარეშე პირნი. შეიძლება ამის შემდეგ ითქვას, რომ მედავითნე არის კრებულის საქირო წევრი? არა. მაგ., თბილისში ბევრგან მღვდლების მიერ დაქირავებულნი პირნი ასრულებენ მედავითნის მოვალეობას. ყურადღების ღირსია ის გარემოება, რომ ნებით დაქირავებული მედავითნენი უფრო მუყაითნი და ერთგულნი არიან, ვიდრე მთავრობის მიერ განწესებულნი. ეს ასეც უნდა იყოს. რადგანაც დიაკონებს და მედავითნეებს ნიშნავს მთავრობა, ამიტომ იგინი ამაყად ექცევიან მღვდლებს, არ ემორჩილებიან და ხშირად კიდევ უჩივიან. იშვიათია ისეთი კრებული, მეტადრე თუ დიაკონი ურევია, რომ იქ სუფევდეს მშვი-

²⁾ № 28—1904 წ.

ნება დახშულნი და საჩივრის მოყვარენი, რომ მღვდლის შეცდომებს „ქრონოლოლიურის“ რიგით უბის წიგნებში იწერენ, რათა, თუ ვინიცოხა გარემოებამ მოითხოვა, მთავრობას დასაბუთებული საჩივრის ქალაქი წარუდგინონ. ფრიად სამწუხარო მოვლენაა ეს. ზოგიერთი დიაკონ-მედავითენი ისეთს შთაბეჭდილებას ახდენენ, თითქოს განგებ მზვერავებად იყვნენ მღვდლებთან მიჩემებული. მღვდელი მ. კომერიციკი სწერს ვაზ. „პოლტავ-შინაში“ (№ 10 - 1905 წ.): „მედავითენე არის შინაური მტერი, მიჩემებული მღვდელთან კონსისტორიის მიერ“³⁾. ჩვენმა დიაკონ-მედავითენებმა აშკარად დაამტკიცეს 1905 წ. 12 დეკ. სამღვდლოების კრებაზე, ის, თუ როგორ ექცევიან ეკლესიას: აი რას სწერს ამის შესახებ ბ. მჭირი: „სამღვდლოებას 12 დეკემბრის კრებაზედ უსათუოდ და ყოველივე დაბრკოლების მიუხედავად უნდა აერჩია დელეგატები, რა ფასშიაც უნდა დაჯდომე ეს არჩევნები, რადგანაც საქართველოს სხვა და სხვა მხრიდან დელეგატები უკვე ჩამოსული იყვნენ და თბილისის დელეგატების არჩევას უცდიდნენ, შობის დღესასწაულები და რკინის გზის გაფიცვა ახლოვდებოდა და საქირო იყო საქმის ყოველნაირად დაჩქარება, ხოლო ამავე დროს დიაკონები და მედავითენები დაჟინებით გაიძახოდნენ, დაუყოვნებლივ დააკმაყოფილეთ ჩვენი მოთხოვნებიანი, თორემ დელეგატების არჩევამი მონაწილეობას არ მივიღებთ და ამ საათიდან გაფიცუებითა“⁴⁾. ამ სიტყვებს განმარტება აღარ ეჭირვება.

12 დეკემბრის კრებას ჩვენც დავესწარიით. მან მოახდინა ჩვენზე გულშემაწუხებელი შთაბეჭდილება. სწორეთ იმ დღიდან დავრწმუნდით, რომ დიაკონ-მედავითენებს არა აქვთ ეკლესიასთან ნათესაობრივი კავშირი. ცალკე ორგანიზაციის დაარსებით⁵⁾ მათ დაამტკიცეს, რომ იგინი სულიერად არ ეკუთნიან ეკლესიის კრებულს. თუ ამას ჩვენ მივუმატებთ დიაკონობის და მედავითენობის მნიშვნელობის დაცემას, მაშინ ცხადათ დავრწმუნდებით, რომ მათი არსებობა მეტია. ჩვენ გვჯერა, რომ განახლებული ეკლესია უარს ჰყოფს ძველებურს „ანგელოზებს“ და „წინასწარმეტყველებს“. „მნათობნი“ ქრისტესნი და „ყვაილნი ხალხში“ იქმნებიან მხოლოდ ხუცესნი, მქონებენი საკუთარის მახვილი „ყურებისა“, შორსმჭვრეტი „თვალებისა“ და უანგარო „ხელებისა“.

მღ. ი. ჯაში.

³⁾ „პოლტავ. საგვ. უწყ.“ № 5.

⁴⁾ „სასულ. მოამ.“ №№ 23—24—1905 წ.

⁵⁾ იხ. „სასულ. მოამბე“ № 5—1906 წ.

რა გვეჭირება?

(შენიშვნები სოფლის მღვდლისა)

რა მდგომარეობაში იმყოფება ამ უკანასკნელ დროს ჩვენი სამღვდელოება, ცოტად-თუ-ბევრად ყველასათვის ცხადია. ის ხალხი, რომელიც თექვსმეტი საუკუნის განმავლობაში სულის სამაგალითო სიძლიერით და თავდადებით იბრძოდა თვისი სარწმუნოების დასაცველად და რომელიც დიდის ხნის განმავლობაში თანაგრძობით ვაყრდობდა სარწმუნოებრივ სიწმიდეთა და სამღვდელო წესებს, დღეს ყოველსავე ამაზე გულაცრუებულია. რამ მოუშადა ნიადავი ამ მოვლენას, რა წამალი დაედება მას ნორმალურ კალაპოტში ჩასაყენებლად? აი ის საკითხი, რომელიც ითხოვს მიუდგომელს, ღრმად ჩახედულს და გულ-წრფელს ანგარიშს. შევვებით ამ საკითხის გამოკვევას, რამდენადაც ეს შეგვიძლია, — მხოლოდ მოკლედ ვილაპარაკებთ.

მართალია, პროპაგანდა პრინციპიალურად შეეხო სარწმუნოებას, უარყო სამღვდელო წესები, მაგრამ ხალხის უმრავლესობას რომ სარწმუნოებრივ ზნეობრივი წარმოდგენა განვითარებული ჰქონოდა, სცოდნოდა ქრისტიანობრივი სარწმუნოების შინაარსი, სული და გული, მაშინ სხვა იქნებოდა. მაშინ ხალხი ადვილად მიხვდებოდა ნამდვილ საჭიროებას, ნამდვილ აზრს სარწმუნოებრივი ძაძრეობისას, სტიქიურ ძალასაც არ მიმართავდა, და სარწმუნოების წინააღმდეგი პროპაგანდაც ფეხს ვერ მოიკიდებდა. ზოგნი ამბობენ „ხალხმა შეიგნო და ამიტომაც უარყოფს სარწმუნოებრივ-ზნეობრივ მოთხოვნებს, საეკლესიო და სამღვდელო წესებსაც“. მაგრამ ეს ასე არ არის. პირიქით, ხალხს ეს სარწმუნოებრივი უცოდინრობით მოდის. განათლების რომელ საფეხერზედაც უნდა იყვეს ხალხი, მისი უმრავლესობა სარწმუნოებას ვერ შეეღწევა: ამას გვიმტკიცებს ისტორიული მეცხიერება...

წინედ ხალხს აკმაყოფილებდა სარწმუნოების მარტო გარეგანი მხარე, წირვა-ლოცვა, სამღვდელო წესების ასრულება. მაგრამ ის დრო წავიდა. ცხოვრება გართულდა, მრავალმხრივ გაღიშალა, ხალხს წინ წამოუყენა მრავალ გვარი სარწმუნოებრივ-ზნეობრივი საკითხი, გაუჩინა ახალი მოთხოვნები. ამიტომაც აღარ ეყო მარტო წესების ასრულება. ხალხი კარგი ხანია საჭიროებს სარწმუნოების შინაარსის ქრისტიანობრივი მოძღვრების შეგნება-განვითარებას. სამღვდელოებაც წინადაც უნდა მიმხვდარიყო ხალხის ამ საჭიროებას და დაეკმაყოფილებია იგი, თორემ ახლა ყურის მოყრუება მაინც აღარ შეიძლება. საქმე ის არის, რა პირობებში მოახერხებს ამას? —

მაშინ, როდესაც თითონ არის განვითარებული, ესმის იდეალი თავის დაზღვევას, გათვალისწინებული აქვს მიზანი თავის სამსახურისა, თვალყურს ადევნებს თანამედროვე ცხოვრებას, ესმის მისი სიღვივარე და შეუძლია პასუხი გასცეს მათ.

ამიტომაც ჩვენ წინდა წინ უნდა გველონა რაში, რომ ამგვარი მღვდლები გვეყოლოდა, არა მარტო ქალაქის სამრევლოებში, არამედ სოფლებშიც. დღევანდელს პირობებში კი, როდესაც ასე გამწვავებულია მდგომარეობა, როდესაც თითონ ცხოვრება ითხოვს სამღვდლო ასპარაზზე განვითარებულს, მტკიცე რწმენისა და ზნეობის, იდეალური მიმართულების კაცებს, კიდევ უსწავლელს პირთა კურთხევა მღვდლებად, სრული წინაუხედაობა იქნება, და დიდი დანაშაულიც საქართველოს ერისა და ეკლესიის წინაშე. განა, როდესაც ასეთ ცოდნას და უფლებას მოკლებული პირები მეცადინობენ მღვდლობა იშოვონ, სამსახურის მაღალ იდეალებით არიან გამსჭვალული?

— „ღარიბი კაცი ვარ, წვრილი ცოლშვილის პატრონი, თავის რჩენის სხვა წყარო არა მაქვსო“, და სხვა ამგვარი საფუძვლებით ასაბუთებენ თავიანთ თხოვნას ეს პირნი. ხალხიც დღეს სამღვდლოებას ჰკიცხავს იმისთვის, რომ ის მეტად გატაცებულია ნიეთიერი მხრით და დავიწყებია მაცხოვრის სიტყვები: „არა პურითა ხოლო ცხოვნდების კაცი“...

ექვს გარეშეა იგიც, რომ დღევანდელს ჩვენს სასულიერო სკოლებს დიდი ნაკლი აქვს—მათში სწავლა მიღებულითა აკლიათ იდეალური მიმართულება, მათაც ვერ უსახელებიათ თავი, მაგრამ, სანამ ჩვენი ეკლესია დამოუკიდებლობას მოიპოვებდეს, სანამ ეროვნულ სკოლებს დაიარსებდეს და თანამედროვე ცხოვრების მოთხოვნილებათა თანახმად მოაწყობდეს სწავლებას, მანამდე მთლად უსწავლელს ის უნდა დაუყენოთ წინ, ვისაც არსებულ სკოლებში მიუღია სწავლა. სწორედ ასე იქცეოდა განსვენებული ყოვლად-სამღვდლო იმერეთის ეპისკოპოსი გაბრიელი.

მაგრამ რა ხდებოდა მის მახლობლად ამ ათიოდე წლის წინად, ჩვენ ამ ამბავს აღარ გამოუდგებით ახლა, ვინაიდან საესებით მისი დასურათება რომ შეეძლოთ, ბექდვითი სიტყვის ვითომ და თავისუფლება დღესაც არ მოგვეცემს ნებას. სულ ათიოდე წლის განმავლობაში იმდენი მღვდლის ადგილი დაიკალა, რომ ცხოვრების ნორმალური მსვლელობის დროს ერთს საუკუნეშიაც არ მოხერხდება. ყველა ამ ადგილებზე ეკურთხენ უღირსი კანდიდატები, საშუალო სასწავლებელში სწავლა-მიღებულებს კი უარს ეუბნებოდნენ.

საქმე იმაშია რა ზედ გავლენა უნდა მოიპოვონ მრევლზე მღვდლობის ხარისხის მიღებით ისეთმა პირებმა, რომელთაც ერის კაცობაშიაც არ ჰქონიათ ნდობა დამსახურებული, ერის კაცობაშიაც არ ეკითხებოდნენ ქუასა და ზნეობრივის მხრითაც ათვალწუნებულნი იყვნენ; — თვით სო-

ფლის უსწავლელი გლეხიც კი ამჩნევს, რომ უსწავლელი და მოუშადებელი მღვდლობას მხოლოდ მოხერხებით და შუაეკაცების დახმარებით აღწევს ან თითონ ასეთმა მღვდელმა როგორ უნდა შეხედოს სამღვდლო ასპარეზს, თუ არა როგორც თავის რჩენისა და დანახარჯის ასანაზღაურებელს წყაროს! ამ გარემოებამ დასცა სამღვდლოების ავტორიტეტი, ნდობა, ზედგავლენა. მან შეუწყო ხელი სამღვდლოებასა და სამწყსოს შორის განხეთქილების ზრდას, და დაჩქარა იგი.

რა ვქნათ მაშინ თუ ადგილი დაიცალა, ხოლო შეგნებული მთხოვნელი არ არის, ან არ ნდომობს მღვდლობას? პირველად სამღვდლოებამ უნდა ყოველი ღონე იხმაროს და მოსპოს ის დაბრკოლება, რის გამოც აღარ ნდომობენ მღვდლობას. ამის გარდა ყოველს ათს სამრევლოში მოიპოვება სამი ან ოთხი შტატს გარეთ მყოფი მღვდელი, რომელთაც თავისუფლად შეუძლიათ მღვდლის თანამდებობის ასრულება. მაშასადამე, შესაძლებელია კარგახანს გავაჩეროთ დაცლილი ადგილი ღირსეულ კანდიდატის მოძიებაში. დასასრულ, შეიძლება ზოგი შტატის ეკლესიები სრულიადაც გავაუქმოთ. მაგრამ ამაზედ შემდეგ მოვილაპარაკებთ სხვა საკითხთან ერთად.

მღვდელი დიომ. ჩხაიძე.

საჟურნალდგომოდ საქართველოს სამღვდლოებისა.

მოუცლელობის გამო მარტო დღეს ვადავავლე თვალი „Церковныя Вѣдомости“-ს ამ წლის ზოგიერთ ნომრებს და მთლად სახტად დავრჩი, როდესაც გავიცანი ხსენებული ჟურნალის მეცამეტე და მეთოთხმეტე ნომერში მოთავსებული წერილი საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალობის შესახებ. ვითომდა ქართველი სოფლის მღვდელი სწერს: „საქიროა ნამდვილად დღეს ჩვენთვის ავტოკეფალია, სასარგებლოა იგი, თუ ეს კითხვა ხელოვნურადაა წამოყენებული არეულობის წყალობით? ნუ თუ რუსებს სჯერათ, რომ ავტოკეფალია სურთ ქართველ მღვდლებსა და ერს? დაეჯეროთ უწმიდესი სინოდი მიაქცევს ჟურნალდგომას საქართველოს სამღვდლოების ამ მოგონილ და არა ნამდვილ სურვილს? თუ მართლა დაიჯერა და ამით საქართველოს ეკლესია ჩააყენა უბედურსა და მწარე გარემოებაში, სინოდი პასუხს არ აგებს ამაზე მსოფლიო ეკლესიის საშუაგროს წინაშე?..“

„ზომიერების მიმდევარ ქართველ მღვდლებს არ გვესაქიროება არავითარი ავტოკეფალობა... ჩვენ მუდამ დღე ვლოცულობთ ეკლესიათა ერთობისათვის და არა განყოფისათვის, ქრისტიანობა უმაღლესია, ვიდრე ეროვნული ვიწრო ფარგალი, ქრისტიანობისათვის „არა არს მონება... ყველანი

ერთ ვართ ქრისტე იესოს შიერ“ (გალატ. 3, 28). ჩვენ ღრმად გვწამს, რომ აღსრუ-
 ლდება მაცხოვრის სიტყვები: „და იყვნენ ერთ სამწყსო და ერთ მწყემს“...

ამ გვარად, მოყვანილი წერილის ავქსონს რომ დავეუჯეროთ, გამოდის,
 რომ კითხვა საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის შესახებ წამოუყენებია
 ქართველი სამღვდლოების სულ მცირედ ჯგუფს წინამღვდემავე სამღვდე-
 ლოების დიდი უმეტესობის იმ შეგნებული და ბეჯითი რწმენისა, რომ სამ-
 შობლო ეკლესიის განთავისუფლება, ავტოკეფალობა არამც-თუ არაფრის
 მაქნისია, პირიქით დამღუპავი, უბედურობის მომასწავებელი საქმეა და, რა-
 საკვირველია, ამის გამო სამღვდლოება არც ყოფილა და არც დღეს არის
 მისი მომხრე. თქვენ თითონ ბძანეთ, რა უნდა იფიქროს ამ წერილის შემდეგ
 უწმიდე მსინოდმა ჩემს ნამუსსა და პატიოსნებაზე, როდესაც სიტყვით და
 წერილობით ვარწმუნებდი მას, — სინოდს, რომ ავტოკეფალიას თხოულობს
 საქართველოს სამღვდლოება, ესაა შეურყეველი რწმენა სამღვდლოებისა,
 ვერა-გვარი ქვეყნიური ძალა ვერ ამოფხვრის ამ რწმენას სამღვდლოების
 გონებიდან, არა-გვარ კომპრომისებზე არ გასცვლის იგი ამ რწმენას და,
 თუ საქირო იქნება, არც არავითარ მსხვერპლს არ დაერიდება-მეთქი ამ გუ-
 ლითადი საწადელის განხორციელებისთვის და სხვა!.. ბძანებთ — არც უნდა
 გელაპარაკათ მაგგვართ, რადგან აღქურვილი არ იყავით სამღვდლოების
 ვეჭილობითო! დიად! სამღვდლოებას არ დაუვალება და არც მოუნდვია
 ჩემთვის მისი სახელით დაცვა ავტოკეფალიისა სინოდის წინაშე, მაგრამ გა-
 ნა საქირო-ლა იყო კიდევ ჩემთვის რაიმე ვეჭილობა სამღვდლოების მხრით
 შემდეგ იმ ვრცელი, დასაბუთებული და მედგარი პეტიციებისა, რომლები-
 თაც სამღვდლოებამ მიმართა სინოდს შარშან? პირველად ამ საგნის შესახებ
 გაიგზავნა 1905 წელს მარტში იმერეთის სამღვდლოების პეტიცია, მას ვა-
 ჰყვა თან აპრილში გურია-სამეგრელოს ეპარქიის სამღვდლო ბისა და, ბო-
 ლოს, ნოემბერში, ქართველი მღვდელთმთავრებისა ეს პეტიციები მოისახრა
 და შეიმუშავა მთელმა სამღვდლოებამ, მას ძალის დამტანი და დამზადებელი
 არავინ ჰყოლია, საკუთარი სურვლით დ, ნებაყოფლობით დაფარა მან პე-
 ტიციები ხელის მოწერით და ამაზე უდიდესი, ამაზე უფრო ცხადი საბუთი
 აღარ იყო ჩემთვის საქირო: სწორეთ ამან გამაბედვინა სინოდში სიმღვდლო-
 ების სხედლით გაბედულად მსჯელობა ავტოკეფალიის შესახებ.

მივაქცევ საქართველოს სამღვდლოების განსაკუთრებითს ყურადღებას
 შემდეგ გარემოებას: ეს პირველი მაგალითი არაა რუსულ პრესაში იმ აზრის გამ-
 თქმისა, რომ საქართველოს სამღვდლოებას არ სურს და არც უთხოვია მთა-
 ვრობისათვის ეკლესიური ავტოკეფალიაო; მას აზინებენ, ატყუებენ, მისი სახე-
 ლით სარგებლობენ და სთხზავენ სიცრუით აღვსილ პეტიციებს სხვა-და სხვა ბო-
 როტი მიმართულების პირებო. ამაზე მეტად სამღვდლოების გალანძღვა,
 ჩემის აზრით, წარმოუდგენელია. სიჩუმე ამ შემთხვევაში დანაშაულად უნდა

ჩეთვალოს სამღვდლოებას, მან დაუყოვნებლივ უნდა გამოოსტქვას, რომ თავის სახელს არავის არ ათელვინებს, არავის აპატივებს, რომ მის მაგივრათ, მისი სურვილის წინააღმდეგ, მის გაუგებრად და ნება დაურთველად სწერონ პეტიციები ავტოკეფალიის შესახებ და, თუ ეს საგანი წამოყენებულთა დღესა, თუ ამის შესახებ ბევრი რამ დაიწერა და იწერება დღეს სამღვდლოების სახელით, ე' მოხდა და ხდება ამ წოდების ნება ყოფლობით, მისი სურვილით, ამით სამღვდლოება გამოოსტქვამს თავის რწმენას, თავის ერთგულობას ქრისტიანობისადმი, სახარების მაღალი მოძღვრების მართებულ შეგნებას. ასეთი განცხადება ააცდენს სამღვდლოებას მომავალში მოსალოდნელ შეურაცხყოფას ბექდვითი სიტყვის საშუალებით, დამიხსნის პირადად მე იმ საზიზღარი და ღირსების შემბლაღავი ბრალდებისაგან, რომ ვითომც ბოროტი განზრახვით შეცდომაში შემყავდა სინოდი, როდესაც სამღვდლოების სახელით ვიცავდი ავტოკეფალიას, გაუადვილებს, როგორც კავკასიის ადმინისტრაციას. ისე სინოდს ავტოკეფალიის ჩვენდა სასურველად გადაწყვეტას და გამოარკვევს, ვინაა დღეს ჩვენში მომხრე ან მოწინააღმდეგე ამ კითხვისა.

ნათქვამის განხორციელება შეიძლება მოხდეს ამ გვარად: ყოველი ბლალოჩინი დაიბარებს თავის ოლქის სამღვდლოებას, გააცნობს მას მოყვანილი წერილის შინაარსს და სხვებსაც მის მსგავს, ბოლოს სამღვდლოების სრული თანხმობით, გარეშე ყოველი ძალდტანებისა, თანახმად მღვდლების სეინიდი-სისა, დამსწრენი აღგენენ დაახლოვებით ამისთანა შინაარსის ოქმს: ჩვენ ქვემოთ ამისა ხელის მომწერნი ამით ვაცხადებთ, რომ პეტიციით ვთხოულობით და დღესაც მტკიცედ მოვითხოვთ ჩვენი სამშობლო ეკკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენას. იმ გვარი შინაარსის წერილები, საქართველოს ეკკლესიის ავტოკეფალიის შესახებ, როგორც არის, მაგალითად ამ წლის „Церковныя Вѣдомости“ ს მეცამეტე და მეთოთხმეტე ნომერში მოთავსებული, ჩვენ მიგვაჩნია საზიზღარ პასკვილებად. ოქმები, შემდეგ ბლალოჩინის შემოწმებისა, უნდა გავზავნილ იქმნენ საქართველოს „სასულ. მოაზი“ — სადა „მწყემსი“-ს რედაქციებში, რომლებიც, რა კითხი უნდა, თავის დროზე გამოაქვეყნებენ ყვილაფერს ამას და მით დაუყოვნებ პირს საქართველოს სამღვდლოების ძვირად მახსენებლებს. ვთხოვ დანარჩენ ქართულ ყოველდღიურ და კვირეულ გამოცემებს გადაბეჭდონ ეს წერილი. („მწყემსი“ № 8.)

ლეონიდი, ეპისკოპოსი იმერეთისა.

რას სჭირდება საქართველოს ეკლესიას?

(გაგრძელება *)

III

წინა თავში ჩვენ გავარკვეეთ, რომ აუცილებლათ საჭიროა შეიცვალოს მღვდლისა და დიაკვნის გამწესების წესი: მღვდელსა და დიაკვნს თვითონ მრეკლე უნდა ირჩევდეს და არა ექსარხოის გინდ ეპისკოპოსი და მათი კანცელარი, როგორც ეს დღესაა.

განვიხილოთ ახლა კრებულის წევრთა **გასამართლების** წესი. ვთქვათ, მღვდელი მრევლს უდიერათ ექცევა, მოვალეობას წესიერათ არ ასრულებს, მღვდელმოქმედების შესრულებაში ფულს ბევრსა სთხოვს, უზნეო ცხოვრებას ეწევა და სხვა.

როგორა ჰფიქრობთ? შეუძლია თუ არა მრევლს, ასეთი „მოდღვარი“ ადვილათ მოიშოროს?

რასაკვირველია, არა...

და აი ამისი მიზეზი.

დღევანდლის წესით, რომელსაც, როგორც სხანს ბორჯომის ხეობლები ძლიერ სუსტათ იცნობენ, სამღვდლო პირზე საჩივრის შეტანა შეიძლება მხოლოდ სასულიერო მთავრობის სახელზე, სხვა არც ერთი დაწესებულება ამგვარს საჩივარს არ მიიღებს. უახლოესი სასულიერო მთავრობა კი არის ეპისკოპოსი ან ექსარხოისი. მაშასადამე, როცა მრევლი მღვდელზე უკმაყოფილოა, საჩივარი იმავე ეპისკოპოსს უნდა მიართვას, რომლისაგანაც ის მღვდელია გამწესებული. რასაკვირველია, ეპისკოპოსი ეცდება თვის მიერ არჩეულსა და გამწესებულ მღვდელს სახელი არ გაუტეხოს, რადგან, თუ ასე არ მოიქცა, თვითონაც ნდობა დაეკარგება ხალხის თვალში, ერთი სიტყვით, ეპისკოპოსი ყოველ ღონეს იხმარს, სამღვდლო პირის „ღირსება“ დაიცვას.

ამას ძლიერ ხელს უწყობს თვით საქმის გამოძიების წესიც. ამ წესის ძალით სასულიერო პირის (მღვდლის ან მედავითნის) ყოველგვარ საქმეს იძიებს იმავე ეპისკოპოსის მიერ დანიშნული „სასულიერო გამომძიებელი“, რომელიც უსათუოთ მდგაფლავანია. ხშირი ყოფილა ისეთი მაგალითი, რომ საქმე, რომლის გულისთვისაც სისხლის სასამართლო დამნაშავეს უსათუოთ სასტიკ საჯელს გადაუწყვეტდა, „სასულიერო გამომძიებლის“ ხელში ბევრჯერ სრულიად უმნიშვნელო „შეცდომად“ ან „დაუდევრობად“ გადაქცეულა, ხოლო ზოგჯერ სრულიად ჩაფუჩჩებულა და მოსპობილა...

ეს ძალიან კარგათ იციან იმ პირებმა, რომელთაც თვითონ გამოუც-

*) იხ. „სასულიერო მოამბე“ №8.

დიოთ, თუ რას ნიშნავს „სასულიერო სასამართლოსთან“ რაიმე საქმის დაქტრა...

ასეთია დღევანდელი წესი, რომელსაც, თავისი უფიცობის გამო, ასე ძლიერ შესტრფიან ბორჯომის-ხეობელი ქართველები.

ახლა ვნახოთ, რა ცვლილებას გვპირდება ამავე წესის შესახებ ჩვენი სამღვდლოების დელეგატების მიერ შემუშავებული პროექტი: ვის ანდობს იგი კრებულის წევრთა (მღვდლისა და დიაკონების) წინააღმდეგ რაიმე დანაშაულის გამო საქმის აღძვრას, გარჩევასა და გადაწყვეტას?

პროექტის სიტყვით, „კრებულის წევრთა უთანადო მოქმედებისა და ცუდი ყოფაქცევის“ შესახებ საჩივრის აღძვრას ანუ იწყებს „სამრევლო კრება“, რომელიც შესდგება სამრევლოში მცხოვრებ ყველა სრულწლოვან მორწმუნეთაგან სქესის განურჩევლად, მაშასადამე თვითონ ხალხი (§ 21 მუხლი — ე). ცხადია, როცა სამრევლო კრება საჩივრის აღძვრას განიძრახავს, წინდაწინვე ეცდება სამღვდლო პირის დანაშაულის შესახებ ნამდვილი ცნობები შეპკრიბოს; უამისოთ ვერც საჩივრის დაწყებას მოახერხებს. ამ გვარათ, საქმის თავდაპირველი გამომიყვან თვითონ მრევლის ხელში იქნება.

გავყვეთ ქვემოთ.

პროექტის თანახმად, სამრევლო კრება საჩივარს წარუდგენს ან საოლქო საბჭოს და კრებას, ან საქმაჩქიო კრებას, გინდ საქმაჩქიო საბჭოს. (იქვე § 21, მუხლი — ე).

ვისგან შესდგება ეს ორი უკანასკნელი დაწესებულება?

„საეპარქიო კრება შესდგება 90-ის წევრთაგან, რომელთა შორის 30 სამღვდლოების წარმომადგენელია და 60 მოწმუნებებისა (ერისგანებისა)“ (§ 14).

ხოლო საქმაჩქიო საბჭოში „შედის 6 წევრი, რომელთაგან 2 ეპარქიის სამღვდლოების წარმომადგენელია და 4 მოწმუნეთა წარმომადგენელი“ (§ 15).

ამგვარათ, თვით ხალხის მიერვე არჩეულ პირთა თანადასწრებით და მონაწილეობით, აი რა წესით უნდა ირჩეოდეს ყოველ საკრებულო წევრის საქმე. კრება, და არა ებისკოპოსი და მის მიერვე დანიშნული სასულიერო გამომძიებელი, აი ვინ უნდა არჩეულს და გადასწყვეტდეს, პროექტის შემდგენელთა აზრით, ყოველ საჩივარს, რომელიც სამღვდლო პირს შეეხება.

ასეთია ის რადიკალური ცვლილებანი, რომელთაც საქიროდ რაცხს ჩვენი სამღვდლოების დელეგატთა კრება. ასეთია თვით სამღვდლოების მიერვე წარმოყენებული რეფორმა.

და მართლა ბორჯომის-ხეობელებივით დებრმავებულნი უნდა იყოს კაცი, რომ ამ წმინდა დემოკრატიულს რეფორმას ზიზღი და უნდობლობა გამოუცხადოს, დღემდე არსებული სასულიერო-ბიუროკრატიული წყობილება კი სატრფიალოდ დაისახოს.

ერისგანი.

(შემდეგი იქნება)

სინდისისა და ეკლესიის თავისუფლება ბიზანტიის იმპერიაში *).

IV

ს ა მ ა რ თ ა ლ ი .

ჩვენ უკვე ვიცით, თუ როგორის სიბრთხილით ექცეოდა იმპ. კონსტანტინე I დიდი საეკლესიო სამართალს: „მე, ალამიანს, არა შემიძლია, — ეუბნებოდა იგი კრების მამებს, — ისეთი საქმეები მოვიმინო, სადაც ბრალმდებელნიცა და ბრალდებულნიც მღვდლები არიანო“. — ვიცნობთ აგრეთვე მე-IV მსოფლიო კრების მამათა გარდაწყვეტილებასაც, რომლის ძალითაც ყოველი საქმე, რომელიც მღვდელმთავრებს შეეხება, უსათუოთ საეკლესიო კანონთა უნდა გაიჩქეს და არა საიმპერატორო წესდებით. — სამწუხაროთ იმპერატორები ყოველთვის ვერ იცავდენ ამ წესს. მოვიყვანთ რამდენსამე მაგალითს.

საეკლესიო „სასჯელთა“ შორის ყველაზე უდიდესია შეჩვენება-განკვეთა, რომელსაც ეკლესია მხოლოდ ისეთი ცოდვილების შესახებ ხმარობს ხოლმე, რომელთაც არა სურთ თავი ი ცოდვა აღიარონ და ეკლესიის ხელმძღვანელობას დაემორჩილონ. ამნაირი განკვეთა გრძელდება მხოლოდ მანამდის, სანამ შეჩვენებულა წევრი არ შეინანებს და თავისი სურვილით არ დაუბრუნდება ეკლესიას. ამ სასჯელის მიზეზია მხოლოდ საეკლესიო ხასიათის დანაშაულობანი; მიზანი კი მარტო ზნეობრივი გასწორებაა, და არა დასჯა დასჯი სათვის, გინდა სამაგიეროს მიკება, შედგავდაც მას მოკცება ხოლმე მხოლოდ საეკლესიო და სარწმუნოებრივ უფლებათა დრავებითი შეზღუდვა (მაგალ., განკვეთილს აღარ შეუძლია საეკლესიო კრებას დაესწროს, ზიარება მძიდოს და სხვა), და არა რაიმე ნივთიერის გინდ პოლიტიკურ და სოციალურ პრივილეგიების ჩამორთმევა. შეჩვენების წარმოთქმა შეუძლია მხოლოდ საეკლესიო კრებასა და საეკლესიო იერარქიას. ბიზანტიაში კი ამ საქმეს ზოგჯერ იმპერატორები ითვისებდენ ხოლმე ასე მოიქცა, მაგალითად, იმპერატორი რომან I ელი (+915 წ.), რომელმაც თვითონ შეადგინა და გამოაქვეყნა შეჩვენების ბარათი (ანათემატრიზმები*), რომელშიაც თანაბრათ „ანათემას“ უძღვნიდა ყველა შეთქმულ — აჯანყებულებსა და აგრეთვე იმ მღვდლებს, რომელნიც ამ აჯანყებულთაგან აღსარებას მიიღებდენ.³⁹⁾ კიდევ უფრო შორს წავიდა იმავე საუკუნეში იმპერ. იოანე ციმისხი (969—997 წ.), რომელმაც სულ უბრალო ექვის გამო პატრიარქს (ბასილის) კათედრა ჩამოართვა და თვითონ პატრიარქი, საეკლესიო კრების დაუკითხავათ, მონასტერში

*). იხ № 7 „სას. მოამბისა“ 1906 წ.

³⁹⁾ П. Срттенский—Критический анализъ главн. ученій объ отношеніяхъ между церк. и государствомъ. Москва. 1877 г. стр. 60.

ჩამწვედია. ⁴⁰⁾ ისტორიას სხვაც ახსოვს ამგვარი მაგალითი, მაგრამ ბიზანტიის იმპერატორთა დასახასიათებლათ, ვგონებთ, ესეც საკმაო უნდა იყოს.

V

იერარქია.

პირველი სამი საუკუნის განმავლობაში საეკლესიო თანამდებობის პირებს მთელი ადგილობრივი ეკლესია ანუ საზოგადოება ირჩევდა. ⁴¹⁾ მას შემდეგ კი, რაც ქრისტიანობა ბიზანტიის იმპერატორებმა სახელმწიფო სარწმუნოებად გამოაცხადეს, ამ წმინდა დემოკრატიულ წესს ერთი ახალი ჩვეულებაც მიემატა, სახელდობრ, არჩევნებში საერო მთავრობის მონაწილეობა.

მილანის ედიქტი ერთი წლის გამოცემულიც არ იყო, რომ აფრიკის ეპისკოპოსებმა კონსტანტინე-იმპერატორს თხოვნით მიმართეს: კართაგენის მღვდელმთავარი ცეცილიანი არ მოგვწონს და სხვა, ჩვენ მიერ არჩეული მაიორინი დაგვიშტკიფო. იმპერატორმა, რასაკვირველია, თხოვნა არ გაუწილა და სწრაფათ მოახდინა განკარგულება, რათა ორგან გაემართათ საეკლესიო კრება: ჯერ რომში და მერე არელატში. ამასთანავე იმპერატორმა თვითონვე უჩვენა, თუ სახელდობრ რაჟეფი ეპისკოპოსები უნდა დასწრებოდნენ ამ კრებებს და რამდენა მღვდელი შეეძლოთ თან ეახლებიათ.

ეს ფაქტი ნათლათ გვიჩვენებს, თუ რა შორსაც შეუტოპავს საერო მთავრობას იმ თავითვე საეკლესიო საქმეების „ხელის შეწყობაში“, თუმცა სიმატლე მოითხოვს შევნიშნოთ, რომ პირადათ იმპერატორი კონსტანტინე ძლიერ ფრახილათ ექცეოდა მღვდელმთავრების არჩევს საკითხს; ამ საქმეში იგი უფრო შორიდან ხელმძღვანელობას სჯერდებოდა, ვინემ თვით არჩევნებში ჩარევას. „ეს საქმე ახლათ ქვევსზეა დამოკიდებული“, - სწერდა იგი პირველი მსოფლიო კრების შემდეგ ნიკომიდიელ სამწყსოს და ურჩევდა მართლმადიდებელი მღვდელმთავარი აერჩია. ⁴²⁾

სამაგიეროთ, სულ სხვაგვარ დატრიალდა საქმე, როცა კონსტანტინეს შემდეგ სამეფო ტახტი არიოზის მიმდევარმა კონსტანციმ დაიჭირა. სხვათაშორის განიდევნა ალექსანდრიიდან ცნობილი მამა ეკლესიისა წმ. ათანასე ალექსანდრიელი, რომლის ადგილიც იმპერატორის განკარგულებით არიანელ გრიგოლს გადაეცა. ცხადია, ამისთანა თავხედობას არ შეეძლო ეკლესიის მზრივ

⁴⁰⁾ Ibidem, стр. 60—61.

⁴¹⁾ იხ. ჩვენი წერილი: „სინდისისა და ეკლესიის თავისუფლება“ (==საქ. სასულ. მოამბე“ 1906 წ. №1—2, გვ. 15).

⁴²⁾ იხ. Дѣянія Всел. соборовъ, т. I, стр. 201 (Послания имп. Константина къ никомидиѣцамъ противъ Евсевія и Θεогноста).

სამართლიანი პროტესტი არ გამოეწვია; და აი, მართლაც, ვხედავთ, რომ ათანასესთან ერთად მის სასარგებლოდ და ეკლესიის თავისუფლების დასაცველათ, იმპერატორის წინააღმდეგ ხმას იმაღლებს რომის პაპი იულიოს: „სად ნახულა იმისთანა საეკლესიო კანონი, სად მოიპოება იმისთანა სამოციქულო გარდამოცემა, რომ მაშინ, როცა ეკლესია და ამოდენა მღვდელმთავრები ალტაცებით შეჰყურებენ ათანასეს, მის ადგილას ვიღაცა უცხოა და ყველასათვის უცნობს ადამიანს აგზავნიო, რომელიც იქ არ მონათლულა, რომელსაც ხალხი ვერ იცნობს და რომელსაც არც მოქალაქეები, არც მღვდლები და არც მღვდელმთავრები არ თხოულობდნო“ — სწერს იგი იმპერატორს კონსტანტინს. ამავე დროს ეკუთვნის, სპეციალისტების გამოკვლევით, ეგრეთ წოდებულის „მოციქულთა მე-30 კანონის“ შედგენაც, რომლის ძალითაც უსათუოთ კათედრა უნდა წაერთვას იმ მღვდელმთავარს, რომელიც საერო მთავრობის დახმარებით მიიღებს სამსახურს. ⁴³⁾

იმპერატორებისაგანვე იყვენ დანიშნული კონსტანტინოპოლის კათედრაზე სხვა და სხვა დროს: ნექტარი, იოანე-ოქროპირი, ნესტორი და სხვანი ⁴⁴⁾

ამავე დროს თანდათან შეამცირეს ხალხის ხმა მღვდელმთავართა არჩევნებში. ამის მოტივად იმას ასახელებენ, რომ არჩევნების დროს მოპირდაპირე პარტიები, განსაკუთრებით უბრალო ხალხთაგანი, ბრძოლას მართავენ ხოლმე, რასაც ხანდახან სისხლის ღვრაც კი მოსდევს (შეად. ლაოდიკიის კრების კანონი მე-13). ამას შემდეგ სამღვდელმთავრო კანდიტატის არჩევაში მონაწილეობას იღებდენ მხოლოდ ადგილობრივი სამღვდლოება, მეზობელი ეპისკოპოსები, შეძლებული მემამულეები და წარჩინებული მოქალაქენს (შეად. მე-IV მსოფლიო კრების დადგენილებანი ⁴⁵⁾). — რაც შეეხება იმპერატორების პირადს გავლენას, იმათი ხმა უფრო წარჩინებულ კათედრათა მღვდელმთავრების არჩევაში ემჩნეოდა. ⁴⁶⁾

ეს გავლენა განსაკუთრებით იუსტინიანე I-ელის დროიდან გაძლიერდა. და ეს არც გასაკვირველია, რადგან სწორედ ამავე დროიდან მიეცათ მღვდელმთავრებს ბევრი ისეთი უფლებანი, რომელთაც საეკლესიო მართვა-გამგეობასთან არავითარი კავშირი არა აქვთ. სამღვდლოება საერო მთავრობის ფუნქციებით აღიჭურვა; ამის გამო მისი არჩევაც საერო მთავრობის საქმედ იქცა.

⁴³⁾ *Павловъ*—Объ участіи мірянъ... стр. 461—462. შეად. სარდიკიის კრების მე-6 კანონი (347 წ.).

⁴⁴⁾ *Терновскіе*—loc. cit. стр. 128. 141. 228.

⁴⁵⁾ *Дѣян. всел. соб. т. IV*, стр. 358—359. 381—382.

⁴⁶⁾ *Павловъ*—loc. cit. 490. 494—495. შეად. *архіеп. Іоанна*—Опытъ курса... I, стр. 173.

გაგალითად, იუსტინიანე I-ის მე-88 ნოველოს ძალით მღვდელმთავრებს მიენდო პროვინციალურ მსაჯულთა მოქმედების უმაღლესი ზედამხედველობა; უკეთეს მსაჯული მომჩივანს უსამართლოთ მოეციდებოდა და შიდაგამიჯობას გამოიჩენდა, მომჩივანი ვალდებული იყო ადგილობრივის მღვდელმთავრისათვის მიემართა და იგი გარჩევდა საქმეს მსაჯულის თანადაწირებით; ხოლო, უკეთეს მსაჯული მომჩივანს შეურაცყოფას მიაყენებდა, მაშინ საქმეს მარტო მღვდელმთავარი არჩევდა. მღვდელმთავარი მონაწილეობას იღებდა ამ მსაჯულთა (პრეფექტები) არჩევაში, თვალყურს ადევნებდა მათს მოქმედებას და მათის არასათანადო ყოფაქცევის შესახებ იმპერატორს მოხსენებას წარუდგენდა, — მსგავსისავე უფლებით იყვენ აღჭურვილი ეპისკოპოსები ქალაქის მამასახლისთა („*pater civitatis*“) და დეფენსორების (მარშლების) შესახებაც. — მღვდელმთავარი ადევნებდა თვალ-ყურს ქალაქის შესავალ-გასავალსაც და უფლება ჰქონდა მათი გამგეებისაგან ყოველგვარი ანგარიში მოეთხოვა. — ეპისკოპოსთა ზედამხედველობის ქვეშ იყო, აგრეთვე, სატუსალოების მდგომარეობა, საზოგადოებრივი სამუშაონი, ხარკის აკრეფა; საზოგადო გართობანი, საქველმოქმედო დაწესებულებანი და შენობები. — დასასრულ. იუსტინიანეს კანონთა თანახმად, სამღვდლოებზე ითვლებოდა იმპერატორთან დაახლოებულ წოდებად, რომელსაც უფრო მეტათ ენდობოდა იმპერატორი, ვანმ მექრთამე მოხელეებსა და ქალაქის მამასახლისებს⁴⁷⁾.

ასეთი იყო ბიზანტიის სამღვდლოების სამოქალაქო უფლებანი. ცხადია, თუ რა საფუძვლის ძალით ერეოდენ იმპერატორები სამღვდლოების წევრთა არჩევნებში და სტლილობდენ ეს არჩევნები მდაბიო ხალხისაგან გაეთავისუფლებინათ.

იუსტინიანეს კანონმდებლობის თანახმად, ადგილობრავს მღვდელმთავარს ირჩევდა კრებული და წარჩინებული მოქალაქენი; ესენი არჩევდენ სამს კანდიდატს, შეადგენდენ ოქმს და ფიცით ამტკიცებდენ, რომ არჩევნები საეკლესიო კანონების თანახმად და უანგაროთ იყო მომხდარი, ხელ მოაწვდენ და ადგილობრივს მიტროპოლიტს უგზავნიდენ, რომელიც სამში ერთს აირჩევდა და ამტკიცებდა (*Novella 123 et 137*). ესევე კანონი დაამტკიცა მე-IX საუკუნეში იმპერატორმა ბასილ- I მაკედონელმა („ბაზილიკებში“).

მიუხედავად ამ კანონისა, ზოგიერთი იმპერატორები, განსაკუთრებით იგინი, რომელთაც ხატებთან ბრძოლით გაითქვეს სახელი, ხშირათ საკუთარს ინიციატივით და ეკლესიის დაუკითხავათ დასვამდენ ხოლმე ეპისკოპოსებს ამა თუ იმ კათედრებზე. და, აი, სწორეთ საერო მთავრობის ეს თვითნებობა ჰქონდა სახეში მე-VII მსოფლიო კრებას, რომელმაც გადაჭრით გამოაცხადა,

⁴⁷⁾ უფრო ვრცლათ იხ. *Терновскіе loc. cit.* стр. 284—286; *Робертсонъ — Ист. Хр. Церкви I*, стр. 513—515; *Маасенъ*—девятъ главъ о свободѣ ц. и свободъ сов., стр. 52—53; *Кургановъ*—*loc. cit.* стр. 480—482.

რომ „უკანონოდ უნდა ჩაითვალოს ეპისკოპოსისა, მღვდლისა და მთავრის (დიაკონის) არჩევა, რომელსაც საერო მოხელეები ხელმძღვანელობენო“ (= „Дѣлаемое мѣрскими начальниками“ იხ. VII მსოფ. კრებ. მე-3 კანონი).

ასეთი იყო წმ. მამების აზრი საერო მთავრობის მონაწილეობაზე საეკლესიო იერაქიის წევრთა არჩევაში. მაგრამ ზოგიერთი იმპერატორები სავალდებულოდ არ სთვლიდნენ ამ წესს დამორჩილებოდნენ. მაგალ., 963 წელს იმპერატორმა ნიკეფორე ფოკამ პირდაპირი კანონი გამოსცა, რომლის ძალითაც პატრიარქისა და ეპისკოპოსების არჩევა იმპერატორის უფლებას დაემორჩილა. მართალია, ფოკას მემკვიდრემ, იმპერ. იოანე ციმისხიმ, პატრიარქის თხოვნით ეს კანონი გააუქმა, მაგრამ პრაქტიკულად კი ბიზანტიაში მღვდელმთავრების არჩევამ მაინც წმინდა ბიუროკრატიული სახე მიიღო. მე-XII საუკუნეში ამ გაუკუღმართებულ წესს ვეკილებიც აღმოუჩნდნენ, სახელდობრ საეკლესიო კანონისტები, რომლებიც საამისოდ საეკლესიო კანონების დამახინჯებასაც კი არ მოერიდნენ. მაგალითად, როგორც ზემოთ შევნიშნეთ, ლაოდიკიის კრებამ (მე-13 კანონით) მღვდელმთავრის არჩევებიდან მხოლოდ „ქუჩის საჯხი“ (толпа, сборище) დაითხოვა. ხოლო მე-VII მსოფლიო კრებამ—საერო მთავრობის წარმომადგენელნი; მე-XII საუკუნის კანონისტები კი განმარტებენ, ვითომც აქ მღვდელმთავრის არჩევებიდან დაბალი სამღვდელთა და წარჩინებული მოქალაქეებაც იყონ დათხოვნილი, ე. ი. პირდაპირ იმას წინააღმდეგს ამტკიცებენ, რაც ამ კანონებშია ნათქვამი.—უფრო ცუდი დღე დააჯგა იმავე ლაოდიკიის კრების მე-5 კანონს. ამ კანონში ნათქვამია, რომ მღვდელმთავრის კურთხევის (ხიროტონია) დროს ეკლესიაში არ უნდა დაესწრონ „მსმენელნი“, ე. ი. ცნობილი კლასი შენანებულთა; მე-XII საუკუნის კანონისტები კი განმარტებენ: ეპისკოპოსის არჩევას მღვდელმთავრების მეტი მოწმე არ უნდა დაესწროს. „ამიტომაცაო,—ამბობს ვალსამონი,—ახლა ჩვენში მღვდელმთავრები საიდუმლოთ (наединѣ) ირჩევენ ხოლმე ეპისკოპოსსაო“. 48)

ამგვარათ, უკანასკნელ საუკუნეებში ბიზანტიის იმპერიამ მღვდელმთავრების არჩევებიდან თანდათან განდევნა: ჯერ უბრალო ხალხი, შემდეგ მოქალაქენი და დასასრულ დაბალი სამღვდელთა. სანაცვლოდ იქ დამყარდა აი როგორი წესი.

დაიკლებოდა თუ არა კონსტანტინოპოლის საპატრიარქო კათედრა, იმპერატორი ამწამსვე ადგილობრივი მღვდელმთავრების კრებას მოუწოდებდა. თუეცა კანონით ამ კრებას მთელი საპატრიარქო მღვდელმთავრები უნდა დასწრებოდნენ, მაგრამ უფრო ხშირათ იმპერატორები იმ მღვდელმთავრებითაც კმაყოფილდებოდნენ, რომელნიც იმდროს შემთხვევით იქნებოდნენ ჩამოსულნი სატახტო ქალაქში. ეს „შემთხვევითი“ კრება ირჩევდა სამს კანდი-

48) Павловъ—Уч. міравъ... стр. 498—499.

დატს, რომელთაგან შემდეგ იმპერატორი ამტკიცებთ ერთს. ამასთანავე, როგორც სვიმონ თესალონიკელი შენიშნავს, იმპერატორები „ხელს უწყობდენ“ კრებაზე პატრიარქის არჩევას. ⁴⁹⁾

ამავე წესით სრულდებოდა მიტროპოლიტისა და მღვდელ-მთავრების არჩევა; განსხვავება მხოლოდ ის იყო, რომ იმპერატორის ნაცვლად პირველ შემთხვევაში პატრიარქი ამტკიცებდა ერთს ხამ კანდიდატთაგანს, ხოლო მეორე შემთხვევაში — მიტროპოლიტი. სამართლიანათ შენიშნავს თეოდორე ვალსამონი, რომ ამ წესში იუსტინიანეს დადგენილებიდან ერთად-ერთი ნიშანიღა დარჩა, სახელდობრ, სამი კანდიდატის არჩევა. ⁵⁰⁾

ასეთი შედეგი მოიტანა საეკლესიო ცხოვრებაში საერო და საეკლესიო მთავრობათა საურთიერთო კავშირის პრინციპმა.

ს. გორბაქმ.

(შემდეგი იქნება.)

ტფილისის საეპარქიო საქალებო სასწავლებლის რეორგანიზაციის პროექტის შესახებ.

(ქართლ-კახეთის ეპარქიის სამღვდლოების რწმუნებულთა მომავალ კრების საყურადღებოდ)

I

განმათავისუფლებელმა მოძრაობამ თავისი ცხოველყოფელი სხივებით სასულიერო უწყების სასწავლებელთა კედელთშორისაც შეაშუქა; მათს ძლევა მოსილობას ვეღარ გაუძლო ხსენებულ სასწავლებელთა ადამიანის ბუნების გამათახსირებელმა სწავლა-აღზრდის ბრუნდად მავალმა საქმემ... დაიწყო მუშაობა მათში სწავლა-აღზრდის საქმის უკეთესად მოწეს-რიგების შესახებ. საეპარქიო საქალებო სასწავლებელიც, რომელსაც მძიმე ტვირთად აწვა სწავლა-აღზრდის ძველი ყოვლად—ღუბჯირი რეჟიმი, განახლების გზას

⁴⁹⁾ Кургановъ—loc. cit. стр. 66—67.

⁵⁰⁾ Павловъ—Участіе мірянъ... стр. 499. გასაკვირალი არაა, რომ ეს უკუღმართი წესი ზოგჯერ უკიდურეს შედეგებს იძლეოდა. მაგალ; იმპერატორი რომან I-ლი (მე-X საუკ.) კონსტანტინოპოლის პატრიარქად სვამს თავის 11 წლის ვაჟს თეოფილაქტეს, რომელსაც მზრუნველად უნიშნავს ვილაც ბერს ტრიფონს. როცა თეოფილაქტე 16 წლისა შეიქმნა, პატრიარქობა მას გადაეცა; იგი პატრიარქობდა სამარცხვინოთ 23 წელს და სიკვდილიც შეხადფერი მიიღა: ცხენზე ჯირითობის დროს გადმოვარდა და კედელს თავი მიაშხვრია. (Робертсонъ—Ист. Хр. Церкви I, стр. 1000).

დაადგა. ამ სასწავლებლის წესდებულება, ორმოცისწლის წინ შემუშავებული, ვეღარ აკმაყოფილებდა თანამედროვე ცხოვრების რთულს, მომწიფებულს მოთხოვნებსა... ამის გამო წელს რუსეთის თითოეული საეპარქიო სასწავლებლის საბჭომ და მათ შორის ტფილისისამაც შეიმუშავა სწავლა-აღზრდის რეორგანიზაციის პროექტი. ტფილისის საეპარქიო სასწავლებლის საბჭოს მიერ შემუშავებული პროექტი შეეხება უპირველეს ყოვლისა ადმინისტრაციულს (საგამგეობო) მხარეს. ის საკუთრად სთვლის საჩვენებელ წესის შემოღებას. სასწავლებლის უფროსს ქალს პროექტით ირჩევს სამღვდლოების რწმუნებულთა კრება; უფროსი ქალი უნდა იყვეს ცნობილი თვისის განათლებით და მაღალ-ზნეობით. მით უმეტეს საკუთრად უფროსის ქალის აღრჩევა სამღვდლოების მიერ, რომ სასწავლებელს თავის საკუთარ ხარჯით ინახავს სამღვდლოება, რომელიც ამისგანა მისი უფლება-მოსილი პატრონია. საპედაგოგო საბჭო ირჩევს—სასწავლებლის ინსპექტორს, მასწავლებლებს და ყველა მსახურ პირს... სამღვდლოებას უნდა ჰყავდეს თავის წარმომადგენლებად სასწავლებლის საბჭოში ხუთი წევრი (აქამომდე ორი მღვდელი ჰყავდა); ამასთანავე შეეძლება საბჭოს წევრებად პედაგოგიურ გამოცდილებით ცნობილი საერო პირებიც აღირჩიოს და არა მხოლოდ მღვდლები, როგორც აქამომდე იყო. სამღვდლოების ხუთ წევრთანავე ორი მუდამ თვალყურს ადევნებს სასწავლებლის სამეურნეო მხარეს.

აქამომდე სასწავლებელს საში უფროსი ჰყავდა: საბჭოს თავმჯდომარე, გარეშე სასულიერო პირი, ეპისკოპოსის მიერ დანიშნული,—უფროსი ქალი და კლასთა ინსპექტორი. თითოეული მათგანი იჩემებდა უფროსობას, მით უმეტეს რომ არც ერთი მათგანის უფლება კანონის მიერ ცხადად განსაზღვრული არ იყო... ამისგანა მათ შორის კინკლაობა ხშირი მოვლენა იყო, რაც სწავლა-აღზრდის საქმეს ძლიერ ვნებდა. პროექტი სასწავლებლის უფროსად სთვლის საპედაგოგო საბჭოს, როგორც შემკრებლობითს და რჩევითს დაწესებულებას, რომელსაც სასწავლებელში მსახურნი პირნი უნდა ემორჩილებოდნენ. საბჭოს არ ჰყავს მუდმივი თავმჯდომარე. ის თავის წევრთა შორის თავმჯდომარეს ერთის წლის ვადით ირჩევს, რის მეოხებით თავმჯდომარეობა შეიძლება შეხვდეს თითოეულს მასწავლებელსაც, უკეთეს მას საბჭოს წევრები ხმის უმეტესობით ნდობას გამოუცხადებენ.

აქამომდე წესდებულების მე-49 მუხლის თანახმად, სასწავლებლის ინსპექტორი უნდა ყოფილიყო უსათუოდ მღვდლის ხარისხით; იშვიათად ერის კაცებსაც ნიშნავდნენ... ამის მეოხებით სასწავლებლის ინსპექტორად ამწესებდნენ მღვდელს,—თუმცა უმაღლესის განათლების მქონეს,—მაგრამ ხშირად ახალგაზრდას, სწავლების საქმეში გამოუცდილს,—რომელსაც, რა თქმა უნდა, არ შეეძლო ჰქონებოდა ჯეროვანი გავლენა ამ საქმეზე. პროექტით ინსპექტორს ირჩევს მთელი საბჭო: აქამომდე ირჩევდნენ მას: თავმჯდომარე,

უფროსი ქალი და სამღვდლოების ორი წევრი იმ მასწავლებელთა დაუსწრებლად, რომელთა უფროსად ნიშნავდნენ. ინსპექტორად უნდა აღირჩიოს საბჭომ უმაღლესის განათლების მექანი პირი, ცნობილი თვისის პედაგოგიურ გამოცდილებით და მოღვაწეობით; მისთვის მღვდლის ხარისხი საყვარელებულა არაა.

სასწავლებლის საბჭოს წევრებად პროექტით ითვლებიან ჟველა მასწავლებლები და აღმზრდელი ქალები. აქამომდე საბჭოს შეადგენდნენ: თავმჯდომარე, უფროსი ქალი, ინსპექტორი და სამღვდლოების ორი წევრი, სულ ხუთი პირი, რომელთაგან ოთხი მღვდელი იყო. სხვათაშორის, ხანდახან, როდესაც თავმჯდომარე მოისურვებდა, მასწავლებლებსაც შოიწვევდნენ, მაგრამ მათ მოწაფეთა ცოდნის შესახებ ჰკითხავდნენ რასმეს, თორემ სასწავლებლის სხვა მრავალი მხარე მათთვის უცნობი იყო. აღმზრდელს ქალებს სხდომის დროს ხომ ახლოსაც არ მიიკარებდნენ... ამის შეოხებით სასწავლებლის სეგ-ბედს განაგებდა მხოლოდ ხუთი პირი, რომელთაგან მარტო ერთმა თუ იცოდა დაახლოებით სწავლის საქმის მდგომარეობა (ინსპექტორმა) და ერთმა კიდევ — მდგომარეობა აღზრდის საქმისა (უფროსმა ქალმა).

პროექტი საქიროდ სთვლის სასწავლებლისთვის მასწავლებელთა დამოუკიდებელს შტატს, ისე რომ არ სქირდებოდეს სხვა სასწავლებელთაგან მასწავლებელთა მოწვევა, როგორც აქამომდე იყო. საკუთარი შტატისთვის კი საქიროა უფრო მეტი ხარჯის გამოღება, ვინემ აქამდე იყო. 50-მდის საეპარქიო სასწავლებელია და მათში ხუთ-ექვსს თუ ჰყავს მასწავლებელთა საკუთარი შტატი; დანარჩენებში მსახურებენ გიმნაზიის, სემინარიის და სას. სასწავლებლის მასწავლებლები... თუ სწავლების საქმე სასურველად ვერ მიდის საეპარქიო სასწავლებელში, ამის ბრალი მასწავლებლებს ვერ დაეკისრებათ. ამის მიზეზია უფრო ის, რომ ერთსა და იმავე საგანს რამდენიმე მასწავლებელი ასწავლის, რომელთაგან თითოეულს აქვს თვისი მეთოდი, თვისი ცოდნა საგნისა და სხვა... სასწავლებელი ექვს კლასიანია: პროგრამმა კი შვიდ-კლასიანი საქალებო გიმნაზიის აქვს; ზოგიერთს საგნებს, რომელთაც გიმნაზიებში ასწავლიან, საეპარქიო სასწავლებელში არ ასწავლიან (ალგებრა, ტრიგონომეტრია, ბუნების-მეტყველება; პედაგოგია; უკანასკნელი საგნის მხოლოდ ერთს ნაწილს ასწავლიან: დიფერენციალური); მოწაფეები ვერ ასწრებენ განვითარებას ოთხი-ხუთისწლის განმავლობაში და ამისგამო უფროსს კლასებში საგნებს შეგნებულად ვერ ითვისებენ. საეპარქიო სასწავლებელი საქალე-ბო გიმნაზიაცაა და არცთუ გიმნაზიაა ერთსა და იმავე დროს... უფრო კი ფრთხილად შეკვეცილი გიმნაზიაა... საეპარქიო სასწავლებლის მოწაფეთა უფრო და განუყოფლობა ამ სასწავლებელში გამეფებულ სწავლების დღენაკოული სისტემის ბრალია...

II

სასწავლო ნაწილის პროექტის შედგენის დროს საბჭოთა სხვათა შორის ისარგებლო საქალბო გიმნაზიების პროგრამებით, როგორც მასლით, უფრო კი ისარგებლო აწინდელი ცხოვრების მოთხოვნილებათა ჩვენებით. სასწავლებელი უნდა შედგებოდეს თერთმეტ კლასიდან (აქამომდე რვა იყო), რომელთაგან სამი მოსამზადებელი უნდა იყვეს, — შვიდი ძირითადი კლასი და ერთი (მერვე) პედაგოგიური. სამს მოსამზადებელს კლასში სწავლება ქართველთათვის მათს მშობლიურს ენაზე უნდა სწარმოებდეს, ხოლო რუსული ენა უნდა ისწავლებოდეს, როგორც ერთი სავალდებულო საგანი. არა ქართველთათვის ამდენივე მოსამზადებელი კლასი უნდა (პარალელური) გაიხსნას. ქართველნი და არა ქართველნი შეერთდებიან პირველს ძირითადს კლასში და ბოლომდის ერთად ისწავლიან. მოსამზადებელს კლასებში საგნებრივი სისტემის მაგივრად, — შემოღებულ უნდა იქმნას კლასებრივი სისტემა სწავლებისა, რომლის ძალით ყველა საგნებს თითოეულს მათგანში (საღმრთო სჯულს გარდა) ერთი მასწავლებელი უნდა ასწავლიდეს. საგნები: საღმრთო სჯული. მთელს სასწავლებელში კვირაში 27 გაკვეთილი. ქართველება სწავლობენ მშობლიურს ენაზე ყველა კლასებში. 2 რუსული ენა და სიტყვიერება — 47 გაკვეთილი. მეტი ყურადღება მე-VI და-VII კლასებში მიექცევა უსლეს მწერლებს; 3 ქართული ენა და სიტყვიერება 47 გაკვეთილი; მე-V—VI კლასებში ახალი და უახლესი მწერლობა. პუბლიცისტიკა და ისტორიული მწერლობა; მე-VII კლასში — ძველი მწერლობა და სიტყვიერების თეორიის მოკლე კურსი. 4 მათემატიკა — 44 გაკვეთილი (არითმეტიკა, ალგებრა, გეომეტრია, ტრიგონომეტრია, ქიმია და ფიზიკა); 5 ბუნების-მეტყველება — 7 გაკვეთილი. ისწავლება — V კლასებში სავაჟო გიმნაზიის აწინდელ პროგრამით; 6 სამეჭაჭა ისტორია 16 გაკვეთილი, — შასაფერს ადგილებში კულტურის ისტორიის განმარტებით; 7 გეოგრაფია და კოსმოგრაფია — 18 გაკვეთილი, 8, პედაგოგიკა, დიქტიკა და ფსიხოლოგია — 6 გაკვეთილი. მე-VIII კლასში — პედაგოგიკის ისტორია; 9. ფრანგული ენა (სავალდებულოა) — 19 გაკვეთილი. 10. გალობა, 11. ჭაგენა და სახელდასწლო ექიმობა — 6 გაკვეთილი; 12 ხატვა და 13. ხელსაქმე.

მერვე კლასი დამატებითა, პედაგოგიურია; ის სავალდებულოა მათთვის, ვისაც მასწავლებლობა სურს.

სასწავლებელში მიიღებიან სამღვდლოების ასულთა გარდა ყველა წოდების შვილები. ხიშხება უნდა მოიხსოს. კლასიდან კლასში გადასასვლელი გამოცდა — მოიხსობა; მხოლოდ დარჩება მისადები გამოცდა სხვა და სხვა კლასებში და გამოცდა იმ კლასებში, სადაც საგნის კურსი თავდება.

გაკვეთადის საფასური დაბალ კლასებში მესამემდის-55 მან. თითო გაკვეთილი წლიურად: ხოლო უფროსს კლასებში-75 მანეთი. სასწავლებლის შე-

სანახად საქიროა 32 ათასი მანეთი წელიწადში ახალ ხარჯთაღრიცხვით. სასწავლებელი უნდა გათანასწორობულ იქნას ყოვლის მხრით სხვა ამის მსგავსს საშუალო საქალებო სასწავლებლებთან.

საპედაგოგო საბჭომ თვისი პროექტი შემდეგის შენიშვნით დააბოლოვა: „ამ პროექტს სასწავლებლის საბჭო ისე უნდა დაეკაროს, როგორც თვისს საკუთარს შინაშე, ან ამოკიდებს, რომ ის დაკმაყოფილებს ქართველს სამღვდლოებას, რომელსაც, როგორც არა ერთ გზას გამოეთქვამს ბეჭდვითი სიტყვის საშუალებით, სურს იქონოს სწავლა სამშობლო ენაზე სწავლებით, ისე კი რომ რუსულს ენას მასში ჭკროფანი ადგილი ექონოს. საპედაგოგო საბჭოს წმინდა პედაგოგიურ მოსახრებათა ჩვენებით არ შეუძლია არ თანაუგრძნოს ქართველ სამღვდლოების ამ სურვილს“..

III

ჩვენი სურვილია ამ პროექტის და მისი ბოლოსიტყვაობის შესახებ გამოვთქვათ რამდენიმე ჩვენი მოსაზრება. ეს მით უმეტეს საქიროა, რომ ამას წინად ვაზნებს „ცნობის ფურცელში ერთმა „საპედაგოგმა“, რომელმაც საქმის ვითარება აღბად არ იცოდა, სასწავლებლის საპედაგოგო საბჭოს ხსენებულ ბოლოსიტყვაობის პროექტში მოთავსებისთვის ორს სკამზე ჯდომა და ორქოფობა შესწამა. ქართველი სამღვდლოება (საუკეთესო ნაწილი იგულისხმება) არასოდეს არ იყო კმაყოფილი საექსარხოოს სასულიერო უწყების სასწავლებლებში (სემინარია და საეპარქიო სასწავლებელიც იგულისხმება) სწავლა აღზრდის საქმის მდგომარეობისა. თვის უკმაყოფილების სამღვდლოება აქამომდე აცხადებდა ხანდახან, თუმცა იშვიათად და გაუბედავად, წერაფლობითად, — და უფრო კი ჩვეულებრივ „ურუდ... მართლაც, აღზრდის საქმე მათში ადგილობრივს ცხოვრებას მოშორებული იყო, და მის მოწაფეებს არ აცნობებდნენ ამ ცხოვრების თავისებურობას, რის გამო ისინი შორს იდგნენ მშობლიურს სინამდვილეზე, თითქოს ემზადებოდნენ ციმბირს და ან სახალინზე მოღვაწეობის სარბიელზე გამოსასვლელად... მათ ზედ—მიწვევით არ იცოდნენ მშობლიური ენა, რომლის ცხოველ მყოფელს და გამაკეთილშობილებელს გავლენას ამისგამო მოკლებულნი იყვნენ. ბოლო დროს განმათავისუფლებელმა მოძრაობამ ჩვენი სამღვდლოებაც ააღაპარა... მან ხმა აღიმალა იმ სასწავლებელთა უკუღმართობის წინააღმდეგ, რომლებმაც მათი შვილები, — ეს მყოზადის იმედნი — განათლებას ღებულობდნენ... და მოითხოვა მათში სწავლა აღზრდის საქმის გაუმჯობესება, მან გამოთქვა სურვილი იქონიოს ისეთი სასწავლებელი, რომელთა მეოხებით მის შვილები ნორმალურად განვითარდებიან მშობლიურს ენაზე და ამავე დროს სახელმწიფო რუსულს ენასაც საფუძვლიანად შეისწავლიან... მაგრამ ჯერ სამღვდლოებას საკრთოდ დაწერილებით არ გაურკვევია ცნება მშობლიურ (ნაციონალურ)

სასწავლებლის შესახებ. ამის თაობაზე სხვა და სხვანაირი ზეწრა გამოითქვა. იმერეთის და გურია-სამეგრელოს სამღვდელოება თხოულობს თავის შვილთათვის რევალსიანს სასწავლებელს, რომელშიაც ქართულს ენაზე უნდა ისწავლებოდეს (ქართული სიტყვიერების გარდა) საღმრთო სჯული და ბუნების-მეტყველება... მაგრამ ნუ თუ შეიძლება ასეთს სასწავლებელს ნაციონალური სასწავლებელი ეწოდოს?! გორში და თელავში კი სხვანაირი მოთხოვნები წარმოადგინა სამღვდელოებამ... წარსულის წლის მაისის კრებაზე ქართველმა სამღვდელოებამ საერთოდ დაგმო არსებული სასულიერო სკოლა და თვისი შეხედულება ამ სკოლის საუკეთესოდ მოწყობის შესახებ კი გარკვევით არ გამოთქვა. ამის თქმა კი თამამად შეიძლება, რომ ჩვენი სამღვდელოების საუკეთესო წარმომადგენელთ საერთოდ ნაციონალური სასწავლებლის იდეა აქვსთ, თუმცა საქართველოს სხვა და სხვა კუთხეში სხვა და სხვანაირად აქვსთ წარმოდგენილი ეს იდეა... არ შევცდებით,—თუ განვარტებთ რამდენადმე ამ იდეას; სამღვდელოების შესამჩნევს ნაწილს სურს იკონიოს თვის შვილთათვის ნაციონალური სასწავლებელი, ისე კი რომ ყველა საგნები მთელს სასწავლებელში (ზოგიერთგან სურთ მხოლოდ პირველს ოთხს კლასში) მშობლიურს ენაზე ისწავლებოდეს, ხოლო რუსულს ენას, რუსულს სიტყვიერებას, რუსულს საეკლესიო და სამოქალაქო ისტორიას და რუსულს გეოგრაფიას რუსულად ასწავლიდნენ. სამღვდელოების ეს სურვილი დიდის თანაგრძნობის ღირსია პადავოგიურ მოსაზრებათა გამო. უცილობო ქეშმარიტებაა, რომ ნაციონალურს სასწავლებელში ახალთაობა ნორმალურად განვითარდება და ესრედ განვითარებული საზოგადოებისთვის ხორცმეტი აღარ იქნება... მხოლოდ ასეთს სასწავლებელში „მიეცემა ნაჯს ვზა ფართა“. ნაციონალური სასწავლებლის არსებობის საშუალებით შეიძლება განხორციელდეს პიროვნების და ერის, როგორც კერძო პიროვნებათა კრებულის, თავისუფლი განვითარების იდეა... რაიც შეეხება კერძოდ ტფილისის საეპარქიო სასწავლებელს,—მისმა საბჭომ შეადგინა სასწავლო და სადამინისტრაციო პროექტის გარდა ხაჯთ—აღრინჭვის პროექტიც. ამ უკანასკნელი პროექტით სასწავლებელს შესანახად სჭირდება 32 ათასი მანეთი; მის ნაწილი სამღვდელოებამ უნდა გამოიღოს. დღეს კი სამღვდელოება აძლევს მას 13 ათას მანეთზე ცოტა მეტსა ტფილისის საეპარქიო სანთლის ქარხნის შემოსავლიდამ. თუ საბჭომ არ შეადგინა პირდაპირ ნაციონალური სასწავლებლის პროექტი, ეს მას მოუვიდა არა იმის გამო, რომ არ ესმოდეს ასეთი სასწავლებლის უაღრესობა, არამედ შემდეგთა საყურადღებო მოსაზრებათა გამო. ქართლკახეთის სამღვდელოების ნაწილს შეადგენს სამღვდელოება ამიერ-კავკასიის რუსთა, ბერძენთა, ოსთა და აისორთა. ტფილისის საეპარქიო ქარხანაში თვის წილი აქვსთ ქართველ სამღვდელოებასთან ერთად ამ ოთხი ერის სამღვდელოებასაც. დასთანხმდება თუ არა მათი სამღვდელოება, რომ

ამ ქარხნიდამ ეძლიოს ყოველწლივ ქართულს ნაციონალურს სასწავლებელს, რომელშიაც მარტო ქართველი ქალები ისწავლიან, საკმაო დახმარება. მოსალოდნელია, — რომ არაქართველი სამღვდელოება დაიარსებს თავის საკუთარს სანთლის ქარხანას, და ტფილისის სანთლის ქარხანა კი მარტო ქართლ-კახეთის ამარაღა დარჩება. . . შეუძლია თუ არა ამის შექმნა ამ ქარხანას იმდენი შემოსავალი ჰქონდეს, — რომ ყოველწლივ საჭირო დაქმარება აძლიოს სასწავლებელს?!... ჩემის ჰაზრით, თუ ეს ასე მოხდა ქარხანას მომაველში იმ 13 ათასი მანეთის მიცემაც გაუჭირდება, — დღემდის რომ იძლეოდა სასწავლებლის შესანახად. ამასთანავე თვით საკითხს სანთლის ქარხნის შესახებ განმარტება სჭირდება. სამღვდელოება სანთლის ქარხანას თვის საკუთრებად სთვლის, მაგრამ ეს დაწესებულება სავსებით მისი საკუთრება არაა. სანთელს ჰყიდულობს სამწყსო, ხალხიც ამით ქარხანას შემოსავალს და მოგებას აძლევს. სიმართლე მოითხოვს, რომ ამის გამო საეპარქიო სასწავლებელში, რომელიც სანთლის ქარხნის შემოსავლით ინახება ქართლ-კახეთის ეპარქიაში, ეთმობოდეს თავისუფალი ადგილების ნახევარი საერო წოდების შვილთა და ნახევარი კი — სამღვდელოების შვილებს. დათანხმდება თუ არა სამღვდელოება ამაზე, ეს საკითხი ჯერხანად გამოურკვეველია. ვთქვათ, სასწავლებელში ყველა წოდების შვილებს თანასწორად მიიღებენ, სამღვდელოების შვილთ უპირატესობა არ მიეცემათ, — მაშინ სამღვდელოებას შეუძლია მას სანთლის ქარხნიდამ შემწობა აღარ აძლიოს და ქარხნის შემოსავალი სხვა თვის საჭიროებას მოახმაროს... მაგრამ ნუ თუ სამღვდელოებისთვის არსებობს სხვა უფრო დიდი საჭიროება სწავლის საჭიროებასთან შედარებით? — თვისი უკანასკნელი გროშიც კი მან უნდა გამოიღოს ერში სწავლა-ცოდნის გასავრცელებლად. ის მოვალეა თვის სამწყსოს შესწიროს იმ შემოსავლის ნაწილი, რომელსაც აძლევს უკანასკნელი სანთლის ყიდვის სახით...

სანთლის ქარხნის დაუხმარებლად თავის ჯიბიდან ქართლ-კახეთის ქართველი სამღვდელოება სასწავლებლის შესანახად უკიდურეს სიღარიბის გამო ვერაფერს გამოიღებს... თუ საქართველოს ეკლესიას სრული დამოუკიდებლობა მიენიჭა, — მაშინ ჩვენმა სამღვდელოებამ ან უნდა დააარსოს ნაციონალური სასწავლებლები და ან მათზე სრულიად უარი თქვას და საერო უწყებებს გადასცეს. თუ საქართველოს ეკლესია რამდენსამე ხანს დღევანდელს მდგომარეობაში დარჩა, — სამღვდელოება იძულებული იქნება პირველს ხანად შეურიგდეს შერეულ სასწავლებლის არსებობას, სადაც ქართველებთან ერთად არა ქართველებიც ისწავლიან... საეპარქიო სასწავლებლის საბჭომ ეს გარემოებანი მიიღო მხედველობაში და შეადგინა ისეთი პროექტი, რომლის ძალით ქართველი მოწაფეები სამს მოსამზადებელს კლასში მშობლიურს ენაზე ისწავლიან, საღმრთო სჯულს ამავე ენაზე შეითვისებენ ყველა კლასებში და ქართულ ენას და სიტყვიერებას იმდენივე გაცვეთილი აქვს დათმობილი, რა

მდენი ც რუსულს ენას, — სახელდობრ — 47 გაკვეთილი. ვიცით, რომ ეს სამ-
 ლედლოების სურვილის „მინამუშაჲ“, რომელიც პირველს ხანად უნდა გან-
 ხორციელდეს, სანამ ქართველი სამლედლოება დღევანდელს ნივთიერს
 მდგომარებაში და სინოდის ბრძანების ქვეშ იმყოფება. შემდგომი, — როდესაც
 ის თავს დააღწევს დღევანდელს ყოფას, — მას შეუძლია დააარსოს ნა-
 ციონალური სასწავლებელი, რომლის არსებობას თანაგრძობა გამოუცხადა წინ-
 დაწინ სასწავლებლის საბჭომ პროექტის ბოლოსტყვილობაში პედაგოგიურ
 მოსაზრებათა გამო... თუ მან შეადგინა შერეულ სასწავლებლის პროექტი,
 — ეს იმის გამო ჩაიდინა, რომ თვალწინ ეხატა სამლედლოების აწინდელი
 უკიდურესი გაქირვება, მისი ნავთიერი უშემწეობა და საეპარქიო ქარხნის
 საექვო მდგომარება, მისი შემოსავლის შესაძლო შემცირება, ეხატა სამ-
 ლედლოების ცხოვრების მწარე სწამდვილე, რომლის მხედვლობაში მიუ-
 ლებლად მისი პროექტი იქნებოდა „ცისა და ქვეყნის შუა დაკიდული“...
 საბჭომ ამ პროექტის გაგზავნასთან ერთად აღძრა შუამდგომლობა ექსარ-
 ხოსის წინაშე წელს მისის გასუფს ქართლ-კახეთის სამლედლოების რწმუნე-
 ბულთა კრების მოწვევის შესახებ. ამ კრებას სხვა საკითხთა შორის, რო-
 მელიც შეეხებოდა საეპარქიო სასწავლებლის ცხოვრებას, გადაეცემა საბჭოს
 მიერ შემუშავებული ახალი პროექტიც სასწავლებლის რეორგანიზაციის შესა-
 ხებ. ექსარხოსი, როგორც ვიცით, დათანხმდა მოიწვიოს სამლედლოე-
 ბის კრება, თუმც არა მარტო სასწავლებლის გულისთვის. კრებამ უნდა
 იქონიოს ჩვენის პაზრით მსჯელობა: ა) სურს თუ არა მას მომავალში
 არსებობდეს საეპარქიო საქალეგო სასწავლებელი, ბ) თუ სურს რა ხასიათისა,
 წმინდა ეროვნული, თუ ნახევრად ეროვნული, კერძო თუ სახელმწიფო სასწავ-
 ლებლის უფლებით; გ) რა საშუალებით შეუძლია შეინახოს ეს სასწავლებელი,
 უკეთუ მასში აღარ ისწავლიან არაქართველები; დ) სურს თუ არა მას სა-
 სწავლებელში არსებობდეს „ზოგად-საცხოვრებელი“ (პანსიონი), რომლის
 არსებობა სასურველი არაა; ამისდამუხებდავად, აქ თურმე ზოგიერთი მლედლები
 ხსენებულს პაზრს არ თანაუგრძნობენ, თუმცა პედაგოგიური და ჰიგიენუ-
 რი მოსაზრებანი სწორედ ამ პაზრისკენაა გადახრილი; ე) სამლედლოე-
 ბამ უნდა გამოაქვეს თავისი პაზრი იმის შესახებ, — თუ რა ადგილი უნდა
 ექიროს სასწავლებელში საწმუშნებას. საბჭოს პაზრი ამ საკითხის შესახებ
 ასეთია: საღმრთო სჯულს მაინც და მაინც მან პროექტში დიდი ადგილი არ
 დაუთმო. საბჭო პრინციპიალურად წინააღმდეგია მოწაფეთა შორის „გარეგ-
 ნულის ღვთისმსახურების“ განვითარებისა, რასაც ხელს უწყობს არსებული
 აღზრდის სისტემის დაძველებული და მოწაფის ბუნების დამჩაგვრელი
 ზომები... ვ) სასწავლებელს რეორგანიზაციის შემდეგ მოაწყდება დი-
 დალი მოწაფე... თავისთავად ცხადია, რომ მეორე სასწავლებლის დაარ-
 სება ახლო მომავალში აუცილებელი მოვლენა შეიქნება; თქმა არ უნდა,

რომ ერთი ამ სასწავლებელთაგანი ქართული უნდა იყოს; ზ) საქიროა გადაწყდეს საკითხი იმის შესახებ,—სასწავლებელში უფასო სწავლება იქნება თუ ფასიანი; ც) რა დამოკიდებულება უნდა ჰქონდეს სამღვდელოებას სასწავლებლის ცხოვრებასთან; თ) რა და რა ცხოვრებაში გამოსადეგი საგნების სწავლების შემოღება სურს სამღვდელოებას თავის სასწავლებელში... და სხვა და სხვა... თუ სამღვდელოება გამონახავს საშუალებას ნაციონალურ სასწავლებლის არსებობისათვის და შეიმუშავებს საკითხს იმის ტიპის შესახებ, ის არ უნდა შეუშინდეს, უკეთეს საეპარქიო სასწავლებელს სახელმწიფო სკოლის უფლებანი წაერთმევა... რუსეთის მოქმედი კანონების ძალით, ყოველს წოდებას შეუძლია იქონიოს თავისი სასწავლებელი, რომელშიც რუსულს ენაზე უნდა ისწავლებოდეს მხოლოდ რუსეთის ისტორია, რუსული გეოგრაფია და რუსული სიტყვიერება; დანარჩენი საგნების სწავლება—მშობლიურს ენაზე შეიძლება. (ტომი მეთერთმეტე კანონებისა § მე-3720); ასეთი კერძო სასწავლებლის მოწაფეებს დღესაც აქვსთ სახელმწიფო სასწავლებელში დამთავრებულებთან თანასწორი უფლება, — შეუძლიათ უმაღლეს სასწავლებელშიც შევიდნენ (მაგალ. უნივერსიტეტში), — მხოლოდ საქიროა კურსის დამთავრების გამოცდას საერო უწყების სასწავლებელთა წარმომადგენელი დაესწროს (იქვე § 3738)... ან კი რა უფლება ჰქონდა დღემდის საეპარქიო სასწავლებელს?— მაინც და მაინც არც თუ შესაბარბი... უმაღლეს სასწავლებელში ძნელად იღებენ მის მოწაფეებს; ერთად ერთი ადგილი—რომელსაც აძლევდნენ,—ხანდახან იმისაც გაქირვებით, ეს პირველ—დაწყებითის სკოლის მასწავლებლის ადგილი იყო. იმედია,—სამღვდელოება ახალთაობის ნორმალური განვითარებისა და გაადამიანებისთვის ჰემზარიტს ეროვნულს ნიდაგზე, — უკეთეს გამონახავს სახსარს, შომაგალ ნაციონალური სკოლის არსებობისათვის საქიროს, — უკუაგდებს იმ მცირე უფლებებს, — რომლითაც საეპარქიო სკოლის მოწაფეებს აქამომდე ბიუროკრატია აჯილდოებდა, მით უმეტეს რომ, თუ საეპარქიო სასწავლებელი კერძო სასწავლებლის ხასიათის იქნება, მას შეუძლია სარგებლობდეს უფრო მეტის უფლებებით, — ვიდრე აქამდის სარგებლობდა, როგორც ეს ზემოდაც განვმარტეთ. რუსეთის პოლიტიკური ცხოვრების მოსალოდნელი განახლებაც ხელს შეუწყობს ასეთი სასწავლებლის არსებობას.

ილია ფერაძე.

P. S. ეს წერილი უკვე აწყობილი იყო სტამბაში, როდესაც ახლად გამოსული გაზეთის „სიტყვის“ პირველს ნომერში ორი სხვა და სხვა წერილი წავიკითხეთ თფილისის საეპარქიო სასწავლებლის შესახებ. არ შეგვიძლია ზენი მოსაზრება არ გამოვთქვათ „სიტყვის“ ამ წერილთა ზოგიერთ მოსაზრებათა გამო საეპარქიო სასწავლებლის შესახებ.

ა. ერთს წერილში ნათქვამია: „თუ ჩვენ ვიქნებით სასწავლებლის პატრონი, მაშინ ფულის გადაზღვრად ვიქნებით მსჯელები“. ჩვენ დიდათ გავგებარდებთ, უკეთეს სასწავლებლის პატრონად ნამდვილად სამღვდელოება ვახდებთ. შედგენილი პროექტი სამღვდლოება ირჩევს სასწავლებლის უფროსს ქალს. თუკი საქიროდ და მოსახერხებლად დაინახავს, დაე სამღვდლოებამ აღირჩიოს ინსპექტორი, მასწავლებლები და სხვა მსახურნი პირნიც. პროექტმა ამ უკანასკნელთა (ინსპექტორისა) არჩევა პირდაპირ არ მიაკუთვნა მას, მხოლოდ იმ მოსაზრებით, რომ სანამ ტფილისის საეპარქიო სასწავლებელი რუსეთის ასეთივე სასწავლებლების წესდებულებით ისარგებლებს, პირველის გაუმჯობესება სწავლა-აღზრდის და საგამგებო მხრით მეორეთაგან დამოუკიდებლად შეუძლებელია: რაც იქნება რუსეთში, ის იქნება ჩვენშიც, თუ ჩვენს ეკლესიას ავტოკეფალობა არ მიენიჭა. და სასწავლებელსაც კერძო ხასიათი არ მიეცა.

ბ. „სიტყვა“-ში სწერია: ეპარქიალურ სასწავლებელზე უნდა ითქვას, რომ იმის სმეტა (!) ისევ ძველებურად უნდა დარჩეს“. განვიხილოთ. სასწავლო კურსის ისე დატოვება, როგორც აქამომდე იყო, ზირდაზირ შეუძლებელია თანამედროვე ცხოვრების მწვავე მოთხოვნილებათა მიხედვით. თუ სასწავლებლის კურსი შეიცვლება, ერთი კლასის მომატება მაინც დასჯირდება, რაც თავის თავად ახალს ხარჯს გამოიწვევს. მაშასადამე, ძველი „სმეტის“ დატოვება აუვლად-შეუძლებელია. თუნდ ექვს კლასიანიც დარჩეს სასწავლებელი, მაშინაც ძველი ხარჯთ-აღრიცხვის დატოვება შეუსაბამოა. იმისთანა მცირე „სავალალო საფასურს“, რომელსაც იძლევიან საგვ. სასწავლებელში, ვერც ერთს საშუალო სასწავლებელში ვერ შეხვდებით. ჩვენი საუკუნე „შრომის სუფევის“ საუკუნეა, რომელმაც სამართლიანი ჯილდო უნდა მისცეს მშრომელს. თითოეული მუშა კი ღირსეულს საფასურს მოითხოვს; მუშაკთა ხმა მძლედ გრგვინავს და ძილს უფრთხობს ფუფუნების მოყვარე, სხვის შრომის ნაყოფით დამტკბარს უმცირესობას. შრომის „ექსპლუატაციას“, მის აბუჩად აგდებას ბოლო ეღება... ნუ თუ მასწავლებლის შრომა, გონებითი მუშაობა,—ნაკლებ მძიმეა სხეულებრივს მუშაობაზე?! ნუ თუ იგიც—ეს გონებითი მუშაობა—ღირსი არაა ჯეროვანის სასყიდლისა?! ჩვენ მოთაყვანე არა ვართ „დიპლომი“-სა, ჩვენ არ ვარჩევთ უმაღლეს განათლების მექანე მასწავლებლის შრომას საშუალო განათლების მასწავლებლის შრომიდამ. მთელს საეპარქიო სასწავლებელში მასწავლებელთა ადგილებზე უანაფორო და ანაფორიანი სემინარიელების განწესებაც რომ მოინდომოს სამღვდლოებამ, მაშინაც მათ ეკუთვნით ისეთივე სასყიდელი, როგორიც—უმაღლეს განათლების პირთა. შრომის საფასური თუ არ მოემატება, არც ერთი რიგიანი მასწავლებელი აღარ დარჩება სასწავლებელში.—და მაშინ სამღვდლოება იძულებული ვახდება ხელ-შეკრულობით დაიჭიროოს მასწავლებლები და ის მოიწვიოს, ვინც პირობას მისცემს არსებულ საფასურზე ემსახუროს მასწავლებლად.

საქართველოს საექსპორტოს მთელს ქართველს სამღვდლოებას (ოთხისავე ეპარქიისას) შეუძლია სერთო ძალით დააარსოს ერთი ეროვნული საქალგო სასწავლებელი და მასში მოაწყოს სწავლა-აღზრდის საქმე თვისის სურვილი-სამებრ და ხიფთიერადაც უზრუნველჰყოს მსახურნი ჰარნი.

გ. სასწავლებლის სრულიად დახურვა, როგორც „სიტყვა“-ში ნათქვამი, შეუწყნარებელ საქმედ ჩასათვლელია. დღეს სასწავლებლის პატრონად ითვლება სამღვდლოება, რომელსაც შეუძლია ადვილად განახორციელოს ამ სასწავლებელში ეროვნულ სასწავლებლის იდეა. დღეს ისეთი ხანაა, რომ არსებული სასწავლებლები კი არ უნდა დახუროთ, ახლები უნდა გავხსნათ, რათა დავაკმაყოფილოთ სწავლა-განათლების დიდი წყურვილი.

დ. „სიტყვა“-ში სწერია: „სამღვდლოებას თვისი ჰაზრი უკვე გამო-თქმული აქვს მარმან იმის შესახებ, თუ რომელს ენაზე უნდა იყვეს საგნების სწავლება. ეს ჰაზრი საბჭოს მიერ პროექტის შესადგენად დანიშნულმა კომისიამ არ იცოდა, თუმც სხვამ ყველამ იცოდაო“. ხსენებულს კომისიაში ამ სტრიქონების დამწერიც გახლდათ. მან იცოდა სამღვდლოების ჰაზრი, და რომ იცოდა ეს ჰაზრი, მან დაამტკიცა ტფილისის სამღვდლოების ზოგიერთ წევრთა (12—მდის) წინაშე, როდესაც პროექტიდამ ამის შესახებ უმცი-ორესობის ჰაზრი წაიკითხა იმ კრებაზე, რომელიც „სიტყვა“-ში მოხსენებუ-ლი... მაგრამ იგივე ამ სტრიქონების დამწერი განცვიფრდა, როდესაც იმა-ვე კრებაზე დამთავრებული საერთო მტკიცე გადაწყვეტილება და ჰაზრი ვერ მოისმინა. კრებაზე მხოლოდ ერთმა გამოთქვა ცხადად და გარკვევით, რომ სამღვდლოებას ეროვნული სასწავლებელი სურსო... დახარჩენთა შო-რის ერთი ამბობდა,—რომ ის სამღვდლოების სახელით ვერ ილაპარაკებს და, თუ იტყვის რასმეს,—იტყვის თავის სახელით, როგორც თავისსკერძო და არა საზოგადო მოსაზრებას,—მეორე გაიძახოდა სასწავლებელი სულ უნ-და დაიხუროსო და სხვა... არც თუ მოულოდნელია ჰაზრთა ასეთი ცვაჯე-ბადება. სამღვდლოებამ ზოგიერთი თვისი გადაწყვეტილება წარსული წლის კრების შემდეგ უკანვე წაიღო და ვერ განახორციელა. წარმოიდგინეთ ყოვლისავე ამის შემდეგ ის, ვინც საეპარქიო სასწავლებლის საბჭოში მი-გუჯდა აღძრა საკითხი ეროვნული საქალგო სასწავლებლის შესახებ და ამ-ტკიცებდა, რომ სამღვდლოებას სურსო ასეთი სასწავლებელი, როგორ გზწითლდებოდა და რაგვარ უხერხულ მდგომარეობაში ჩავარდებოდა იმათ წინაშე, რომელთაც მისი ჰაზრი ამის შესახებ სავსებით არ სჯეროდათ?!. მაგრამ დავიანებული არც დღესაა. სასწავლო პროექტი სამღვდლოების წარმომადგენლებმა უნდა განიხილონ და თვისი ჰაზრი წარმოსთქვან იმის შესახებ... მხოლოდინი გვაქვს,—რომ სამღვდლოება წარმოსთქვამს თვისს დასაბუთებულს და მიუდგომელს ჰაზრს იმის შესახებ, თუ როგორი ტიპის საქალგო სასწავლებელია მისთვის სასურველი... და თუ საბჭომ ვერ წარ-

მოსტევა, როგორც „სიტყვა“ უკეინებს, მან მაინც წარმოსთქვას „ხეივანი და გაბეღული ჭაზრი“ სასწავლებლის რეორგანიზაციის შესახებ... ჩვენ დიდს ალტაცებით და თანაგრძნობით მივეგებებით ამ ჰაზრს.

o. ფ.

წერილები რედაქციის მიმართ.

1. ოქმი.

იმერეთის ეპარქიის ხონის საკეთილმოწყის ოლქის სამღვდლოებისა. 1906 წ. 15 მაისს.

ჩვენ ქვემოთ ამისა ხელის მოწერნი ამით ვაცხადებთ, რომ პეტრიით ვითხოვეთ ჩვენ და დღესაც მტკიედ ვითხოვთ ჩვენი სამშობლო ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენას, იმ გვარი შინაარსის წერალება საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის შესახებ, როგორც დაბეჭდილია ამა წლის „Церковный Вѣдомост“ების №. № 13 და 14-ში, ჩვენ მიგვანინია სრულიად შეუფერებელ და საზიზღარ სიცრუეთ. არ გვრწამს, რომ ავტორი მოთავსებული წერილებისა იყოს ვინმე სამღვდლო პირი იმერეთის ეპარქიისა და, თუ არის, ჩვენის მხრით ვუცხადებთ ზიზღს და პროტესტს...

(ხელს აწერენ 19 სამღვდლო მსახურნი).

2. ამისთანავე შინაარსის ოქმი მიიღო რედაქციამ ქართლკახეთის ეპარქიის ბორჯომის ხეობის საკეთილ-მოწყის ოლქიდანაც. ამ ოქმს ხელს აწერენ 19 სამღვდლო და საეკლესიო მსახურნი.

3. ამისთანავე შინაარსის ოქმი მიიღო რედაქციამ იმერეთის ეპარქიის ქვიტირის საკეთილ-მოწყის ოლქიდანაც... ამ ოქმს ხელსაწერენ 26 საეკლესიო და სამღვდლო მსახურნი.

ღია წერილი

დიდ-მეფობისევის წმ. მარინეს ეკლესიის მღვდელს ნიკოლოზ სამხარაძეს.

ოთხ წელზე მეტია, რაც მე და თქვენ მრევლის განაწილებაზედ გვაქვს ერთი დაუსრულებელი კამათი და დავი-დარაბა. ამ დროს განმავლობაში არა ერთი და ორი „რაპორტი“; „პროტესტი“. და სხვა ამისთანანი დაგვიხარჯავს. „ბლალოჩინს“ აუარებელი „ოტ-ნოშენიები“, უწყებები და მსგავსი მათი მოწერილობანი ჩაუბარებია ჩვენთვის, გამოცვალეთ ერთი „ბლალოჩინთაგანი“, —საქმის გამომრკვეველი, ვინაიდგან ერთ-ერთ ჩვენგანისაგან შემჩნეულ იქმნა, როგორც „მონათესავე“ კაცი, და საქმის გამომრკვევა მიენდო მთავრობისაგან სხვა „ბლალოჩინს“. გესმომებათ, რომ ამ უკანასკნელმა ჩვენ ორთავეს ხელწერილი ჩამოგვართვა ურთი-ერთის მუფელს არ შევხებიყავთ, წინააღმდეგ შემთხვევაში ერთ-ერთს ჩვენგანს ადგილი უნდა დავცალა. მიუხედავთ ყოვლისავე ამისა, —რომ თქვენ ერთ კომლში ორი წაიყვანეთ (თუმცა მრევლის უნებურათ), თქვენ დავი-დარბის მანიით შეპყრობილი თქვენსას არ იშლით, კვლავ თქვენებურათ ძველებურათ ირკვებით და ეტმასნებით იქ, სადაც სხვა უნდა გაზღდეთ, —მიიბრავთ მრევლს და ამნაირის ქცევით უსიამოვნობას მაყენებთ. და ვინაიდგან მთავრობის განჩინება არა გსურთ შეიწყნარეთ და მეც მომბეზრდა

ერთისა და იმავე საკითხის განმეორება, ამისათვის ვაჟგორნებ ჩვენი მღვდლური დავადა-
 რაბა საწყვესო სამედიატარო სასამართლომ გაარჩიოს და თვის მსჯავრი დასდოს ამ საქმესა,
 ისე კი, რომ გაზეთში გაოაცხადოს თავისი გადაწყვეტილება. გიწვევთ სამედიატარო სამარ-
 თალში და ველი თქვენს პასუხს. ჩემის მხრით მოსამართლეებს დავნიშნავ თქვენის პასუ-
 ხის წაკითხვისათანავე.

დიდიმეჯვრისხევის წმ. გიორგის ეკლესიის მღ. სეით გამრეკელი.

კერძო განცხადება:

ყოველ-კვირეული გაზეთი

„ს ი ტ ყ ვ ა“

გაოდის ყოველ კვირაობით მღვდ. ი. ჩიჯავაძის რედაქტორობით. გაზეთის ფაი-
 1906 წლ. ბოლომდის 2 მ. და 50 კ.

ადრესი: Тифлисъ. Редакція газеты: „Ситква“, Графская ул. № 3.

ОФФИЦИАЛЬНЫЯ ОБЪЯВЛЕНІЯ.

Ректоръ ИМПЕРАТОРСКАГО Казанскаго Университета при отношеіи отъ 19-го минувшаго апрѣля за № 1258 препроводилъ въ правленіе Тифлисской духовной семинаріи нижепечатаемыя Правила о приѣмѣ въ студенты Казанскаго Университета съ просьбою по тавить воспитаниковъ Семинаріи въ извѣстность о содержаніи сихъ правилъ и предупредить ихъ, что всѣ частныя запросы по этому дѣлу отдѣльных лицъ, въ виду ихъ подавляющей массы, не могутъ средствами Университетской канцеляріи сопровождаться особыми каждому лицу отвѣтами и сообщеніями.

Правила о приѣмѣ семинаристовъ въ Казанскій Университетъ.

1. Семинаристы принимаются на слѣдующихъ условіяхъ: На какой бы факультетъ ни поступали, они должны имѣть по аттестату или свидѣтельству семинаріи удовлетворительную отмѣтку по одному изъ новыхъ языковъ; не имѣющие таковой отмѣтки при поступленіи въ Университетъ даютъ обязательство записаться на одинъ изъ этихъ языковъ и въ концѣ года сдать по нему экзаменъ.

2. На историко-филологическій факультетъ принимаются какъ кончившіе полный курсъ въ духовныхъ семинаріяхъ, такъ и кончившіе общеобразовательный курсъ, т. е. перешедшіе въ V классъ, но всѣ при условіи, чтобы по теоріи словесности, исторіи русской литературы, латинскому и греческому языкамъ, всеобщей исторіи и русской исторіи въ аттестатахъ или свидѣтельствахъ имѣли отмѣтки въ среднемъ не меньше четырехъ (4) Не имѣющие таковыхъ отмѣтокъ подвергаются повѣрочному испытанію по тѣмъ изъ названныхъ предметовъ, по которымъ имѣется баллъ три (3).

3. На физико-математическій факультетъ принимаются лица, окончившія полный курсъ духовныхъ семинарій, съ повѣрочными экзаменами по математикѣ и географіи въ предѣлахъ курса классическихъ гимназій, а лица перешедшія въ V классъ, съ повѣрочными экзаменами по русской литературѣ (устно и письменно), по математикѣ и географіи въ предѣлахъ курса классической гимназій.

4. На юридическій факультетъ принимаются какъ кончившіе курсъ, такъ и перешедшіе въ V классъ духовной семинаріи.

5. На медицинскій факультетъ принимаются также окончивше курсъ и перешедше въ V классъ духовной семинаріи, съ повѣрочными экзаменами, по усмотрѣнію факультета, при чемъ испытаніе по математикѣ, въ предѣлахъ курса классической гимназій, обязательно.

6. Лица священнаго сана и лица женатыя не лишаются права на поступленіе въ студенты на изложенныхъ выше условіяхъ.

7. Приемъ студентовъ происходитъ одинъ разъ въ годъ, передъ 20 августа.

8. Прошенія о приемѣ въ студенты, съ обозначеніемъ факультета и отдѣленія подаются Ректору Университета съ 15 юля по 10 августа.

При прошеніи должны быть приложены слѣдующіе документы, вмѣстѣ съ коніями на простой бумагѣ:

а) аттестатъ или свидѣтельство объ образованіи;

б) лицами христіанскихъ исповѣданій—метрическія свидѣтельства о времени рожденія и крещенія, удостовѣренныя установленнымъ порядкомъ;

в) документы о состояніи, къ которому проситель принадлежитъ по своему происхожденію: лица податного состоянія должны приложить сверхъ того увольнительныя свидѣтельства отъ обществъ;

г) свидѣтельство о припискѣ къ призывному участку по отбыванію воинской повинности и

д) двѣ фотографическія карточки съ собственноручной подписью просителя на каждой.

Примѣчаніе 1-е. Независимо отъ изложенныхъ выше документовъ, желающій поступить въ Университетъ долженъ представить свидѣтельство о безукоризненномъ поведеніи отъ мѣстной полиціи. Отъ представленія такого свидѣтельства освобождаются только лица, окончившія въ юнь того же года курсъ гимназій или равнаго съ ними учебнаго заведенія.

Примѣчаніе 2-е. Въ случаѣ недостаточности или неполноты документовъ, не препятствующей опредѣленію просителя на поступленіе въ студенты, назначается годовою сроку для пополненія документовъ, по истеченіи котораго не пополнившій ихъ увольняется изъ Университета.

Правленіе Тифлисской Духовной Семинаріи просить О. О. благочинныхъ Грузинскаго Экзархата довести содержаніе нижепомѣщаемыхъ объявленій до свѣдѣнія тѣхъ лицъ, которыхъ оно касается.

1) По указу Его Императорскаго Величества, Святѣйшій Правительствующій Синодъ приказали: Принимая во вниманіе, что, по причинѣ происходившихъ въ Закавказскомъ краѣ общественныхъ безпорядковъ, а также бывшихъ въ учебныхъ заведеніяхъ края забастовокъ, занятія и въ духовныхъ училищахъ Грузинскаго Экзархата за послѣдніе два учебныхъ года нерѣдко прерывались на значительное время и, возобновляясь, не могли идти всегда успѣшно и правильно, почему учащіеся, не прошедшіе въ надлежащей полнотѣ и съ должной основательностію училищнаго курса, могутъ оказаться недостаточно подготовленными къ продолженію образованія въ духовной семинаріи, Святѣйшій Синодъ, согласно заключенію Учебнаго Комитета, опредѣляетъ: разрѣшить Правленію Тифлисской духовной семинаріи, въ видѣ временной мѣры, подвергнуть пріемнымъ повѣрочнымъ испытаніямъ для поступленія въ I-й классъ семинаріи воспитанниковъ духовныхъ училищъ Грузинскаго Экзархата, какъ тѣхъ, которые оканчиваютъ училищный курсъ въ текущемъ году, такъ и тѣхъ, которые, въ равныхъ съ ними условіяхъ окончили курсъ въ 1905 г. и не были приняты въ семинарію за послѣдовавшимъ ея закрытіемъ;

2) Принимая во вниманіе, съ одной стороны, пожеланіе благодѣтельныхъ воспитанниковъ Тифлисской духовной семинаріи, безъ впады пострадавшихъ вслѣдствіе за-

крытї семинарї послѣ забастовки остальныхъ воспитанниковъ въ сентябрѣ мѣсяцѣ 1906 года, а съ другой стороны, имѣя въ виду опредѣленіе Святѣйшаго Синода, отъ 8 февраля сего года, въ № 844, разрѣшающее принимать обратно въ семинарїи съ переходнымъ экзаменомъ въ слѣдующіе классы тѣхъ изъ уволенныхъ и затѣмъ признанныхъ благонадежными воспитанниковъ семинарїи, которые обучались въ текущемъ учебномъ году не далѣе января мѣсяца сего года, Святѣйшій Синодъ согласно заключенію Учебнаго Комитета, опредѣляетъ: разрѣшить Правленію Тифлисской духовной семинарїи, въ виду исключительныхъ обстоятельствъ нынѣшняго учебнаго года, допустить желающихъ изъ числа воспитанниковъ семинарїи, не принимавшихъ участія въ беспорядкахъ въ семинарїи, къ переводнымъ экзаменамъ въ слѣдующіе классы во второй половинѣ августа 1906 г. но съ тѣмъ, чтобы, согласно указанію Синодальнаго опредѣленія отъ 8 Февраля сего года за № 844, къ экзаменамъ были допущены лишь исключительно благонадежные воспитанники семинарїи.

3) Правленіе Тифлисской духовной семинарїи симъ доводитъ до свѣдѣнія бывшихъ воспитанниковъ этой семинарїи, уволенныхъ изъ нее за беспорядки въ сентябрѣ мѣсяцѣ 1906 года, что желающіе продолжать въ ней опять свое образованіе должны подать на имя Правленія семинарїи, но никакъ не позже 16 августа сего года, прошенія объ обратномъ приѣмѣ ихъ въ семинарїю, который будетъ произведенъ на основаніяхъ, указанныхъ въ опредѣленіи Святѣйшаго Синода отъ 8 февраля сего года за № 844, отпечатанномъ въ № 6 Церковныхъ Вѣдомостей за этотъ годъ.

Содержаніе №№ 9—10. Часть официальная: Распоряженія Грузинскаго Епархіальнаго Начальства. **Часть неофициальная:** Литургическая справка по вопросу объ автокефаліи грузинской церкви. Прот. *К. Кекелидзе*. Къ „Проекту организаціи Грузинской церкви“. Свящ. *Илар. Джашіи*. По поводу статьи „Голосъ изъ Сухума“ (газ. „Колоколъ“ № 45). Архим. *Амеросія*. По поводу статьи: „Къ вопросу о преобразованіи церковнаго управленія въ Грузіи“ (Церковныя Вѣдомости“ №№ 13—14 за 1906 г.). Историческая справка по вопросу объ автокефальности грузинской церкви (Отвѣтъ г. В. Самуилову). Свящ. *К. Цинцадзе*. Официальные объявленія. **ქართული ბანკო ფილიალი**. რაზუ დავა? (პასუხი თბილელ დიკონებს და მედავითნეებს). **მწიკისბა**. ჩემს ოპონენტებს ქალ, თბილისის დიკონებს და მედავითნეებს. **მ. ი. ჯაშისბა**. რა გვეკრება? (შენიგნები სოფლის მღვდლისა) **მღვდლ. დიოკ. ხაბიძისბა**, საყურადღებოდ საქართველოს სამღვდლოებისა, იმერეთის ეპისკოპოსის **ლეთინისბა**, რა სჭირდება საქართველოს ეკლესიას? **მკისბანიბა**. სინდისისა და ეკლესიის თავისუფლება ბიზანტიის იმპერიაში. **ს. შორობაძისბა**. ტფილისის სავაჭრო საქაღებო სასწავლებლის რეორგანიზაციის პროექტის შესახებ. (ქართლ-კახეთის ეპარქიის სამღვდლოების რწმუნებულთა მომავალ კრების საყურადღებოდ) **ილია შერაძისბა**. წერილები რედაქციის მიმართ. ღია წერილი მღვდ. ს. გ. ა. მ. რ. ე. კ. ე. ლ. ს. ა.

Редакторъ, свящ. *Н. Покровский*.

Редактирующій грузинскій отдѣлъ, *Ил. Перадзе*.